

MONITOR STRATEGIC

Revistă editată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiei de Apărare și Institutelor de Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, membru asociat al Proiectului de Istorie Paralelă pentru Securitate prin Cooperare.

REDACTOR-ŞEF

• General-maior (Rtr) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Ministerul Apărării Naționale, România

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT

• Dr. Şerban Filip Cioculescu, cercetător, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

COLEGIUL DE REDACȚIE

• Prof. asociat dr. JORDAN BAEV, Colegiul de Apărare și Stat Major, „G.S. Rakovsky”, Sofia, Bulgaria

• Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, University College London, Marea Britanie

• SORIN ENCUTĂSCU, Președintele Asociației „Manfred Wörner”, București, România

• Conferențiar univ. dr. IULIAN FOTA, Academia Națională de Informații

• Dr. SERGHEI KONOPLIOV, Harvard University Program for Black Sea Security, SUA

• Prof. dr. CRAIG NATION, Department of National Security&Strategy, US Army War College, USA

• Prof. dr. REINER POMERRIN, Universitatea din Dresda, Germania

• Prof. dr. ERWIN SCHMIDL, Academia Națională de Apărare, Viena, Austria

• Prof. univ. dr. MICHAEL SHAFIR, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România

• Colonel (r) dr. SHAUL SHAY, Senior research fellow, International Policy Institute for Counter-Terrorism at the Interdisciplinary Center, Herzliya, Israel

• Prof. univ. dr. VASILE SECĂREȘ, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, România

• Dr. JEFFREY SIMON, Senior research fellow, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, Washington D.C., SUA

• JIAN ZHOU, senior research fellow, CIISS, Beijing

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, istoric militar, C.S.E.E.A., România

ADRESA

Str. Constantin Mille nr. 6, sector 1, București, cod 010142,

telefon: 0040 21 315.17.00, fax: 0040 21 319.58.01

<http://ispaim.mapn.ro>

e-mail: ipsdmh@yahoo.com

Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C” și figurează în bazele de date internaționale EBSCO și CEEOL.

SUMAR

SECURITATE EURO-ATLANTICĂ / 3

Dragoș Ilinca - Tipologii, funcționalități și inițiative de generare a capabilităților de apărare / 5

Șerban F. Cioculescu – Vecinătățile conflictuale și instabile, perspectiva Brexit-ului și tensiunile transatlantice: elemente de vulnerabilitate și incertitudine pentru UE / 17

Marius Iorgulescu – „Egalizarea ideologică” a Vestului, între pace și război / 37

Silviu Petre - Polonia și tabla de șah. Gambitul polonez și tabla de șah est-europeană. Lecții pentru România / 44

PUNCTE DE VEDERE / 53

Mirel Țariuc - Schimbarea mediului de securitate și noua strategie națională de apărare. Identificarea și ierarhizarea riscurilor / 55

Robert Gabriel Țicălu – Despre regimul politic din Rusia lui Putin / 62

Carola Frey – Prelungirea problemelor din Afganistan și ce ar trebui să ne învețe istoria / 72

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE / 87

SECURITATE EURO-ATLANTICĂ

Tipologii, funcționalități și inițiative de generare a capabilităților de apărare

Dragoș ILINCA

Definirea unor soluții optime de gestionare a domeniului privind capabilitățile de apărare a reprezentat o temă constantă pe agenda de securitate a perioadei post-Război Rece. În egală măsură, vorbim despre unul dintre subiectele de maximă relevanță pentru adaptarea generală a forțelor armate la implicațiile de ordin operațional ale mediului internațional de securitate. Dincolo de finalitatea practică a procesului în sine, percepută adeseori doar prin achizițiile de tehnică și echipamente de apărare, procesul de generare a capabilităților presupune îndeplinirea unui set extins de criterii și condiții, aflate într-o permanentă evoluție și transformare. În mod similar, implicațiile dezvoltării tipului adecvat de capabilități se regăsesc pe o plajă largă de domenii, pornind de la aspectele financiar-bugetare, industrial-economice și până la cele privind protecția mediului înconjurător.

Din această perspectivă, adoptarea unei formule de guvernare reprezintă un obiectiv ambițios și, în egală măsură, dificil de realizat având în vedere schimbarea continuă a caracterului riscurilor și amenințărilor cu care statele se confruntă. Se distinge dinamica relațională existentă între definirea clasic-convențională a răspunsului la criză și necesitatea atingerii, respectiv menținerii unui grad ridicat de disponibilitate și dislocare a forțelor în operații. Dificultatea realizării echilibrului între aceste componente este accentuată prin acuta fluiditate a mediului de securitate care afectează capacitatea de anticipare a evoluțiilor

și, subsecvent, a tipului de capabilitate de care este nevoie în diferite teatre de operații. În decriptarea acestei ecuații pot fi utilizate o serie de indicii generate, în mare măsură, de profilul mediului de securitate, anume asimetria de manifestare a riscurilor și amenințărilor, gradul ridicat de interconectare cu reflexie directă în natura globală geografică de acțiune. Din această perspectivă, indicatorii minimali ai tipului de capabilitate reclamat de provocările secolului al-XXI-lea vizează necesitatea orientării procesului de generare pe o coordonată comprehensivă, centrată pe consolidarea mobilității, adaptabilității, sustenabilității și autonomiei operaționale. În egală măsură, relevanța capabilităților de apărare presupune și identificarea unor opțiuni de acomodare a duratei de generare a acestora, adeseori de amplitudine temporală substanțială, cu cerința de a răspunde oportun la situațiile de criză.

Multinaționalitate

În evaluarea eficienței procesului de dezvoltare a capabilităților de apărare un loc important îl reprezintă analiza modului de structurare și management al acestuia. În mod tradițional, articularea sistemului de guvernare și, subsecvent, a gestionării procesuale au fost elemente asumate individual de state, în baza potențialului și experienței proprii. Sfârșitul Războiului Rece, urmat de inițierea unui amplu proces de transformare

și adaptare la nivelul Alianței Nord-Atlantice a generat noi condiții de abordare a problematicei privind dezvoltarea capacităților de apărare. Prin Conceptul Strategic adoptat în 29 aprilie 1999, la Washington, managementul și coordonarea procesului de generare a capacităților erau abordate într-o paradigmă centrată pe ideea de multinaționalitate la nivelul căreia funcționalitatea sistemului de guvernantă ar fi urmat să fie asigurată prin intermediul structurilor, respectiv procedurilor aliate¹. De asemenea, prin stabilirea conexiunii directe între menținerea tipurilor relevante de capacități și obiectivele strategice ale NATO, decizia de la Washington deschidea perspectivele abordării procedural-instituționale a acestui domeniu.

Din această perspectivă, Summit-ul aliat a adoptat decizia de la lansare a Inițiativei de Dezvoltare a Capacităților (Defence Capabilities Initiative - DCI), orientată către îmbunătățirea capacităților existente la nivelul statelor membre, în vederea optimizării angajamentelor operaționale desfășurate sub egida NATO. Apariția DCI trebuie plasată în contextul degradării situației din Balcanii de Vest care a generat necesitatea unui răspuns din partea NATO, concretizat prin dislocarea misiunilor IFOR (1995-1996), respectiv SFOR (1996-2004) în Bosnia-Herțegovina. Pornind de la premisa menținerii unui nivel ridicat al angajamentelor aliate în afara perimetrului geografic de responsabilitate, prioritatea majoră a fost acordată aspectelor privind: interoperabilitatea forțelor, sisteme de comandă-control, susținere în teatru și dislocare rapidă. În cadrul acestor domenii, au fost identificate 58 de deficiențe² asupra cărora statele membre erau chemate să contribuie, atât prin soluții individuale, cât și prin formule de cooperare multinaționale. Din perspectivă instituțională, managementul procesului de identificare a opțiunilor a fost încredințat unei structuri special creată în acest scop, având ca durată anticipată de existență doi ani (High Level Steering Group - HLSG). Utilizând abordarea de tip top – down, se distinge intenția de a obține rapid rezultate palpabile în urma operaționalizării DCI, tendință accentuată de evenimentele din Kosovo și operația NATO Allied Force (prima jumătate a anului 1999), în urma cărora decala-

jul dintre marea majoritate a aliaților europeni și SUA a devenit o evidență de necontestat³.

Cu toate acestea, rezultatele obținute s-au plasat pe coordonate mai degrabă modeste, situație generată în primul rând de implicațiile în domeniul resurselor asociate capacităților reclamate, majoritatea acestora presupunând angajamente financiare substanțiale⁴. Pornind de la aceste realități, disponibilitatea statelor membre de a participa la efortul de depășire a deficiențelor s-a deplasat către o abordare selectivă a capacităților, ceea ce a condus la menținerea unui număr însemnat de deficite. În egală măsură, se manifestă un segment de dezbatere relativă la o anumită disparitate între nivelul capacităților existente la nivelul aliaților și SUA⁵, situație dificil de corijat pe termen scurt și chiar mediu. Pe acest fond, evaluările aliate indicau necesitatea identificării unor opțiuni flexibile de abordare a capacităților cu implicații financiare semnificative, sugerându-se analizarea posibilității de a dezvolta formule cooperative.

În paralel cu evoluțiile din cadrul NATO, problematica managementului dezvoltării capacităților a căpătat valențe suplimentare prin abordarea acesteia și la nivelul UE. Coordonatele de evoluție a subiectului au fost trasate prin adoptarea, în decembrie 1999, a Obiectivului Global Helsinki (HLG2003)⁶ care viza crearea până la sfârșitul anului 2003 a unei forțe de reacție rapidă (50-60.000 de militari) capabilă să fie dislocabilă în termen de 60 zile, putând a fi menținută în teatru până la 1 an. În susținerea acestui obiectiv se avansa necesitatea dezvoltării unor obiective de capacități în domeniile cheie, după cum era cazul: transport strategic, informații, aranjamente comandă-control⁷. Concomitent cu asumarea politică a obiectivului, s-au pus bazele sistemului de management al capacităților necesare pentru îndeplinirea acestuia. Structurată într-o manieră relativ similară cu demersurile derulate la nivelul NATO, prin intermediul DCI, abordarea UE s-a concentrat pe capacitatea statelor membre în acoperirea deficiențelor de capacități, dublată de crearea unui sistem de evaluare a progreselor realizate. Corespunzând etapelor inițiale ale cooperării europene în domeniul apărării, procesul de planificare asociat capacităților a fost centrat exclusiv pe rolul

statelor membre, neputându-se vorbi, în această etapă, despre demersuri instituționalizate. Rezultatele concrete ale acestei abordări s-au concretizat prin instrumentalizarea mecanismului de colectare a ofertelor naționale avansate în susținerea obiectivului asumat. Formalizarea acestei abordări s-a realizat prin intermediul Conferințelor periodice de angajament care au reprezentat, pentru o bună perioadă de timp, principalul instrument de translație a opțiunilor politice ale statelor membre în contribuții concrete cu forțe și capacități.

În acest sens, Conferința desfășurată în 20-21 noiembrie 2000 releva progrese semnificative în acumularea cantitativă a capacităților identificate ca fiind strategice pentru îndeplinirea obiectivului asumat la Helsinki (C2, informații, transport strategic). De menționat faptul că utilitatea acestuia urma să se valorizeze suplimentar în contextul relației de cooperare cu NATO, cu referire directă la consolidarea complementarității demersurilor asociate HLG 2003 cu procesele gestionate sub egida DCI. Simultan, contribuțiile avansate de statele membre față de reperele cantitative ale Obiectivului Global includeau: 100.000 de militari, 400 avioane de luptă și 100 de nave⁸. Suplimentar aspectelor cantitative abordate prin interacțiunea cu statele membre, se viza crearea unui mecanism de coordonare a procesului de generare a capacităților de apărare, menit să ofere predictibilitatea necesară unui astfel de demers. În pofida progreselor de ordin cantitativ, procesul de analiză a contribuțiilor naționale releva, un an mai târziu, existența unui număr considerabil de deficiențe considerabile acoperind, în esență, cinci domenii (transport strategic și tactic; angajament de luptă; capacitatea de menținere a forțelor și protecția infrastructurii; C3I; supraveghere și recunoaștere), înglobând 42 de deficiențe, evaluate ca potențial dăunătoare pentru capacitatea de dislocare și menținere în teatru a contingentelor UE.

Concretizarea acestei abordări s-a realizat prin adoptarea deciziei⁹ de lansare a Planului de acțiune pentru dezvoltarea capacităților europene (ECAP - European Capabilities Action Plan). Principala rațiune de existență a acestei inițiative viza furnizarea de soluții pentru deficiențele identificate. Relevantă în

această etapă a discuției este semnificația particulară a ECAP din perspectiva consolidării tendinței de instituționalizare la nivelul UE a procesului de dezvoltare a capacităților, element esențial pentru proiectul european în domeniul securității și apărării. În acest context, dezvoltarea ECAP urma să se realizeze prin intermediul și sub coordonarea Statului Major al UE (EUMS EU Military Staff) și a Grupului pentru managementul HLG2003 (HTF - Headline Goal Task Force). Premisa de instituționalizare viza conectarea la procesul de audit a contribuțiilor naționale, inițiat printr-o formulă comparativă utilizând ca principale instrumente de planificare o serie de cataloage structurate pe tipuri de forțe și capacități.

Cel de-al doilea element de o semnificație aparte care gravita în jurul ECAP viza dezvoltarea unei tipologii de management al contribuțiilor avansate în contextul HLG 2003. Pornind de la realitatea existenței deficitelor de capacități, se viza promovarea unei abordări de tip „bottom-up”, în cadrul căreia natura voluntară a angajamentelor statelor membre era consolidată prin dezvoltarea unui anumit gen de specializare, vizibilă mai cu seamă în ceea ce privește asumarea responsabilităților de gestionare a deficiențelor. În acest context, procesul de analiză și evaluare dezvoltat sub egida ECAP a început să se deruleze prin intermediul unor grupuri de proiect¹⁰, structurate pe tipuri de capacități. Deși ECAP a rămas în coordonarea HTF, modalitatea de structurare a grupurilor de lucru a reflectat tendința de specializare¹¹ a statelor membre în coordonarea proiectelor de capacități. Pe aceste considerente, evaluarea primei etape ECAP indica faptul că modelul de management al deficitelor de capacități reprezenta o opțiune viabilă, formulele de cooperare dezvoltate în cadrul grupurilor de proiecte, dublate de programele de capacități derulate în plan național de statele membre, putând să acopere eficient inventarul de deficite. Practic, aprofundarea cooperării între statele membre nu putea să reprezinte singura soluție pentru a compensa provocarea implicațiilor financiar-economice pe care soluțiile privind achiziția de capacități le presupuneau.

Această situație s-a reliefat cu mai multă vizibilitate în a doua etapă ECAP, inițiată la mijlocul anului 2003 pe coordonate de accen-

tuare a specializării rolului statelor membre în gestionarea deficitelor de capabilități. Pe aceste coordonate, transformările suferite de inițiativă au vizat revizuirea activității grupurilor de proiect, din perspectiva unei încercări de consolidare a sinergiei între diferite paliere de activitate. Reflecția concretă a încercării de îmbinare a sistematizării instituționale cu

specializarea națională s-a regăsit în reducerea numărului de grupuri de proiecte, respectiv în aprofundarea procesului de analiză asupra identificării unor opțiuni concrete de soluționare a deficitelor de capabilități. Plaja de analiză includea o serie de opțiuni precum: achiziții de capabilități; formule de cooperare multinaționale; leasing; roluri specializate¹².

Grupurile de proiect ECAP – etapa a II-a	
Proiect	Națiune coordonatoare
Air-to-Air Refuelling (AAR)	Spania
Combat Search and Rescue (CSAR)	Germania
Headquarters (HQ)	Marea Britanie
Special Operations Forces (SOF)	Portugalia
Theatre Ballistic Missile Defence (TBMD)	Olanda
Unmanned Aerial Vehicles (UAV)	Franța
Strategic Airlift	Germania
Space based assets	Franța
Interoperability Issues and Working Procedures for Evacuation and Humanitarian Operations	Belgia

Tendința inițiată prin intermediul ECAP de consolidare a rolului cooperării între statele membre pentru depășirea deficitelor de capabilități a continuat să se manifeste ca principală soluție în perioada următoare. Cu prilejul Summit-ului NATO de la Praga (noiembrie 2002) a fost adoptată decizia de lansare a unei noi inițiative asociată dimensiunii de dezvoltare a capabilităților. Din perspectivă conceptuală, demersul aliat poate fi considerat ca fiind integrat în contextul tipologiei top-down, prin care se propuneau statelor membre un set de domenii asupra cărora ar fi trebuit să fie concentrate angajamentele și eventuale formule de cooperare multinaționale. Trebuie menționat faptul că această decizie venea pe fondul unui relativ eșec al DCI, opțiunea statelor membre NATO vizând dezvoltarea unei formule conceptual-practice menită să promoveze o viziune practică asupra modului de remediere a deficitelor. Consensul politic privind dezvoltarea unei formule de follow-up a permis lansarea Inițiativei de la Praga privind angajamentele de capabilități (Prague Capabilities Commit-

ment – PCC). Structural vorbind, se dorea un plus de eficiență în remedierea deficiențelor pe un spectru variat al capabilităților de care NATO avea nevoie pentru îndeplinirea sarcinilor operaționale. Pe acest fond, erau avute în vedere opt domenii¹³ în care erau necesare angajamente din partea statelor membre, în parametrii mult mai coerenți și predictibili economic. De asemenea, analiza domeniilor abordate prin intermediul PCC releva similitudinea unui segment important al acestora cu cele abordate la nivelul ECAP. Această situație era de natură să reclame implementarea unei formule de complementarizare și identificare a potențialelor inițiative de cooperare practică, subiecte care vor intra pe agenda Grupului NATO-UE pentru capabilități, creat în mai 2003, pe fondul implementării Acordurilor de cooperare dintre cele două organizații (decembrie 2002).

Toate aceste aspecte generează evidența faptului că inițiativele asumate la nivelul UE și NATO în ceea ce privește dezvoltarea

capabilităților de apărare au evoluat pe coordonate similare, aceasta în ciuda unor diferențe conceptuale și de tipologie acțională. Numitorul comun era reprezentat, suplimentar comonalității statutului de membru al ambelor organizații, de similaritatea domeniilor abordate, ceea ce presupunea stabilirea unui nivel de convergență ridicat în demersurile celor două organizații. Asupra eficienței acestei tipologii, procesul de evaluare derulat în perioada următoare a consemnat o serie de progrese, prin apariția unor formule de cooperare capabile să genereze masa critică în acoperirea necesarului de capabilități cu relevanță operațională. Astfel, Summit-ul NATO de la Riga (28-29 noiembrie 2006) a plasat un accent particular asupra importanței continuării demersurilor de consolidare a capacităților de apărare, pe coordonatele avansate prin intermediul PCC. Cu toate acestea, angajamentele operaționale din ce în ce mai extinse atât geografic, cât și multispecializate, impuneau asumarea unei proiecții strategice asupra perspectivelor de dezvoltare a capabilităților de apărare. Pe acest fond, deciziile adoptate la Riga au inclus un document de viziune privind reperele pe care NATO își propunea să și le asume în perioada următoare pentru optimizarea modului de generare și derulare a operațiilor, în spiritul obiectivelor asumate prin intermediul Conceptului Strategic. Subsecvent, adoptarea Directivei Politice Cuprinzătoare (Comprehensive Political Guidance - CPG¹⁴) genera oportunitatea ca prioritățile procesului de dezvoltare să fie orientate în susținerea obiectivelor privind gradul de utilizare¹⁵ a forțelor naționale în operații, pentru o durată de aproximativ 10-15 ani. Din această perspectivă, CPG statua o serie de principii în abordarea spectrului larg de cerințe reclamat de condițiile operaționale ale teatrelor de operații, precum și de necesitatea de a menține la un nivel adecvat capacitatea NATO de a gestiona provocările mediului de securitate. Elementul central îl reprezenta flexibilitatea, privită în primul rând din perspectiva interșanjabilității între formulele de cooperare multinaționale și abordările individuale, la nivelul statelor membre.

Într-o măsură similară implementarea unei abordări flexibile se regăsea și în ceea ce

privește modalitatea de asigurare a resurselor indicând necesitatea consolidării susținerii financiare în tipuri de capabilități cheie pentru dimensiunea operațională, simultan cu posibilitatea prioritizării resurselor, inclusiv prin punerea în comun a capabilităților sau prin formule de cooperare bilaterale sau multilaterale. În promovarea acestei abordări unul dintre principalele aspecte avute în vedere a vizat necesitatea gestionării statutului de membru al ambelor organizații de care majoritatea statelor europene se bucurau dar care presupunea existența unui singur set de forțe și capabilități, precum și a unui singur buget pentru apărare. Din această perspectivă, demersul concretizat prin adoptarea CPG viza, deopotrivă, consolidarea mecanismelor de coordonare și cooperare între cele două organizații.

Sub aceste auspicii, bilanțul realizat succesiv de Summit-urile NATO de la Istanbul (28-29 iunie 2004) și Riga indicau progrese semnificative, realizate prin intermediul formulelor de cooperare între statele membre centrate pe ideea de dezvoltare a tipologiei de achiziții comune în domeniul capabilităților de apărare. Din perspectiva priorităților abordate, demersurile au vizat domenii de importanță majoră pentru susținerea capacității operaționale a NATO dar care se regăseau și în inventarul abordat la nivelul UE. Pe acest fond, progrese vizibile s-au realizat cu precădere în domeniul transportului. Din perspectiva componentei aeriene, unul dintre principalele elemente a fost reprezentat de Inițiativa privind transportul aerian, având ca finalitate achiziția de către statele membre a unor avioane de transport A400M, soluția interimară utilizată până la această etapă fiind utilizarea de aeronave Antonov. În acest context s-a înscris și crearea Capabilității NATO de transport strategic aerian, vizând achiziționarea în comun de către o serie de state membre și parteneri a avioanelor de tip C-17. Suplimentar dimensiunii de achiziție ca formulă de dezvoltare a capabilităților, perioada scursă de la adoptarea PCC cu prilejul Summit-ului de la Praga a consemnat progrese semnificative și în ceea ce privește dezvoltarea cooperării între statele membre prin consolidarea eficienței utilizării capacităților existente la nivelul statelor membre pe diferite compo-

nente. În acest sens, progresele realizate au vizat mai cu seamă domeniul transportului maritim prin crearea unor mecanisme de coordonare a modului de utilizare a capacităților. În acest context se plasează crearea Centrului de coordonare a mișcării, dezvoltat de Grecia în 2004 cu participarea a mai multor state membre NATO și UE.

Tipologiile utilizate în ceea ce privește abordarea transportului strategic s-au regăsit și în contextul demersurilor privind dezvoltarea altor tipuri de capacități, atât în context NATO, cât și UE. În acest sens, se plasează domeniul privind forțele speciale, centrată pe ideea de consolidare a politicii de pregătire, inclusiv din perspectiva îmbunătățirii capacităților aflate în dotare. De asemenea, un accent deosebit a fost plasat asupra optimizării modului de operare și protecție a forțelor în diferite teatre de operații. În acest sens, principalele domenii abordate au vizat: capacități logistice, comunicații; intelligence sharing; combaterea amenințărilor de tip CBRN; apărare antirachetă¹⁶. În egală măsură, au fost înregistrate progrese în capitalizarea formulelor de dezvoltare a cunoașterii superioare a teatrului de operații, cu accent pe generarea capacităților de supraveghere complete, integrând și capacitățile naționale (Allied Ground Surveillance - AGS)¹⁷.

Diviziunea muncii

Analiza modalităților de dezvoltare a capacităților pentru apărare în ultimul deceniu nu se poate realiza fără abordarea implicațiilor crizei economice care a erupt în 2008, la adresa acestui domeniu. În acest context, apărarea a fost una dintre principalele zone afectate de efectele puternice ale diminuării creșterii economice, pe fondul propagării la nivel global a crizei. Alocațiile bugetare pentru domeniul apărării au resimțit din plin contracția economiilor, atât în Europa, cât și în SUA, generând ample măsuri de reșezare a priorităților în acest sector. Implicații de substanță s-au regăsit și la nivelul politicilor și proceselor derulate în dezvoltarea capacităților de apărare,

vizând reșezarea fundamentului financiar al acestora pe o serie de repere prioritizate în urma unui atent proces de reevaluare. Trebuie spus că această abordare venea să indice utilitatea unei perspective mai limitate ca nivel de ambiție și, nu neapărat focalizată pe achiziția de capacități și echipamente de apărare. Inițierea unor opțiuni practice de implementare pe aceste coordonate, deveneau o necesitate în condițiile acutizării dificultăților economico-financiare. Primele demersuri au fost inițiate în contextul dezvoltării Politicii Comune de Securitate și Apărare (PSAC) prin intermediul Inițiativei germano-suedeze privind punerea la dispoziție și utilizarea reciprocă a capacităților (*Pooling and sharing – P&S*). Cunoscută și sub numele de Inițiativa Ghent¹⁸, propunerea avansată de cele două state viza optimizarea cooperării între statele membre în scopul utilizării mai eficiente a resurselor la dispoziție astfel încât să se permită menținerea unui inventar extins de capacități care să corespundă ambițiilor politice naționale precum și să permită articularea acțiunilor UE în contextul unor situații de criză.

Pe aceste coordonate, se avansa o formulă de prioritizare a tipurilor de capacități care trebuiau dezvoltate sub egida PSAC și, subsequent, a modului de utilizare a acestora. Prima categorie viza capacitățile și structurile de sprijin care urmau să rămână în responsabilitatea națională, a căror generare presupunea soluții preponderent de producție-achiziție printre care: sprijin de luptă; intelligence, avioane și nave de luptă. A doua categorie viza acele tipuri de capacități pretabile implementării abordării de punere în comun pentru susținerea operațiilor, incluzând transport aerian strategic- tactic și capacități de sprijin logistic. Extinderea utilizării în comun se realiza prin intermediul capacităților din cadrul celei de-a treia categorii la nivelul cărora sistemul relațional/cooperare între statele membre era suficient de consolidat pentru a permite realizarea de progrese fără costuri evidente. Acest tip de capacități viza cu precădere dimensiunea de pregătire-instruire, de tipul: facilități pentru educație și instruire, infrastructură pentru testare, centre pilot de pregătire sau capacități de nișă. În mod evident, abordarea

raționalizată a domeniului capabilităților de apărare presupunea un anumit grad de specializare a statelor membre în acest domeniu, oferind, totodată, o perspectivă structurată de dezvoltare a cooperării multinaționale.

Preluarea politică a inițiativei P&S la nivelul UE a permis elaborarea sub coordonarea Agenției Europene pentru Apărare (European Defence Agency - EDA), a unui set de proiecte concrete vizând: pregătirea echipajelor de elicoptere; rețea de supraveghere maritimă; achiziții europene de comunicații prin satelit; spitale militare dislocabile în teatre de operații; alimentare în aer; comunicații militare prin satelit; informații – supraveghere – recunoaștere; pregătirea piloților; puncte nodale de transport; muniție inteligentă; logistică navală și pregătire¹⁹. Ulterior, pornind de la provocările mediului operațional din Afganistan, Comitetul Director EDA a decis, la 19 noiembrie 2012, extinderea inventarului cu o serie de noi domenii de cooperare vizând: combaterea amenințărilor cibernetice; combaterea dispozitivelor explozive improvizate (C-IED); optimizarea costurilor asociate utilizării elicopterelor NH90; consolidarea programelor de pregătire pentru operare în transportul aerian. Reiese cu prisosință faptul că definirea unor noi priorități de cooperare se înscria pe coordonatele tendinței de diminuare a nivelului de ambiție în dezvoltarea PSAC putând fi percepută, de asemenea, ca o modalitate de a asigura un nivel acceptabil de funcționalitate a proiectului european pe durata crizei economice. Se distinge, totodată, atenția acordată îmbunătățirii aspectelor operaționale asociate prezenței din Afganistan, cu accent pe domeniile privind manevrabilitatea forțelor în teatru și protecția acestora în executarea misiunilor. Din perspectiva metodologiei de gestionare a acestor priorități, aceasta se realiza în spiritul abordării top-down în cadrul căreia EDA reprezenta principala structură de management a contribuțiilor naționale. Procedural, aceste atribuții se îndeplineau prin intermediul unor programe de cooperare reunind câteva state, beneficiind de susținerea de specialitate și coordonare practică din partea EDA. Nu se poate vorbi despre realizări practice substanțiale,

progresele înregistrate putând fi interpretate, mai degrabă, din perspectiva consolidării cadrului normativ, a optimizării aspectelor practice ale formulelor de cooperare dintre statele membre și, nu în ultimul rând, a specializării unora dintre acestea.

Filozofia de bază a abordării problematicei capabilităților de apărare la nivelul UE a stabilit, practic, coordonatele pe care aveau să se înscrie opțiunile de gestionare a acestui subiect, în condițiile dificultăților de susținere a unui profil ambițios. Sub aceste auspicii, la începutul lunii februarie 2011, cu prilejul Conferinței de securitate de la München, secretarul general NATO, Anders Fogh Rasmussen, lansa ideea adaptării modului de utilizare a resurselor financiare alocate apărării, în sensul optimizării acestuia în condițiile austerității generale create de criza economică. Promovată sub numele de *“Smart Defence”*, inițiativa se dorea o formulă superioară de abordare a procesului de dezvoltare a capabilităților pentru apărare, în cadrul căreia NATO urma să sprijine statele membre în identificarea celor mai potrivite opțiuni de valorificare a resurselor. În cadrul acestei matrici, rolul Alianței Nord-Atlantice viza asigurarea unei platforme prin care statele membre puteau fi conectate, în funcție de priorități, potențial și experiență operațională. Reperele inițiativei de punere în comun a capabilităților dezvoltată la nivelul UE erau subliniate ca fiind importante pentru susținerea formulelor de complementaritate NATO-UE, și de identificare a valorii adăugate a contribuției fiecărei organizații²⁰.

Integrată, de asemenea, în spiritul abordării top-down, platforma politică avansată de Secretarul general NATO a fost operaționalizată în lunile următoare, generând o infrastructură instituțională a inițiativei Smart Defence, centrată pe trei componente: prioritizare – specializare – cooperare. Funcționalitatea acestei diagrame relaționale se baza pe interacțiunea dintre NATO, ca facilitator al interacțiunii dintre statele membre, respectiv pe aprofundarea cooperării între acestea pe domenii concrete, asociate capabilităților relevante pentru derularea angajamentelor operaționale. Aceste repere au fost asumate de statele membre cu

prilejul Summit-ului NATO de la Chicago (20-21 noiembrie 2012), inițiativa devenind politic și funcțional principalul vector de orientare a managementului capacităților pentru apărare. Principiul esențial pentru operaționalizarea acesteia viza conectarea finalității practice în ceea ce privește capacitățile de apărare cu aspectele de operaționalitate și interoperabilitate a forțelor puse la dispoziție de statele membre²¹. Astfel, modalitatea de promovare s-a concentrat pe implicarea statelor membre și parteneri NATO în aprofundarea laturii practice a proiectelor de cooperare, cu accent pe dimensiunea de dislocare, susținere și protecție a forțelor în teatrele de operații. De o importanță aparte s-a bucurat structurarea cooperării NATO-UE, prin identificarea oportunităților de complementarizare a proiectelor practice. Pornind de la similaritatea priorităților asumate la nivelul celor două inițiative, s-a putut implementa o formulă de deconflictualizare a contribuțiilor, vizibilă mai cu seamă în domeniile: sprijin medical, combaterea dispozitivelor explozive improvizate, combaterea CBRN, supraveghere maritimă, transport strategic aerian, comunicații satelitare²². Pornind de la premisa obținerii de rezultate concrete în cel mai scurt timp posibil, inițiativa a fost populată cu un număr mare de proiecte, în marea lor majoritate pe aspecte de nișă într-o gamă largă de domenii cu implicații în ceea ce privește asigurarea disponibilității forțelor pentru operații (dislocare, protecție, supraviețuire), cu accent deosebit în cazul forțelor dislocate în Afganistan. Pe aceste coordonate, rezultatele implementării inițiativei S&M pot fi plasate într-o paradigmă similară efectelor generate prin demersurile subsumate abordării UE, îmbrăcând haina unor progrese de nivel tactic, vizibile mai cu seamă din perspectiva economiilor realizate, a unei mai bune conectări a statelor cu abordări similare și a accelerării procesului de finalizare a etapelor procedurale la nivelul programelor strategice.

Structurarea specializării

Asupra eficienței implementării celor două inițiative analizele de specialitate relevă un

tablou mai degrabă mixt al interpretărilor. În mod evident, aplicarea acestor formule a fost determinată de evoluții relativ externe cadrului clasic de evoluție a proceselor asociate dezvoltării de capacități. Criza economică a reprezentat principalul factor care a generat apelul la formule nu neapărat noi, cu valoare anticipată inițial ca fiind tranzitorie. Cu toate acestea, cele două inițiative nu pot fi considerate doar soluții circumstanțiale pentru situații de criză. O evaluare riguroasă a efectelor generate prin implementarea acestora, relevă un element a cărui semnificație nu poate fi cuantificată în tiparele tradiționale, anume acela al conștientizării valorii adăugate pentru eforturile naționale a participării în cadrul formulelor cooperative dedicate proiectelor concrete. Percepția comună asupra acestei aspect a permis continuarea celor două inițiative și după depășirea momentului critic la nivelul situației economico-financiare globale, ambele contribuind la generarea unor proiecte cu relevanță operațională semnificativă. Pe acest palier al discuției se cuvine a fi subliniat rolul P&S, respectiv SM, pentru consolidarea conexiunii între procesul de dezvoltare a capacităților și capacitatea de dislocare și susținere a forțelor în cadrul contingentelor dislocate de ambele organizații. În egală măsură, implementarea acestor inițiative a permis depășirea nivelului conceptual al dezbaterilor pe marginea opțiunilor de dezvoltare a capacităților, în sensul adoptării unei abordări mult mai pragmatice și a unui nivel ridicat de practicabilitate în gestionarea acestei dimensiuni de cooperare. Fără a intra în detalii tehnice, se poate opina că majoritatea inițiativelor și formulelor practice dezvoltate în ultimii cinci ani la nivelul UE și NATO își au rațiunea inițială în demersurile de consolidare a cooperării, inițiate sub egida acestora.

Suplimentar acestor aspecte, impactul inițiativelor menționate trebuie judecat și prin prisma impulsului pe care acestea l-au generat asupra consolidării rolului specializat în contextul punerii la dispoziție și utilizării în comun a diferitelor capacități. Fără a reprezenta o noutate intrinsecă, conceptualizarea premisei acestui demers s-a regăsit în etapele

de debut ale lansării inițiativei *Pooling&Sharing*, cu atât mai vizibilă și în contextul implementării abordării similare la nivel aliat. În această cheie trebuie interpretată perspectiva avansată de Summit-ul NATO desfășurat în Țara Galilor, vizibilă prin andosarea Conceptului de Națiune-Cadru (Framework Nations Concept - FNC). Bazată pe o așa-numită clusterizare a cooperării între statele membre și parteneri NATO, inițiativa își propunea abordarea la un nivel superior a specializării pe tipuri de capacități și generarea de forțe capabile să fie angrenate în operațiile conduse de NATO. În egală măsură, inițiativa venea să acopere un segment al procesului de adaptare a NATO vizând generarea de forțe de nivel superior într-un cadru de cooperare capabil să genereze și capacitățile necesare dislocării și menținerii acestora în teatru. Din perspectivă funcțională, FNC viza ca un stat membru să asigure responsabilitățile de coordonare, pe o plajă largă de capacități, între statele interesate să participe cu propriile resurse la dezvoltarea inventarului necesar de capacități, în conformitate cu prioritățile asumate în cadrul Procesului NATO de Planificare a Apărării, stabilite în baza Conceptului Strategic. Pe acest fond, tipologia de manifestare concretă a formulelor de cooperare viza gruparea statelor interesate pe domeniile abordate în cadrul FNC dar permițând o formulare centralizată a progreselor obținute. În mod evident, dincolo de specializarea accentuată pe care această inițiativă o genera se desprinde tendința de formalizare a angajamentelor statelor participante în dezvoltarea de capacități simultan cu coagularea unor formate mai bine integrate capabile să valorifice potențialul existent la nivelul tuturor statelor membre NATO. De asemenea, trebuie menționat faptul că noua inițiativă venea să ofere o perspectivă suplimentară prin proiectarea unei perspective geografice a mecanismelor de cooperare.

În acest context, Germania și-a asumat rolul de coordonator²³ (națiune-cadru) pentru generarea, într-o primă etapă, a unui set coerent de capacități pe o plajă largă de domenii vizând: sprijin logistic, CBRN, creșterea puterii de foc la nivelul categoriilor de forțe,

comandamente dislocabile. Pe coordonate similare, Marea Britanie a preluat responsabilitatea de coordonare²⁴ pentru constituirea unei Forțe Expediționare Întrunite (10.000 de militari), cu potențial de dislocare ridicat capabilă să îndeplinească întregul spectru de operații al NATO, cu accent pe cele cu intensitate ridicată. Cea de-a treia formulă de tip FNC se dezvoltă sub coordonarea²⁵ Italiei având ca domeniu de activitate dezvoltarea capacităților utile pentru operații, din perspectiva: stabilizării și reconstrucției; asigurarea capacităților strategice; realizarea obiectivului de operaționalitate a forțelor terestre; aranjamente de comandă-control.

Concluzii

După cum se observă, problema dezvoltării unor mecanisme și formule de cooperare optime pentru generarea capacităților pentru apărare a beneficiat de continuitate pe durata ultimelor decenii. Indiferent de auspiciile instituționale sub care s-au desfășurat, modalitatea de implementare a acestor preocupări a îmbrăcat forme și tipologii diversificate, având ca numitor comun interacțiunea între statele membre și, subsequent, apetența pentru aprofundarea formulelor de cooperare multinaționale. Asupra acestor aspecte, evoluțiile consemnate în contextul multinațional oferit de NATO și UE relevă consolidarea interesului pentru cooperare între statele membre și parteneri, pe coordonatele eficienței și utilizării optime a resurselor aflate la dispoziție.

Evaluarea modului în care aceste deziderate au fost realizate în ultima decadă, comportă o serie de provocări, având în vedere complexitatea factorilor implicați, precum și necesitatea de contextualizare a efortului financiar în concordanță cu opțiunile strategice asumate de fiecare stat membru al acestor comunități. Și din această perspectivă, este dificil de avansat un răspuns tranșant asupra eficienței diferitelor tipologii funcționale dezvoltate până în prezent, în condițiile unei relative fluidități a criteriilor de evaluare.

Relevantă pentru discuția de față este introspecția asupra dinamicii interne a procesului de dezvoltare a capabilităților. Reține atenția relevanța abordărilor promovate prin intermediul inițiativelor dezvoltate succesiv în ultimii ani pentru îndeplinirea nivelului de ambiție asumat politic la nivelul NATO și UE. Din această perspectivă, modalitatea de armonizare a obiectivelor strategice cu potențialul practic de asumare a unor obiective de capabilități trebuie să reprezinte un element esențial. În mod evident, existența resurselor suficiente pentru atingerea acestor obiective constituie principala provocare pe care statele trebuie să o gestioneze în contextul angajamentelor în domeniul securității și apărării. Din această perspectivă, identificarea formulelor adecvate de utilizare eficientă a resurselor simultan cu generarea rezultatelor așteptate reprezintă principala provocare. Sunt de remarcat progresele realizate prin diversele inițiative menționate, în ceea ce privește o mai bună conectare între procesul de dezvoltare a capabilităților și sistemul de planificare, inclusiv din perspectiva evaluării eficienței acestuia.

Dacă ne raportăm la capacitatea de susținere a operațiilor, experiența ultimilor ani oferă un tablou încurajator, atât în ceea ce privește consistența cât și perimetrele geografice abordate de angajamentele operaționale derulate sub egida ONU, NATO și UE. Din perspectivă conceptual- funcțională, sunt de subliniat accentele particulare plasate asupra relevanței dezvoltării diferitelor tipuri de capabilități pentru consolidarea coerenței și capacității expediționare a forțelor. Cu toate acestea, complexitatea în continuă creștere a mediului internațional de securitate și, subsecvent, a situațiilor de criză induc dificultăți în generarea răspunsului adecvat, atât în plan național, cât și la nivelul organizațiilor cu responsabilități pe această dimensiune. Din această perspectivă, rețin atenția prezumțiile de disponibilitate a capabilităților vitale pentru articularea rapidă a răspunsului operațional. Formulele de cooperare dezvoltate până în prezent au furnizat răspunsuri parțiale la aceste preocupări dar procesul este unul în continuă evoluție și transformare.

Note

¹ Conceptul Strategic NATO, aprobat de Consiliul Nord-Atlantic cu participarea șefilor de state și de guvern, Washington, 24 aprilie 1999, Art.28-29, disponibil la https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, accesat la 30 septembrie 2019.

² Hagman, Hans-Christian. *European Crisis Management and Defence. The Search for Capabilities*, Adelphi Paper 353, International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, Londra, 2002, p.16

³ Cordesman, Anthony H. *The lessons and Non-Lessons of the Air and Missile Campaign in Kosovo*, Londra, Praeger, p.22

⁴ După cum este cazul domeniilor privind: transportul strategic (aerian și maritim), alimentare în aer, muniție cu precizie ridicată, combaterea minelor, achiziție stocuri logistice, sisteme identificare în luptă. Declarație privind Inițiativa de Dezvoltare a Capabilităților, disponibilă la https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_18881.htm?selectedLocale=en, accesată la 30 septembrie 2019.

⁵ Se poate vorbi și de o anumită lipsă de convergență între majoritatea aliaților și SUA în ceea ce privește ambițiile asociate DCI, această inițiativă fiind percepută de SUA ca un mijloc de consolidare a forțelor pentru operații out-of area, ca parte a Revoluției în Afaceri Militare, abordare conceptual-practică promovată în perioada post-Război Rece.

⁶ Chaillot Papers 47, *From St.Malo to Nice. European defence: core documents*, Western European Union Institute for Security Studies, Paris, 2001, p. 82-92

⁷ Presidency Progress Report to the Helsinki European Council on Strengthening the Common European Policy on Security and Defence, Annex IV, 10 – 11 December 1999, disponibil electronic la adresa https://www.europarl.europa.eu/summits/hel2_en.htm#IVb, accesat în 9 octombrie 2019.

⁸ Chaillot Papers 47, p.161

⁹ Cu prilejul Consiliului European de la Laeken, decembrie 2001

¹⁰ În prima etapă de funcționare a inițiativei au fost create un număr de 19 grupuri de proiect la nivelul cărora au fost abordate cele 42 de deficiențe identificate în relație cu HLG 2003. În mod concret, grupurile ECAP vizau: Attack Helicopters/Support Helicopters; Nuclear, Biological, and Chemical Protection (NBC); Unmanned Air Vehicles (UAV)/Surveillance and Target Acquisition (STA) Units; Medical Role 3/Medical Collective Protection Role 3 Special Operations Forces (SOF); Carrier Based Air Power; Suppression of Enemy Air Defence (SEAD); Air-to-Air Refuelling (AAR); Combat Search and Rescue (CSAR); Cruise Missiles/Precision Guided Munitions; Theatre Ballistic Missile Defence; Deployable Communication Modules; Headquarters (OHQ, FHQ, CCHQs); Theatre Surveillance and Reconnaissance Air Picture; Strategic ISR IMINT Collection UAV (HALE, MALE and tactical UAVs); Early Warning and Distant Detection Strategic Level; Strategic Air Mobility/Outsized Transport Aircraft, General Cargo Aircraft; Roll-On-Roll-Off Vessels (RO-RO)/General Cargo Shipping.

¹¹ În acest sens, grupurile de proiect erau alcătuite din experți naționali, coordonați de reprezentantul unui stat membru care își manifestase disponibilitatea de a exercita

atribuțiile de națiune-cadru pe domeniul respectiv. De remarcat dominanța angajamentului politic în această etapă a ECAP, în condițiile în care grupurile de lucru nu includeau experți de planificare sau în domeniul achizițiilor.

¹² Declaration on European Military Capabilities, 19 mai 2003, disponibilă electronic la adresa https://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-138_en.htm, accesată în 10 octombrie 2019.

¹³ Chemical, biological, radiological nuclear defence - CBRN; Intelligence, surveillance and target acquisition-ISTAR; Air-to-ground surveillance; Deployable and secure command, control and communications; Combat effectiveness, inclusiv precision-guided munitions și suppression of enemy air defences; Strategic air- and seallift; Air-to-air refuelling; Deployable combat support and combat service support units. Conform Declarației Summit-ului NATO de la Praga (20-22 noiembrie 2002), disponibilă la adresa <https://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, accesată în 10 octombrie 2019

¹⁴ Comprehensive Political Guidance, 29 noiembrie 2006, adoptat cu prilejul Summit-ului NATO de la Riga, disponibil în format electronic la adresa https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_56425.htm?, accesat în 11 octombrie 2019.

¹⁵ Conform deciziilor miniștrilor apărării, acestea vizau ca 40% din totalul forțelor terestre ale statelor membre să fie pregătite și echipate pentru a fi dislocate în operații.

¹⁶ Declarația Summit-ului NATO de la Riga, 29 noiembrie 2006, disponibilă electronic la adresa https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_37920.htm?mode=pressrelease, accesată la 12 octombrie 2019.

¹⁷ Program inițiat la nivelul NATO în 1995. Participarea națională la acest program s-a dezvoltat gradual incluzând, astăzi, 15 state aliate (Bulgaria, R.Cehă, Danemarca, Estonia, Germania, Italia, Letonia, Lituania, Luxemburg, Norvegia, Polonia, România, Slovacia, Slovenia și SUA).

¹⁸ Inițiativa germano-suedeză a fost promovată printr-un Non-Paper "European Imperative: Intensifying Military

Cooperation in Europe", noiembrie 2010, disponibil în format electronic la adresa http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede260511-deseinitiative_/sede260511deseinitiative_en.pdf, accesată în 12 octombrie 2019.

¹⁹ Inventarul domeniilor propuse de EDA pentru implementare sub egida inițiativei Pooling&Sharing, adoptate cu prilejul reuniunii Comitetului Director EDA din noiembrie 2011, disponibil în format electronic la adresa https://www.eda.europa.eu/docs/documents/factsheet_-_pooling_sharing_-_301111, accesată în 13 octombrie 2019.

²⁰ Discursul secretarului general NATO, Anders Fogh Rasmussen (2009-2014), la Conferința de securitate desfășurată la München (4 februarie 2011), disponibil în format electronic la adresa https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_70400.htm, accesată la 13 octombrie 2019

²¹ Declaration on Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020, adoptată cu prilejul Summit-ului NATO de la Chicago (20-21 mai 2012), disponibilă în format electronic la adresa https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87594.htm?mode=pressrelease, accesată la 13 octombrie 2019.

²² Elemente de bilanț subliniate în cadrul Declarației Summit-ului NATO din Țara Galilor, 4-5 septembrie 2014, disponibilă în format electronic la adresa https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm#cap-init, accesată la 13 octombrie 2019.

²³ Statele participante în cadrul FNC coordonat de Germania sunt: Belgia, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Danemarca, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Polonia, România, Slovacia, Slovenia, Austria, Finlanda, Suedia și Elveția.

²⁴ Având ca state participante: Danemarca, Olanda, Norvegia, Estonia, Letonia, Lituania, Suedia și Finlanda.

²⁵ Cu participarea Albaniei, Croației, Ungariei, Sloveniei și Austriei

ABSTRACT

Developing the right type of defence capabilities was a constant theme within the transformation agenda assumed by NATO and EU. From this perspective, the last decades were marked by continuous efforts to find the right formulas for combining the national undertakings with multinational cooperation approaches. Several initiatives were developed, under institutional auspices of NATO and EU, in a short period meant to address the key shortfalls, most of them centred on increasing the cooperative pattern of defence capabilities development. Equally, different functional typologies have been employed aiming at a better capitalization of the national resources in the context of an expanded need for capabilities, which have positive impact on the ability to deploy and protect multinational contingents in various areas of operations. The progresses achieved are steady, especially in consolidating the trend of using the multinational cooperation as the main tool for generating the relevant capabilities. Furthermore, implementation process of different initiatives highlighted the opportunities of generating more specialization roles and responsibilities in capabilities.

Key words: NATO, EU, CSDP, defence capabilities, Smart Defence, Pooling and Sharing, Framework Nations Concept, Defence Capabilities Initiative, Prague Capabilities Commitment

Dragoș Ilinca este director al Programului de Istorie Militară în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea din București, obținând ulterior un doctorat în științe militare la Universitatea Națională de Apărare. Este specializat în probleme de securitate internațională cu accent pe Orientul Mijlociu.

Vecinătățile conflictuale și instabile, perspectiva Brexit-ului și tensiunile transatlantice: elemente de vulnerabilitate și incertitudine pentru UE

Șerban Filip CIOCULESCU

Uniunea Europeană traversează în ultimul deceniu o perioadă tulbură, complicată, plină de incertitudini. Nu e vorba doar de criza economică globală (2007-2012) cu multiplele sale efecte, nici de pierderea posibilă/probabilă a unui stat membru (Marea Britanie), ci chiar de posibilitatea ca Uniunea ca atare să dispară, să se dizolve sub efectul cumulat al unor factori mai ales de natură internă care ar vulnerabiliza edificiul comunitar în așa măsură încât unul sau mai multe șocuri venite de la actori externi vor duce la dizolvarea UE în final. Nu e nevoie să ne imaginăm un scenariu terifiant de tip război mondial între marile puteri ca să ajungem la posibilitatea de implozie efectivă a UE: e suficient ca și alte state membre să dorească la un moment dat să părăsească organizația, de pildă în situația unei crize economice lungi și grave, dublată de o explozie a naționalismului populist în câteva state importante și de presiuni geopolitice și economice din partea marilor puteri din exterior spre a obține noi sfere de influență în vecinătățile comune. Cu alte cuvinte, în loc să ajungă să fie un actor autonom important al relațiilor internaționale, în concordanță cu populația și economia sa, Uniunea ar putea ajunge un câmp de competiție pentru alți actori (SUA, China, Rusia), o „pradă” bună de împărțit.¹ S-a observat de multă vreme că una dintre marile slăbiciuni ale UE este, în plan politic și strategic, lipsa de încredere a unora dintre state în altele, având la bază temeri și fobii istorice și culturale ale națiunilor respective.² Acest lucru face dificilă cooperarea

mai ales în politica externă și de securitate, domenii legate intim de suveranitatea națională. Iar instituțiile comunitare deși create spre a permite un echilibru între națiuni suspicioase, între state mari și mici, cu profiluri politico-economice diferite, nu pot duce singure tot greul menținerii în viață a edificiului european.³ Compromisul pozitiv trebuie să fie gândit și propus de liderii statelor membre, împreună cu liderii structurilor UE însă populațiile europene nu dau deloc semne (a se vedea sondajele de opinie gen Eurobarometru) că ar dori o Uniune condusă centralizat, ierarhic, un fel de supra-stat european semănând cu statele-națiuni actuale. Chiar dacă mulți cetățeni europeni nu sunt mulțumiți de clasa politică pe care țările lor o posedă, ei nu au o mentalitate post-națională destul de evidentă spre a își dirija încrederea spre lideri europeni, pe care să îi înzestreze cu puteri deosebite. Motivul e că și acești lideri provin din diverse națiuni iar stereotipurile legate de țări și națiuni blochează mental numeroși europeni, al căror reper major e națiunea și eventual regiunea din care provin. Situația va persista probabil pe termen mediu și lung.

Nu e nimic mai simplu pentru un cercetător al fenomenului integrării și dezintegrării europene decât să adune pe o listă eșecurile acumulate de Uniune în multiple domenii: economie, societate, politică externă și de securitate etc. Începând de la respingerea de către olandezi și francezi a tratatului constituțional asumat de liderii UE (2005) și până în acest an (când

după alegerile europene din luna mai, viitoarea Comisie Europeană are dificultăți în a se forma, mai mulți candidați ai statelor fiind respinși la audieri în comisiile de specialitate), presa și analiștii specializați au scos în evidență lungul șir de slăbiciuni și vulnerabilități evidente, dar cu toate acestea UE încă există și își continuă misiunea. Recentele alegeri europarlamentare din luna mai au decurs bine iar acum noua Comisie Europeană e aproape gata de formare (statele propun candidați și sunt audiați de comisiile parlamentare în luna octombrie), în timp ce UE va avea un nou guvernator al Băncii Centrale Europene, un nou președinte al Consiliului European și un nou Înalt reprezentant pentru politica externă și de securitate. De asemenea va exista în premieră și un procuror general european, acesta organizând activitatea Biroului Procurorului Public European (EPPO) și reprezentând Biroul în relațiile cu alte instituții UE, țări membre și state terțe.

UE are așadar șanse de reîmprospătare, de revitalizare, dar cu condiția ca statele membre să fie mai solidare, să accepte mai ușor compromisul productiv și să se dezvolte o gândire strategică coerentă, iar pe plan intern naționalismul strident combinat cu populismul trebuie să nu se mai extindă și spre alte state în afara celor deja ...contaminate (Ungaria, Polonia, Italia etc), unde ar trebui să fie un fenomen trecător. Până în prezent majoritatea statelor membre nu par dispuse să renunțe la grosul prerogativelor naționale în multiple domenii asociate noțiunii de suveranitate și doar o parte dintre cetățenii europeni se simt în primul rând europeni și în al doilea rând ca aparținând de o anumită națiune. Totuși rezultatele Eurobarometrului din primăvara acestui an ("Spring 2019 – Standard Eurobarometer" - EB 91) arată că 73% dintre locuitorii UE se simt europeni (cu 2% peste media anului 2018), cei mai mulți fiind în Germania (87%) și cei mai puțini în Bulgaria (52%). Încrederea în UE a crescut în 20 de state membre față de anul 2014, recordul fiind Lituania cu 72%. În România și Austria sunt 52%, iar în Belgia 51%. Imaginea pozitivă asupra UE se regăsește în 23 de state membre, de exemplu Ungaria 52%, România 60%, Portugalia 60%. Aceste națiuni marchează creșteri de circa 7% față de anii precedenți. Pe ansamblu,

atașamentul față de UE a crescut în 23 de state membre față de anul 2018, campioana creșterii fiind Danemarca iar pe primele trei locuri Luxemburg, Letonia și Polonia.⁴ Iar 61% dintre europeni sunt optimiști privind viitorul Uniunii Europene, cel mai semnificativ în Irlanda (85%), Danemarca (79%), Lituania (76%) și Polonia (74%).⁵ Tot Eurobarometrul arată că 92% dintre europeni sunt atașați de țara lor (57% chiar foarte atașați) – o creștere cu 1-3 procente față de 2018 – în timp ce 60% sunt atașați primordial de UE (dintre ei 18 % sunt foarte atașați). Numărul celor foarte atașați a crescut cu 21% (de la 14 la 18%). Luxemburgherii sunt cei mai atașați de UE (80%) iar suedezi cel mai puțin atașați (50%). În România 63% se simt atașați de Uniune în anul 2019, așadar locul al nouălea, înaintea unor state ca Belgia, Italia sau Franța și puțin peste media UE 28 care e de 60%.⁶ Dar în Cehia (36-62%), Grecia (39-61%) și Croația (45-54%), e semnificativ mai mare numărul celor declarați non-atașați de UE. Pe ansamblu, există o masă critică de cetățeni europeni care dorește mai multă Europă și mai multă integrare, dar și segmente conservatoare naționaliste destul de consistente.

Acest studiu se bazează pe surse deschise, atât primare (speech-uri, documente oficiale) cât și secundare (analize științifice și opinii ale unor experți, sondaje de opinie analizate) și își propune să răspundă unor întrebări esențiale pentru prezentul și viitorul UE.

- Ce factori determină pe termen mediu și lung menținerea și consolidarea UE?
- Cum se poate ajunge la mai multă coerență în politica externă și de securitate, chiar la forjarea unei culturi strategice comune?
- Ce factori sunt mai nocivi pentru existența Uniunii: cei generați de actori externi ostili/rivali sau cei politici și economici interni?
- Cum se va descurca UE în contextul matricei de securitate bazată pe rivalitate și balanța puterii dintre SUA și China?
- Ce vecinătăți sunt mai periculoase pe termen lung și cum poate UE să contribuie la forjarea unor regiuni calme, stabile și predictibile?

Evident, UE are o poziție geografică interesantă și producătoare de consecințe atât pozitive cât și negative. E flancată la est de un stat imens și impredictibil (Federația Rusă), la sud

de o centură de state instabile și uneori conflictuale (țările preponderent arabe și islamice din MENA, Israelul, Iranul) și separată printr-un ocean de principalul partener politic, economic și de securitate, SUA. În plus, Rusia s-a implantat solid în Siria, în Mediterana de Est, putând amenința și indirect UE prin producerea de noi fluxuri de migranți sirieni, unii pe care nici Turcia să nu îi mai poată sau vrea să rețină pe teritoriul ei. Tot Rusia sprijină Iranul, un stat care poate pune probleme de securitate serioase Occidentului. Turcia a semnat cu UE un acord de păstrare a sirienilor pe teritoriul turc contra cost, dar regimul Erdogan fiind frustrat de reducerea probabilității de aderare la Uniune pe termen scurt și mediu, amenință periodic cu anularea acordului și deschiderea robinetului de migranți, după ce fluxul acestora spre UE s-a diminuat considerabil în anii 2016-2019. Președintele turc Recep Erdogan, furios de condamnarea de către miniștrii de externe ai statelor UE a agresiunii sale în Siria de Nord, a amenințat de mai multe ori că va deschide granițele pentru refugiații sirieni.

Mai la Vest, Serbia e gata să semneze un acord de liber schimb cu Uniunea Economică Eurasiatică.⁷ Pe 29 octombrie, Consiliul Inter-guvernamental Eurasiatic a semnat cu Serbia un acord de liber-schimb. Presupunem că Moscova va invita la un moment dat și Turcia

■ EU States ■ Candidate countries
 ■ Potential candidate countries ■ ENP countries

(sursa: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/european-neighbourhood-policy_en)

să facă acest pas și nu e clar ce va decide Ankara în final, știind că o acceptare a acestui aranjament ar bloca porțile integrării europene.

UE – va dispărea sau nu?

Eventuala dispariție a UE ar putea urma calea inversă a formării acesteia, pierzând pe rând stat cu stat sau ar putea fi decisă centralizat, de câteva puteri majore din UE împreună cu instituțiile centrale de decizie ale Uniunii. Formarea UE (fostele Comunități Europene) a reprezentat un eveniment neprevăzut, fericit și într-o mare măsură influențat de structura de putere și securitate a sistemului internațional postbelic. Cu o Germanie învinsă și divizată, o URSS revizionistă și expansionistă (în ciuda slăbiciunii economice evidente și a scăderii demografice) și având ca principal susținător SUA, cea care se implicase într-o politică de *containment* contra URSS (și a altor state comuniste), Europa a realizat valuri succesive de unire prin extindere geografică, urmate de etape de consolidare a structurilor sale interne – investițiile americane colosale (prin fondurile aferente Planului Marshall și investițiile militare în apărarea spațiului european aliat creat odată cu NATO în 1949). Până la Donald Trump, toți președinții americani au susținut UE și chiar au încurajat extinderile succesive. Însă nu există o lege de fier a istoriei care să garanteze că UE va supraviețui și va continua să se dezvolte pe aceleași coordonate ca în trecut, sau că va alege cu succes unul dintre marile modele politice care îi sunt propuse (federalism respectiv supra-stat centralizator). La fel de bine UE se poate dezintegra iar statele membre pot reveni la situația de dinaintea aderării, rezultând un subsistem european de state suverane similar celui din perioada 1870-1945. Cum poate împiedica Bruxelles-ul state precum Grecia, Ungaria, Cipru să stabilească relații privilegiate cu China și Rusia? Ivan Krastev spune în cartea sa despre UE că un sondaj de opinie Gallup International din 2017 arată că în caz de criză, populațiile din Bulgaria, Grecia și Slovenia ar fi de partea Rusiei în căutare de sprijin.⁸ Clasele politice din aceste state sunt sau pot fi penetrat de puteri

externe, prin afaceri și avantaje economice, în condițiile în care și populațiile au în bună măsură afinități istorice, de exemplu pentru Rusia și poporul rus. UE prin instituțiile sale nu poate limita opțiunile de politică externă ale statelor membre, cel mult poate încerca să le canalizeze spre obiectivele asumate în comun. Primirea de noi membri presupune unanimitate în Consiliul European, în timp ce plecarea unui membru e benevolă și nu poate îmbrăca forma excluderii sau expulzării, conform Tratatului de la Lisabona.

Brexit-ul ca un posibil prim pas spre dezastru? Brexitul (părăsirea de către Marea Britanie a Uniunii Europene) se va produce aproape sigur, deși nu se știe când și în ce condiții (în momentul scrierii acestui studiu, în luna septembrie, există un război politic între Parlament și premierul Boris Johnson), iar relațiile UE cu Marea Britanie ar putea deveni progresiv tot mai tensionate și mai ostile, mai ales dacă Londra va dezvolta post-UE parteneriate strânse cu actori non-europeni văzuți de unele cercuri din Uniune ca fiind parțial opuși proiectelor politice europene de unitate (SUA, China). Brexit-ul va fi urmat mai mult ca sigur și de degradarea relațiilor Londrei cu Irlanda din cauza problemei graniței dintre Irlanda de Nord și Irlanda (pe care premierul Johnson nu vrea să o țină deschisă deși e singura poartă terestră a țării cu spațiul UE, militând pentru formarea unui oficiu vamal terestru pentru control pe graniță a unei zone fitosanitare pentru produse agricole spre a nu stăvilă brusc fluxul comercial de frontieră, pe când negociatorul european Michel Barnier propune soluția *backstop* care menține Irlanda de Nord în piața comună și Marea Britanie în sistemul vamal comun)⁹ și posibil de separarea Scoției de Regatul Unit. Marea Britanie, un regat cu bază imperială, ar putea deveni curând...*Little Britain*, un stat redus doar la vatra teritorială a poporului englez propriu-zis, printr-o succesiune de exit-uri.¹⁰ Deocamdată, Curtea Supremă a Marii Britanii a decis cu unanimitate că suspendarea activității Parlamentului vreme de cinci săptămâni, la cererea premierului Boris Johnson este ilegală, după ce un tribunal scoțian respinsese pretenția premierului în acest sens. Din păcate Regina Elisabeta a

fost prinsă involuntar în jocul confruntărilor politice interne, fiind acuzată că s-a supus cerințelor abuzive ale premierului Johnson de a bloca temporar activitatea parlamentului. Raportul "Yellowhammer" pe care guvernul a fost presat de parlament să îl publice conține o listă extinsă de riscuri asociate Brexit-ului – falimente de companii, penurie de hrană și de medicamente, blocaje rutiere la granițe etc. În ciuda probabilității unei situații dezastruoase, guvernul Johnson merge înainte pe calea părăsirii Uniunii, însă s-a înregistrat în fine și un pas pozitiv, anume acordul celorlalte 27 de state membre ale UE cu guvernul britanic din 17 octombrie, deschizând calea unui Brexit negociat și amiabil – mai rămâne ca Parlamentul britanic să voteze noul plan deoarece prin legea Benn-Letwin se interzice părăsirea UE fără acord la 31 octombrie. Londra a primit o păsuire până în ianuarie 2020, iar Parlamentul va trebui să modifice legi spre a cadra cu planul propus de premier, după ce a acceptat alegeri parlamentare anticipate pe 12 decembrie.

Un Brexit dezastruos, care ar duce apoi la spargerea teritorială a Marii Britanii prin ieșirea Scoției și Irlandei de Nord din regat, va da apă la moară naționalismului englez frustrat și va spori sentimentele anti-UE, mai ales că acești naționaliști vor acuza UE că a încurajat secesionismul – ne avertizează într-un editorial recent analistul Gideon Rachman, care mai spune că UE nu va avea o viață ușoară având pe flancuri două foste mari puteri decăzute și resentimentare, Rusia și Marea (Mica) Britanie.¹¹

Nu putem ști dacă și alte state membre vor încerca să aplice scenariul britanic invocând art. 50 al Tratatului de la Lisabona ce permite unui stat membru să părăsească voluntar organizația¹² – poate așa se explică și intransigența lui Barnier față de britanici, liniile roșii trasate, spre a impune un cost substanțial Londrei și a descuraja alți potențiali exit-iști. Țări conduse de naționaliști-populiști precum Italia, Ungaria, Polonia ar putea fi tentate dar având mare nevoie de fonduri europene și alte avantaje ale pieței comune probabil nu vor face acest pas. Oricum plecarea britanicilor va lăsa bugetul UE mai sărac cu circa 12 miliarde euro anual iar marii contributori (Germania, Franța) nu prea par dornici să își crească nive-

lul de participare spre a compensa pierderea. Bugetul UE pentru 2021-2027 are dificultăți în a fi adoptat, mai ales legat de condiționarea primirii de fonduri de respectarea statului de drept și primirea de migranți, aspect ce irită țări ca Polonia și Ungaria.

Cele mai multe studii arată că în ultimii cinci-opt ani, UE suferă la capitolul politicii externe și de securitate, din cauza neînțelegerilor între statele membre, acestea având agende și priorități naționale plasate deasupra celor europene, supranaționale. Există tensiuni între state membre dar și între acestea și instituțiile europene (Comisia Europeană, Parlamentul European etc), iar acestea sunt greu de mediat și soluționate. Pe măsură ce state ex-comuniste din Est (re)descoperă doctrina naționalist-populistă și se abat de la modelul statului de drept (aflat printre Criteriile de la Copenhaga valabile pentru aspiranții la aderare dar și pentru membrii existenți), refuzând cotele de migranți și ideea de solidaritate cu restul Uniunii (cu Occidentul), încălcând ordinea de drept, marile state occidentale, Germania și Franța, doresc să profite de apropiatul Brexit și să impună agenda strategică a Europei, să o poziționeze pe scena mondială spre a supraviețui jocului de putere tot mai agresiv și mai militarizat dintre China, SUA și Rusia.¹³ Totuși ministrul apărării din Germania, Annegret Kramp-Karrenbauer, a propus recent ca Franța, Marea Britanie și Germania să creeze un forum de securitate E3 după Brexit spre a asigura cooperarea strategică între marile puteri din cadrul UE. Cele trei state s-au coordonat eficient în dosarul Iranului, opunându-se măsurilor unilaterale ale Washingtonului.

Europa se bazează în planul securității militare pe tandemul UE-NATO de aproape două decenii, cooperarea între acestea e esențială, însă, paradoxal, eforturile intense ale Parisului și Berlinului de a crea structuri militare europene independente strategic de NATO produc tensiuni tot mai clare în relația cu Washingtonul. Donald Trump e printre cei mai vocali critici ai proiectului unei armate europene, considerând că va duce la dispariția NATO și fiind scandalizat de participarea relativ mică a europenilor la cheltuielile din cadrul NATO (30% față de 70% ale SUA) în 2019.¹⁴ Nici proiecte precum Cooperarea structurată perma-

nentă în domeniul apărării europene (PESCO) nu par să îl încânte, deoarece le vede tot ca pe elemente anti-NATO pe termen lung.

Preferința pentru multilateralism și dreptul internațional (pentru reguli), pentru *soft power*, face din UE un actor aparent mai puțin adaptat actualului sistem internațional în care regulile sunt puse în discuție iar autolimitarea lasă locul afirmării puterii suverane a națiunilor. Renunțarea la tratate de dezarmare convenționale și nucleare, care au produs roade în timp, pune UE în fața unei probabile curse a înarmării nu doar între SUA, China și Rusia, dar și cu participarea unor puteri emergente de pe alte continente. Noul președinte al Comisiei Europene, Ursula Von Der Leyen a subliniat clar în speech-ul său din 16 iulie în fața Parlamentului European că UE își dorește multilateralism, comerț liber, că apără o ordine bazată pe reguli (legi), sintagma cheie fiind : „trebuie să o facem în modul european” („*We have to do it the European way*”). Esențială e unitatea internă, deoarece ea garantează că nicio putere din afară nu va putea diviza Uniunea (“*If we are united on the inside, nobody will divide us from the outside*”).¹⁵

Relația cu puterile din exterior. Puterile externe care interferează tot mai clar în afacerile politice și economice interne ale UE dar și în zona de vecinătate directă sunt Rusia și China, însă adepții stângii europene consideră din ce în ce mai mult că și SUA fac acest lucru, uitând că UE și SUA au o relația specială, creată după al Doilea Război Mondial și consolidată pe parcursul celor peste 40 de ani de Război Rece.

Pe flancul estic, Rusia e adesea acuzată că interferează în jocurile politice interne din statele europene, căutând să influențeze procesele electorale prin armata sa de trolisponsorizată și organizată de serviciile de informații. I se atribuie, cu dovezi greu de tăgăduit, dorința de a destabiliza UE, de a își crea pârgăhii de influență în state membre ale Uniunii, oferind gaze și tehnologie nucleară la prețuri mai mici, atrăgând de partea sa politicieni importanți precum premierul Ungariei Viktor Orban sau vicepremierul Italiei, Matteo Salvini.¹⁶ Faptul că, în ciuda regimului de sancțiuni impus Moscovei după anexarea ilegală a Crimeei de la Ucraina, Germania insistă pentru gazoductul Nord Stream II, că

Ungaria va beneficia de gaz mai ieftin și de centrale nucleare construite de Rusia, că Grecia a strâns relațiile economice cu Rusia, arată divizarea Europei, prevalența acordată de multe state membre UE intereselor naționale și opiniei populațiilor. De asemenea, se observă faptul că multe state care nu au graniță cu Rusia nici nu o percep ca pe un adversar posibil, nu se tem de ea. Așadar între țările flancului estic și cele din sud și centru există discrepanțe reale care nu se explică doar prin geografie ci și prin factori culturali și etnici, precum și istorici. Astfel, Grecia și Bulgaria au în mod tradițional relații mai bune cu Rusia decât România și Polonia. Moscova a lansat alături de mai multe state dominate politic de ea Uniunea Economică Eurasiatică, structură extrem de asimetrică (în favoarea rușilor) și mult mai puțin performantă economic decât piața comună a UE, ASEAN, Mercosur etc. După cum arată și analistul rus Dmitri Trenin, UEE nu va aduce prosperitate deosebită membrilor săi și “nu are perspectiva de a se va transforma într-un pol de putere economic, geopolitic și militar în regiune.”¹⁷ UE a reușit să atragă Moldova și Ucraina în sfera sa economică prin acordurile de liber schimb comprehensiv și aprofundat, îndepărtându-le poate pentru totdeauna de proiectul rusesc UEE iar opoziția Moscovei față de expansiunea NATO și UE spre est a fost de fapt expresia fricii față de puterea geopolitică a SUA¹⁸, dar și o recunoaștere a gravului deficit de *soft power* în relația cu Occidentul.

Nu doar Marea Neagră e o zonă de vecinătăți conflictuale pentru UE și Rusia (unde matricea de tip joc de sumă nulă e evidentă). Rusia consideră Marea Mediterană o zonă de influență majoră deoarece e vecinătatea sudică a UE, poate îngreuna accesul NATO și limitează libertatea de manevră a SUA, de asemenea asigurând tranzitul spre și dinspre Marea Neagră, prin stramtorile turcești. De aceea Moscova a militarizat coastele Siriei și a întărit sistemul defensiv, conjugat cu cel din Marea Neagră, bazat pe infrastructurile și rachetele aduse în Crimeea.¹⁹

În același timp, SUA avându-l la timonă pe republicanul Donald Trump par să se afunde pe zi ce trece într-o competiție geoeconomică nu doar cu China ci și cu UE, considerând Uni-

unea un adversar, un rival economic. În timp ce Washington a părăsit negocierile pentru acordul de liber schimb trans-Pacific și pentru cel trans-Atlantic (Parteneriatul Transatlantic pentru Comerț și Investiții), UE a semnat acorduri de liber schimb cu Canada (CETA) și Japonia (valid din acest an). S-a ajuns totuși prea departe când Donald Trump a încurajat Brexit-ul²⁰ și a spus că e pregătit să impună tarife vamale pe produse europene importate. În noiembrie 2019, Trump va decide dacă impune tarife vamale sporite pentru industria auto europeană, cu toate că mai mulți experți americani au arătat că războiul comercial contra Europei nu ar fi justificat din moment ce în 2018 americanii au importat în valoare de 683,9 miliarde USD din UE și de 557,9 miliarde din R.P. China în timp ce exporturile SUA au fost de 574,5 miliarde USD către UE și doar 179,2 miliarde în R.P. China.²¹ Așadar în relația cu UE deficitul comercial e unul redus. Washingtonul a impus deja tarife pe oțel și aluminiu iar UE a retaliat cu taxe vamale de 25% pe produse americane valorând 2,8 miliarde USD. De asemenea există dispute legate de competiția dintre firmele Airbus și Boeing (subsidiile de stat), cazul fiind trimis spre judecare la Organizația Mondială a Comerțului și amenziile date firmelor americane Google, Amazon, Facebook, Apple și Microsoft de către Comisia Europeană, la sugestia comisarului pentru concurență, daneza Margrethe Vestager, realeasă în noua Comisie și considerată în cercul lui Trump un adversar economic declarat al SUA. OMC a recunoscut recent că subvențiile europene pentru Airbus au fost ilegale și a decis că Washingtonul are dreptul să impună tarife vamale de 7,5 miliarde USD pe produsele europene importate, fiind afectate atât oțelul și unele produse industriale de metal cât și bunuri agroalimentare ce provin din Franța, Italia, Spania etc. Taxele vor fi cuprinse între 10 și 25% din valoarea produselor exportate de Uniune. Dar cum în trecut și firma Boeing (rivala americană a Airbus) a fost condamnată de OMC pentru același lucru, acum se așteaptă ca și UE să obțină taxarea bunurilor americane în alt dosar, anul viitor. Războiul economic dintre cei doi giganti ai aviației datează din 2004. Dacă europenii și americanii

se vor judeca și se vor taxa reciproc și în industria auto, se poate spune că războiul comercial atinge un prag superior, afectând serios economiile ambelor părți. În orice caz, sunt state UE care nu au renunțat la ideea că un Parteneriatul Transatlantic pentru Comerț și Investiții ar fi benefic pentru ambii parteneri, europenii și americanii, și își doresc un viitor președinte american democrat spre a relua negocierile demarate de Barack Obama în acest sens.

Tensiunile americano-europene sunt clare și în cadrul Grupului celor șapte (G7) iar dorința lui Trump de a invita Rusia din nou în acest format (care ar redeveni G8 cum era înainte de 2014), exprimată la summit-ul de la Biarritz pe 25 august 2019 sub forma unei ironii la adresa predecesorului Barack Obama, a trezit iritare la Paris și Berlin. Un război comercial UE-SUA va slăbi multinaționalele celor doi parteneri și va duce la retrageri de capitaluri și pierderi, diminuând nefast legăturile de interdependență transatlantice.

De asemenea, domeniul ecologic și parțial cel militar tind să despartă SUA de UE – Administrația Trump e un adversar al Acordului climatic de la Paris (din care va ieși curând) și cere insistent europenilor să aloce nu doar 2% din PIB pentru apărare dar chiar și mai mult, deoarece SUA susțin acum peste 75% din efortul financiar din cadrul NATO iar după Brexit, cota europenilor în NATO se va reduce și mai mult. Aparent, administrația Trump pare să încurajeze un pilon european solid în cadrul NATO (amintind de celebra „Identitate Europeană de Securitate și Apărare” asumată de aliați în anii '90), dar de fapt există teama că europenii nu vor fi capabili să facă acest lucru fără a periclita coeziunea strategică a Alianței iar dacă totuși vor forma cumva chiar o armată comună, aceasta nu va fi neapărat aliata SUA în caz de conflict SUA-China sau SUA contra China și Rusia. În toamna anului 2018, Emmanuel Macron, citat de ziarul *Le Figaro*, a afirmat că există “puteri autoritariste ce reapar și se reînarmează la frontierele Europei”, adăugând că “trebuie să ne apărăm de China, de Rusia și chiar de Statele Unite ale Americii” (*Nous nous devons nous protéger à l'égard de la Chine, de la Russie et même des Etats-Unis d'Amérique*)²² – cu toate că ambasadorul francez la Washington Gerard Araud a încercat ulterior să explice

că liderul francez se referise la amenințările cibernetice și la ieșirea SUA din Tratatul INF, Donald Trump a reacționat ironic pe twitter considerând afirmația lui Macron drept insultătoare și afirmând că europenii ar trebui să își plătească cota-parte “corectă” din cheltuielile aferente NATO. Palatul Elysée a insistat apoi că nu era vorba de o armată europeană dirijată contra intereselor americane ci de o armată europeană care să reflecte Europa unită și suverană și să poată servi ca element de ancorare când UE discută aspecte de securitate cu Rusia, numită de Macron “o țară europeană pe care o respect”.²³

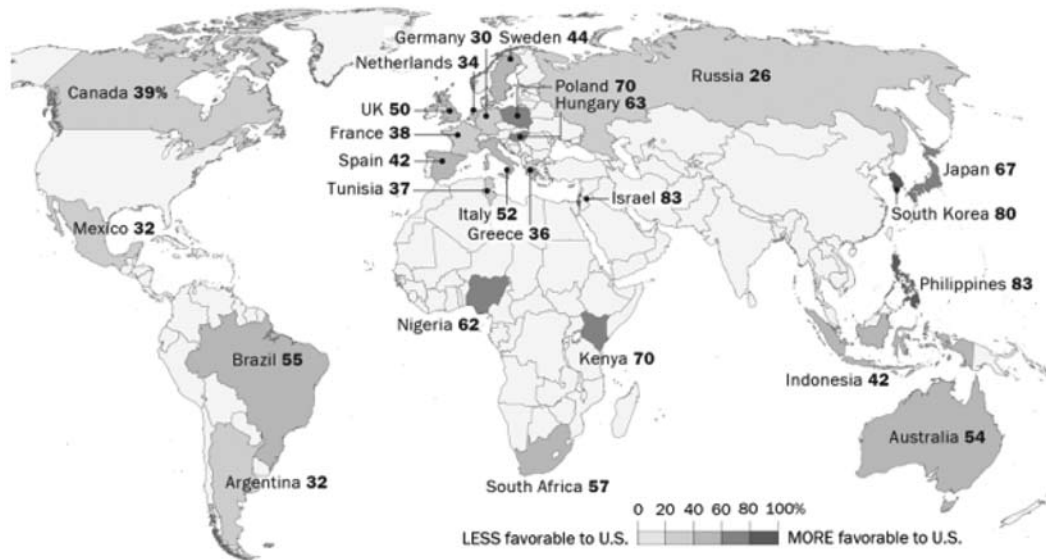
Sondajele de opinie arată că sentimentul de încredere față de SUA e în declin în multe state europene dar imaginea lui Donald Trump suferă în mod special de o percepție acut negativă. Din zece state alese de PEW Research Centre pentru un sondaj în 2019, opinia pozitivă față de SUA era la nivelul UE în medie de 43%, mult sub cele 80% ale sud-coreenilor de exemplu. Dar la întrebarea cine ar trebui să fie hegemonul mondial, statele europene au răspuns majoritar SUA (76% Suedia, 68% Polonia, codașa fiind Italia cu 37%) – China a obținut cel mai mare procentaj, 26%, în Spania și Grecia unde tot SUA a fost preferată cu 63 și 45%).²⁴

În același timp, eforturile UE de a crea relații pozitive cu vecinătăți pașnice, stabile și prietenoase nu par să dea rezultatele așteptate. În ciuda investițiilor și a transferului de expertiză către statele foste sovietice, acestea rămân înapoiate, corupte, dependente de voința politică a Moscovei, incapabile să aibă elite politice pro-europene care să ducă țările respective spre Occident. Iar pe flancul sudic, statele musulmane și predominant arabe adesea stagnează în același amestec de sărăcie de masă, regim nedemocratic, subdezvoltare și resurgența extremismului religios, fiind o sursă constantă de migranți. După războaiele civile din Libia și Siria a devenit clar că orice asemenea conflict ce va lovi statele cele mai populate ale Africii (Egipt, Nigeria etc.) va produce valuri și mai mari de imigranți către țările UE.

Italia și Franța au căzut de acord în septembrie 2019 că migranții veniți prin Mediterana trebuie distribuiți printr-un mecanism automat în toate statele membre.²⁵ Însă e proba-

Favorable views of U.S. prevail in many countries

Favorable view of the U.S.

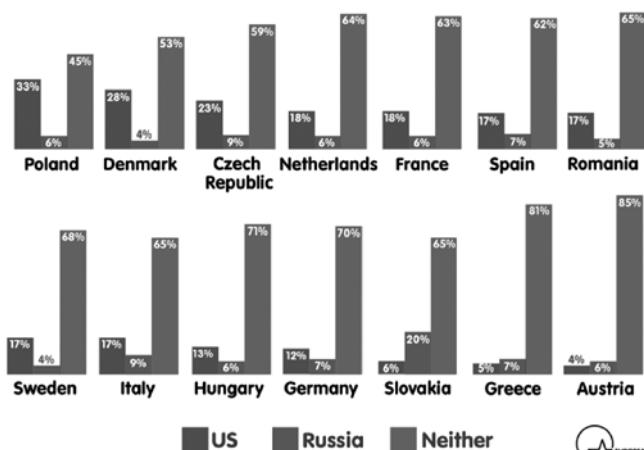

(sursa: <https://www.pewresearch.org/global/2018/10/01/trumps-international-ratings-remain-low-especiall-among-key-allies/>)

bil că statele Grupului Vișegrad se vor opune acestor reguli venite din partea a ceea ce ele percep ca un Occident dominator, care își impune propria agendă folosindu-se de presiunea distribuirii probabile a fondurilor europene prioritar spre cei ce îi respectă dorințele.

Sub impactul rivalității sino-americane, și al dezvoltării unui triunghi strategic SUA-China-Rusia, scena internațională devine tot mai clar un loc al confruntărilor, al balanței de putere, cu o matrice de tip joc de sumă nulă. În unele sondaje, europenii par că preferă ca UE

Whose side should your country take in a conflict between the United States and Russia?

(sursa: https://www.ecfr.eu/publications/summary/popular_demand_for_strong_european_foreign_policy_what_people_want)

să rămână neutră în caz de conflict între SUA, China și Rusia – ei vor ca Uniunea să devină un actor mai solid la nivel mondial dar fără violență, mai degrabă profitând de ferestre de oportunitate generate de conflictele între puterile terțe. Polonia cu 33% e țara cu cel mai mare sprijin pentru o susținere față de SUA, iar Austria cu doar 4% manifestă cel mai redus sprijin.²⁶

Așa cum afirmam anterior, relația cu SUA suferă nu doar din cauza confruntărilor comerciale (Trump fiind nemulțumit de deficitul comercial acumulat de SUA în relația cu unele state UE și amenințând cu măsuri drastice) ci și din cauza raportării europenilor la Rusia, Iran și China, state pe care SUA ar dori să le izoleze și să le facă să cedeze presiunilor politice, diplomatice, economice și chiar militare. Trump e iritat de construirea conductei de gaz Nord Stream II, de lipsa unui punct de vedere unitar la nivelul UE pe problema gazelor rusești, de asemenea nu înțelege de ce statele europene mari nu vor și ele să rupă total relațiile cu Iranul și de ce au rămas parte la tratatul JCPOA din care Washingtonul a ieșit deja. Pe măsură ce Teheranul e mai agresiv față de Arabia Saudită și Israel, mai activ în Irak, Yemen, Liban și Siria (acolo unde prin forțele speciale bine înarmate controlează largi teritorii cu populațiile aferente), SUA vor pune presiune pe europeni să adopte poziții dure față de Iran și în caz de conflict militar să sprijine SUA inclusiv militar. Dar unele state europene consideră că, de fapt, SUA dau dovadă de agresivitate și că au rupt acordul JCPOA în mod eronat, deoarece Teheranul dorea să se dezarmeze nuclear – replica SUA fiind că Teheranul a dezvoltat nestingherit rachete balistice performante pe care acum le oferă și gherilelor šiite din Yemen și Liban.

Iritarea Washingtonului față de Bruxelles nu e ceva nou și limitat la Administrația Trump – să ne amintim celebra replica “fuck Europe” atribuită Victoriei Nuland, în 2014, când era reprezentanta guvernului American pentru Europa și Eurasia (în mandatul prezidențial al lui Barack Obama) – într-o discuție cu ambasadorul american la Kiev, Geoffrey Pyatt, ea a izbucnit nervos după ce reprezentanți ai UE refuzaseră să se alăture unanim Wash-

ingtonului care lansa amenințări la adresa președintelui ucrainean V. Ianucovici că se va confrunta cu sancțiuni dure dacă suprimă revolta pro-europenilor din Piața Maidan.²⁷ După ce V. Ianucovici (lider pro-rus) a fugit și Kievul a ajuns pe mâna unor politicieni pro-occidentali (dar și naționaliști), atât SUA cât și UE au concurat spre a pătrunde economic pe piața ucraineană iar americanii s-au detașat ca principalii furnizori de arme și muniție pentru Kiev, necesare spre a face față rebeliunii ru-sofone din estul țării. Germania a ajutat economic Ucraina direct dar și prin FMI, însă nu a dorit să ofere cu adevărat sprijin militar din teama de a nu irita Rusia (partener economic important al Berlinului) și spre a nu încuraja indirect Kievul să încerce să recupereze teritorii pierdute în beneficiul Rusiei prin forța militară.²⁸ Acum Ucraina depinde economic majoritar de UE (care a finanțat prin instrumentul de vecinătate programe în diverse domenii de dezvoltare și a suspendat vizele pentru ucraineni)²⁹ iar în plan militar de SUA și câțiva aliați mai mici din NATO care îi oferă diverse forme de sprijin. Statele europene cele mai puternice (Franța și Germania) au inițiat în 2014 cu acordul Uniunii “Procesul/Formatul Normandia” care urmărește o normalizare a relațiilor dintre Kiev și Moscova relativ la zona de est a Ucrainei.

China e un actor extern extrem de puternic și de influent, care are un impact serios asupra politicii externe, de securitate și economice a Uniunii și a statelor membre. Nu vorbim doar de relațiile bilaterale ale Beijingului cu fiecare stat membru al UE ci și de relațiile stabilite între UE și China (bazate oficial pe documentul “Agenda strategică pentru cooperare UE-China 2020”), precum și la nivel regional de cooperarea în formatul 17 plus unu și de proiectul Belt and Road Initiative (BRI-OBOR). În timp ce cooperarea economică sino-europeană merge relativ bine și aduce beneficii ambilor parteneri (desi UE a acumulat deficit comercial față de Beijing de 62 miliarde USD și se plange de dificila penetrare pe piața chineză a firmelor europene și de posibilul spionaj prin tehnologia 5G al firmei Huawei), faptul că RPC are o cooperare instituțională separată cu țările din Europa central-estică irită nu doar state precum Franța și Germania ci și membri

ai Comisiei Europene și ai Parlamentului European. E ca și cum China ar fi reușit o spargere de natură geo-economică a blocului european și acum beneficiază de dorința Estului de a obține investiții rapide și avantaje pe care nu întotdeauna axa Berlin-Paris le poate oferi atât de repede cum vor esticii.

Influența Chinei asupra părții estice a UE scoate în evidență și mai clar lipsa unei coerențe strategice, a unei voci unice în materie de securitate și politică externă³⁰, în ciuda personalității juridice asumate de Uniune odată cu Tratatul de la Lisabona și a instituțiilor create de acesta (Serviciul European de Acțiune Externă, Președintele Consiliului European, Înaltul Reprezentant pentru Afacerile Externe etc). În plus proiectele de zeci sau sute de miliarde de euro propuse de China prin BRI, anume autostrăzi, căi ferate de mare viteză, centrale atomonucleare și uzine hidroelectrice, irită statele occidentale și instituțiile europene fiind propuneri unilaterale, non-negociate: aceste infrastructuri reflectă în primul rând nevoile strategice și economice ale Chinei (deși aduc avantaje economice și țărilor gazdă), în al doilea rând statele beneficiare se îndatorează față de China și acest lucru se reflectă la nivel macroeconomic în indicatorii generali economici ai UE. Partea chineză vrea să obțină lucrări fără litații și să lucreze doar cu muncitorii săi, ceea ce dezavantajează țările europene. În septembrie 2019, a fost inaugurată în Serbia autostrada E-763, denumită "Miloș cel Mare", prima autostradă construită de chinezi în Europa (conectează orașele Obrenovac și Ljig, și are o lungime de 62,7 kilometri), parte din coridorul terestru est-european ce va lega portul polonez Gdansk de Istanbul, Atena și portul adriatic Bar. Este bine cunoscut faptul că președintele SUA, Donald Trump, este foarte iritat de disponibilitatea afișată de britanici, germani și posibil francezi de a colabora cu China spre a avea tehnologia 5G. De asemenea de posibilitatea ca state europene să exporte semiconductori către China, element strategic de care depinde puterea tehnologică a Beijingului. Coroborat cu faptul că în sondajele de opinie germanii nu sunt mai favorabili SUA decât Chinei în caz de criză/conflict, perspectiva ca Berlinul să fie favorabil Beijingului sau neutru în competiția acută de putere cu SUA

trezește crispă și chiar furie la Washington. Experți europeni și americani cred că Germania ar putea bloca emergența unui punct de vedere comun al UE referitor la China, exact Germania care și-a refăcut forța economică după 1945 grație fondurilor Marshall și prezenței a sute de mii de soldați americani pe teritoriul său.³¹ De altfel nu e un secret pentru nimeni că după Războiul Rece, SUA au sperat să transforme Germania într-un partener transatlantic activ cu care să impună la nivel mondial sistemul democratic-liberal și să mențină hegemonia Occidentului, dar clasa politică germană și populația încă prea traumatizată de epoca nazistă au ținut Germania departe de nivelul dorit de americani, fiind un partener reluctant, destul de pasiv, cu o contribuție sub ceea ce îi permitea economia și forța demografică la stabilizarea unor state eșuate precum Libia, Irak, Afganistan, Siria etc.³² La rândul lor germanii s-au simțit agresați psihologic uneori de insistențele americane în acest sens și au considerat că hegemonia americană care le atribuia rolul menționat mai sus de fapt le îngreua posibilitățile de a dezvolta relații profitabile cu puterile eurasiatice, Rusia și China. Ei nu consideră nici acum aceste state ca fiind potențiali adversari în plan militar, cu excepția situației ipotetice în care Berlinul ca aliat al Washingtonului ar fi nevoit să intre în luptă sub stindardul NATO, însă populația germană e majoritar contra unui asemenea scenariu.

Vecinătățile problematice. UE are de gestionat două mari axe de vecinătate: cea sudică și cea estică. La Sud există statele preponderent arabe și musulmane din Magreb și din Orientul Mijlociu, de asemenea Israelul (izolat în cea mai mare parte de vecinii săi) și Iranul (stat șiit aflat în conflict cu o coaliție prosunnită sprijinită de SUA) – e vorba de țări populate, cu expansiune demografică spectaculoasă, mari frământări socio-economice dar și fenomene de extremism religios și conflict tribal. Sunt surse potențiale de migranți, de conflict religios exportat spre Europa (jihad) dar și țări producătoare de petrol și gaze. UE prin Politica Europeană de Vecinătate și Uniunea pentru Mediterana depune eforturi spre a asigura accesul produselor acestor țări pe piața europeană și astfel a genera o

anumită prosperitate la fața locului, de asemenea cooperează în domeniul securității spre a limita traficul de persoane, crima organizată, migrația ilegală. Și, de asemenea, se oferă acces la tehnologie avansată, cooperare științifică, culturală etc. Nu toți partenerii (vecinii) strategici ai UE se mulțumesc cu statutul obținut și cu avantajele acestuia. De exemplu Turcia, stat cu peste 80 de milioane de locuitori și o mică parte din teritoriu în Europa geografică, nu se mulțumește cu statutul de partener special al Uniunii, cerând constant accelerarea negocierilor de aderare și amenințând că se va alătura proiectelor geopolitice ruso-chineze, de exemplu Organizația de Cooperare de la Shanghai, așadar va face parte din tabăra opusă UE. Ratarea de către Ankara timp de decenii a țintei de aderare la UE (deși doar din 1999 e candidată oficială la aderare iar din decembrie 2004 CE a decis că țara poate începe concret negocierile de aderare, acestea demarând în octombrie 2005), atât din cauza factorilor interni (derapajele de la democrație și stat de drept, starea economiei etc) cât și din cauza opoziției marilor state vest-europene Franța și Germania care se tem de venirea unor valuri de migranți turci și de sporirea proporției islamiciilor în ansamblul populației Uniunii, tinde să apropie Turcia de Rusia și China, îndepărtând-o de Occident. Oficial Turcia rămâne un candidat la aderare (a deschis doar 16 din cele 33 de capitole de negocieri) și nu acceptă statutul de vecin pe care îl au celelalte țări ale Uniunii pentru Mediterana, nici pe cel de partener special. Comisia Europeană a constatat în vara acestui an blocajul la care a ajuns procesul de aderare a Turciei la UE. UE și Turcia au în comun interesul de a limita valurile de migranți sirieni (și nu numai), de a combate terorismul, a stabiliiza Siria și a dezvolta comerțul.³³

Dar e clar că UE nu are pârghii reale de influență asupra scenei politice din Turcia în afara principiului condiționalității dar blocarea negocierii pe restul capitolelor de aderare indică înghețarea relațiilor politice cu Occidentul pe termen lung. Lipsa de unitate a opiniilor de politică externă a împiedicat UE să adopte o poziție unitară față de situația din Siria și de acțiunile altor actori în acel teatru de luptă: de pildă Turcia, profitând de retragerea pripită a forțelor SUA din Siria, vrea să creeze o zonă-

tampon lungă de 480 km și lată de 30 de km în nordul acestui stat, împingând cu forța spre sud forțele kurde YPG (susținute de americani până acum) și repatriind o mare parte din milioanele de refugiați sirieni aflați pe teritoriul turc. UE ar trebui să aibă o poziție comună, să preseze Ankara spre moderație și respectarea drepturilor populațiilor siriene indiferent de etnie (și să discute direct cu turcii despre felul în care forțele kurde siriene ar constitui sau nu o amenințare teroristă pentru statul turc), să protesteze față de orice invazie militară care amână încetarea conflictului civil sirian. Desigur, deocamdată nu poate fi vorba de o forță militară europeană care să fie trimisă în Siria spre a compensa retragerea forțelor americane și a limita penetrarea turcească, neexistând un consens politic și o bază juridică clară pentru folosirea grupurilor de luptă europene în acest sens.³⁴ Sprijinul pentru kurzii sirieni ar putea determina Ankara să întrerupă total negocierile de aderare cu UE iar Uniunea nu poate oferi ajutor militar ci doar economic și diplomatic acestora. Pe 14 octombrie miniștrii de externe ai statelor UE au condamnat agresiunea turcească contra Siriei (a kurzilor sirieni) și au anunțat că unele state au decis să nu mai vândă Ankarei arme. Există îngrijorare în capitalele europene legat și de câteva sute de islamiști Daesh care au evadat din custodia milițiilor kurde pro-americane din cauza bombardamentelor turcești și pot ajunge din Turcia în Grecia odată cu refugiații obișnuiți. De asemenea, țările UE care fac parte și din NATO, se tem că dacă Siria (eventual ajutată de Rusia sau Iran) se apără de atacul turcesc pe care Erdogan îl consideră act de auto-apărare, atunci Ankara ar putea cere țărilor NATO să o apere, activând articolul 5 din tratatul fondator. E clar că destule state europene (Franța, Germania etc.) nu ar accepta așa ceva considerând că Turcia e statul agresor, ceea ce ar putea avea ca efect și slăbirea la extrem a cooperării UE-NATO. Calificarea ca agresor a Turciei s-ar baza și pe o rezoluție a Ligii Arabe în acest sens, chiar dacă în Consiliul de Securitate (C.S.) al ONU nu se va ajunge la o decizie din cauza folosirii dreptului de veto de către Rusia. Moscova a cerut ca în documentul redactat să se menționeze că și alte state se află în Siria ca ocupanți militari ilegali, sugerând că doar forțele rusești se află

legal acolo, fiind chemate de guvernul sirian. Iar statele europene din C.S., anume Franța, Marea Britanie, Germania, Polonia și Belgia au făcut front comun contra Turciei alături de SUA.

Pe flancul estic e vorba de câteva state ex-sovietice care se confruntă mai ales cu subdezvoltare economică, corupție masivă, regimuri non-democratice sau incipient democratice și o presiune politică, militară și economică masivă a Rusiei, puterea regională ce nu conține să le piardă din sfera sa de interes. Cel mai populat și mai întins stat din acest grup, Ucraina, cu peste 44 milioane de locuitori și o suprafață cam de două ori cât a Poloniei, se confruntă cu pierderea Crimeei, război civil separatist în Est și vulnerabilitate economică. De asemenea riscul unui război deschis cu Rusia care să se extindă și în alte zone ale țării este real, mai ales dacă Kievul cu sprijin extern va decide să încerce să recupereze prin forță zona Donbassului sau părți din el care acum sunt controlate de separatiști. UE acționează prin PEV și Parteneriatul Estic (lansat în 2009) și oferă acces la tehnologie, investiții, cooperare economică, în domeniul securității, culturii, educației. Au fost semnate acorduri de asociere (AA - 2014) și tratate de apartenență la zona de liber schimb aprofundată și comprehensivă (DCFTA) cu Ucraina, Moldova și Georgia, de asemenea acorduri de scutire de viză. De exemplu cu Ucraina acordul AA/DCFTA a intrat în vigoare în septembrie 2017.³⁵ UE nu poate oferi promisiunea de aderare acestor state, dar pe cele care implementează cu asiduitate regulile politice, economice și de securitate, legislația adecvată, le sprijină mai intens, cu fonduri și expertiză, mai ales prin Parteneriatul Estic și secundar prin Sinergia Mării Negre. La 10 ani de existență a PE, acesta oferă statelor partenerie în număr de șase Proiectul 20 *deliverables by 2020*, adică o strategie bazată pe atractivitate economică (finanțarea IMM-urilor, exporturi către Uniune mai mari, renunțare treptată la vize, acces mai bun la internet, mai multe Școli Europene, iar la nivelul educației mai ales prin programul Erasmus + care va primi finanțări și mai mari).³⁶ Se pune accent și pe digitalizare, obiectiv esențial al strategiei 20 *deliverables by 2020*, fiind vorba pe termen

mediu de conectarea la Internet de mare viteză a aproximativ 2 milioane de cercetători, profesori și studenți și a peste 700 institute de cercetare și educaționale din statele Parteneriatului Estic.³⁷ Rusia desigur nu face parte din acest parteneriat, ea refuzând să se supună cerințelor UE și devenind de facto un rival al Uniunii căreia îi dispută dreptul de a încerca să transforme și să ancoreze în sfera sa economică cele șase țări ex-sovietice, pe care Moscova le consideră un fel de buffer strategic între teritoriul rus și spațiul occidental, considerat nociv și impredictibil, ostil intereselor rusești. Prin acțiunile agresive și ilegale față de vecinii mai mici (Georgia, Ucraina dar și Republica Moldova), Rusia a determinat aceste state să caute o apăsare mai substanțială de Occident (via UE și NATO) dar în același timp Moscova știe că implicit se poate baza pe Franța și Germania spre a stăvili tentația integrării europene a respectivelor state ex-sovietice. Eforturile depuse de statele central-estice (Polonia, România etc.) în favoarea acestor țări nu dau roade deoarece Berlinul și Parisul nu vor să își compromită relațiile economice și politice cu Moscova și nici nu consideră că e vorba de state cu o democrație consolidată și care să fi interiorizat valorile europene cu adevărat.

Rusia mai încearcă și să se infiltreze în Balcanii de Vest, spre a bloca integrarea acestora în UE și NATO: totuși după cum arată diverși experți, ea duce lipsă de *soft power* și de forță economică, și cu toate că există riscul putinizării unor state fragile, totuși Occidentul are o capacitate de reziliență sporită.³⁸ Neprimirea statelor balcanice în UE (nici măcar în calitate de candidați, datorită opoziției franceze) denotă și teama multor lideri europeni de Rusia, care a ajuns astfel să aibă de facto un drept de veto asupra extinderii UE spre Est.³⁹ Iar clasei politice ruse se știe că îi convine sentimentul de teamă inspirat altor țări, după cum ne mărturisește Wolfgang Ischinger, un foarte experimentat diplomat german.⁴⁰ În acest fel, nu e exagerat să spunem că luând UE ca pe un tot unitar, **aceasta suferă de o formă de miopie strategică datorată aspectului decizional mozaicat (politica externă e apanajul statelor nu al Uniunii) și prevalenței intereselor naționale în dauna celor europene.**

Desigur nu toți rușii țin cu Putin și regiul său, dar anumite teme de politică externă sunt consensuale chiar și în relația cu opoziția, de pildă când e vorba de interesele zise legitime ale Federației Ruse la Marea Neagră și în relație cu Ucraina (posesia Crimeei) etc. Expertul australian Bobo Lo consideră că politica externă a Rusiei e de fapt o extensie a celei interne, scopul major fiind menținerea la putere a lui Vladimir Putin pe termen lung, prin redeşptarea mândriei naționale, cultivarea mitului măreției rusești și al declinului Occidentului, Putin pozând în erou național, în personaj providențial (salvator al națiunii). Succesele incontestabile și ample ale Rusiei pe scena internațională, facilitate de ezităările, stângăciile și lipsa de unitate a Occidentului și de curajul liderului rus (adept al surprizelor tactice), nu pot ascunde faptul că Rusia suferă enorm la capitolul reputație internațională și e mai aptă să distrugă (ceea ce construiesc occidentalii) decât să construiască ceva în loc, să contribuie la gestiunea problemelor mondiale prin metode ale guvernantei globale.⁴¹ Dar Putin e convins că el reușește tot ceea ce își propune și că nu poate fi oprit de nimeni și de nimic, iar în ochii multora din toată lumea, el a ajuns un jucător global autentic.⁴²

Concluzii. Din cauza faptului că UE nu dispune de o instanță decizională unică în materie de politică externă și de securitate, ea nu poate avea o *grand strategy* referitoare nu doar la polii de putere din sistem (într-o configurație care de ani buni tinde spre multipolarizare) – China, Rusia, India, Brazilia, Mexic, Turcia etc., dar nici măcar la vecinătăți, mai ales acolo unde se pune problema de prioritizare în alocarea de resurse și de asumarea unor riscuri generate de rivalitatea cu alți poli de putere care doresc și ei să își consolideze influența în zone caree sunt de vecinătate comună. Dacă marile state vest-europene ar dori o reducere a prezenței militare (de securitate) a SUA pe bătrânul continent, în schimb membrii est-europeni ai UE doresc cu ardoare păstrarea implicării americane, deoarece se tem de Rusia mai mult decât țările vestice și au încredere în adversarul consacrat al expansiunii sovietice/rusești, anume SUA. Plecarea Marii Britanii din Uniune, stat văzut ca mai apropiat de Washington și mai anti-rus decât Franța și Ger-

mania, va spori tentația esticilor de a se agăța de prezența americană și a cere intensificarea acesteia, dar pe de altă parte, Franța și Germania vor împinge Uniunea spre mai multă autonomie strategică, jucând pe cartea PESCO, și pe alocarea de fonduri mai mari apărării europene prin Fondul European pentru Apărare, lansat deja în 2017. Est-europenii vor fi tot mai mult captivii disputelor dintre axa Berlin-Paris și Washington, ce poate tinde treptat spre transformarea în joc de sumă nulă. Fiecare dintre actorii implicați în acest triumghi strategic va pretinde că oferă protecție și garanții față de hegemonia regională a Rusiei și Chinei, ceea ce va face decizia esticilor și mai dificilă. Liderul francez Macron, la fel ca și Trump de altfel, ar dori o normalizare mai rapidă a relațiilor cu Rusia, lucru greu de acceptat acum de state precum Polonia sau România, câtă vreme Moscova nu renunță la agresarea Ucrainei și la modificarea granițelor prin forță militară în Europa de Est. În plan identitar, liderii naționalaliști-populiști din multe state estice deja găsesc înțelegere mai ușor în rândurile elitelor politice conservatoare, naționaliste din SUA, implicit tinzând la izolarea federaliștilor post-suveraniști din Vest.⁴³

Rusia are numeroase arme nucleare pe când UE ca atare nu are (evident că Franța posedă, Marea Britanie și ea, deși în curând va părăsi Uniunea, dar nu UE ca atare), de asemenea China care își afirmă dreptul de a controla cea mai mare parte a Mării Chinei de Sud și a impune ample zone de acces aerian controlat ce interferează cu zonele aeriene ale Japoniei și Coreei de Sud, nu întâmpină o reacție fermă și clară a UE deoarece unele state membre (la fel ca și în cazul Rusiei) au interese geoeconomice importante și nu vor să deranjeze Beijingul. Chiar dacă majoritatea statelor UE tind acum să se alăture SUA limitând penetrarea economică chineză și instalarea de rețele digitale ce pot servi spionajului chinez, e posibil ca unele să se lase totuși atrase de investițiile venite din acest colos asiatic.

Există și proiecte deocamdată utopice, cum ar fi plasarea politicii externe și de securitate mai ales în mâinile Parlamentului European unde decizia să se ia cu simplă majoritate, așadar populația să fie cea care decide prin reprezentanții ei, dar e extrem de puțin pro-

tabil să asistăm la o cedare de putere din partea statelor membre, via Consiliul European. În schimb, după cum arată Mark Leonard și Carl Bildt, se poate forma un Consiliu European de Securitate, pornind de la proiectele Angelei Merkel și al lui Emmanuel Macron, spre a forma o cultură strategică uniformă și proceduri eficiente de intervenție umanitară (*European Intervention Initiative*, propunerea Franței, are nevoie de o osatură solidă), cooperând cu SEAE și având și Marea Britanie ca partener permanent. De asemenea, un pilon european în cadrul NATO care să implice trupe vest-europene mai numeroase dislocate în statele NATO din Est, la granița cu Rusia și o reoperaționalizare a apărării europene.⁴⁴

În timp ce un lider precum francezul Emmanuel Macron dorește mai multă integrare europeană inclusiv în domeniul apărării comune (a se vedea Inițiativa Europeană de Intervenție unde alături de Marea Britanie și alte țări din UE, Parisul dorește forjarea unei culturi strategice comune și rodarea mecanismelor militare de intervenție rapidă), alți lideri precum spaniolul Pedro Sanchez sau olandezul Mark Rutte au viziuni care corespund doar parțial cu cea a Franței. Macron, într-un exercițiu de *captatio benevolentiae*, a adresat o scrisoare națiunilor europene, în toate limbile oficiale ale UE, în care solicită revigorarea și protejarea civilizației europene, pentru că „Europa e un proiect și nu o piață fără suflet.” Discursul său e dirijat contra naționaliștilor suveraniști, și populiști, ce solicită retragerea unor competențe dinspre Europa către statele proprii și resping ideea de mare proiect european supranațional. El propune un tratat de securitate și apărare și o agenție europeană de protejare a democrațiilor, ba chiar un Consiliu European de Securitate internă.⁴⁵ Până ce va exista un consens pentru a produce transformări atât de intense în politicile europene, foarte puțin probabile pe termen scurt și mediu, UE avansează totuși, un exemplu fiind noul Directorat General pentru Industria Apărării și Spațiu, care în curând va regrupa industria de apărare (Baza europeană industrială și tehnologică de apărare - EDTIB)⁴⁶, cea spațială, digitalizarea și piața internă, ce urma să fie controlat de comisarul european francez Sylvie Goulard (o apropiată a lui Macron)

în sensul formării unei suveranități europene asupra domeniului militar-industrial și spațial. Finanțarea prin Fondul European pentru apărare asigură un plus de stabilitate politicii europene de apărare. Dar Goulard a fost respinsă de o comisie a Parlamentului European (în urma unui scandal politic-financiar legat de deturnarea de fonduri europene dar posibil și ca o răzbunare a Partidului Popular European pentru respingerea de către Macron a lui Manfred Weber pentru postul de șef al Comisie Europene), la fel ca și Rovana Plumb, propunerea guvernului României și Laszlo Trocsanyi din partea Ungariei, fapt ce va întârzia formarea noii comisii Von Der Leyen cel puțin până la 1 decembrie a.c. Franța vede autonomia defensivă strategică a Europei ca pe un deziderat pentru situația în care SUA s-ar retrage cu forțele sale din Europa, așadar ia în calcul scenariul dispariției NATO, în timp ce Germania nu vrea să conceapă o Europă rămasă fără NATO, cel puțin deocamdată.⁴⁷ Declarația franco-germană de la Messeberg cuprindea și propunerea de a se aplica votul cu majoritate în locul celui cu unanimitate în domeniul Politicii Externe și de Securitate Comună dar statele suveraniste nu au acceptat așa ceva, de frică că vor pierde controlul decizional. Nici propunerea Comisiei Europene din septembrie 2018 de a se vota cu majoritate calificată în ce privește misiunile umanitare, cele de apărare a drepturilor omului în lume nu a fost acceptată.⁴⁸

Dar nu doar liderii ci și societatea civilă propun soluții pentru ieșirea din impas a UE. Manifestul intitulat „Changer l'Europe, c'est possible!”, elaborat de economistul francez stângist Thomas Piketty și echipa sa și asumat la lansare în 2018 de 100 de intelectuali și politicieni, propune un tratat de democratizare a UE (T-Dem) și o schemă de buget de natură să întărească solidaritatea statelor membre („buget de democratizare”), anume 4% din PIB-ul european. Parlamentul European ar urma să cedeze locul unei „adunări europene suverane” dotată cu puteri semnificative și formată în proporție de 50-80% din parlamentari naționali și 20-50% din membri ai actualului Parlament European. Contopirea parlamentelor naționale cu cel european e denumită... „co-guvernare”. Ea va impune și controla o fiscalitate comună și „egalizarea condițiilor de viață și muncă”

pentru toți cetățenii europeni.⁴⁹ Desigur că liderii naționali ar trebui să convingă propriile populații să susțină un asemenea proiect prin care o adunare parlamentară ar căpăta puteri extraordinare nu doar în economie dar chiar și în domeniul securității și politicii externe. Mai greu e să renunțe liderii naționali la prerogativele lor asociate suveranității, pentru care răspund în fața electoratului. Piketty și adepții săi cer marilor state din zona Euro să adopte primele, rapid, acest proiect major de reformă.⁵⁰ Evident că proiectul acesta are șanse minime de realizare pe termen mediu deoarece în fiecare stat european establishment-ul politic și cel economic vor apăra statu quo-ul. În plus dreapta conservatoare îl consideră o invenție himerică a stângii.

Viitorul UE ar putea fi cel descris de unul din scenariile prezentate de Comisia Europeană în martie 2017 (la orizontul anului 2025), pendulând între Europa ce merge pe drumul deja început, Europa ce rămâne doar o piață unică, Europa cu mai multe viteze (permițând unor grupuri de state să avanseze mai repede decât celelalte în domenii-cheie), Uniunea ce se axează mai eficient pe domenii mai puține de activitate, și Europa deplin integrată și federalizată în care statele membre “pun în comun competențe, resurse și preocupe decizionale în toate domeniile”.⁵¹ Desigur, J.C. Juncker nu a luat în calcul și posibila dizolvare a UE.

Momentan viziunea progresistă, transnaționalistă asupra UE, îl are ca susținător principal și cel mai vizibil pe președintele Franței Emmanuel Macron, creator al grupului europarlamentar *Renew Europe*, lider care se opune naționalismului populist și vrea o Europă deschisă migrației, egalitaristă, protectivă cu mediul, dotată cu o armată comună și reguli mai stricte pentru Eurozonă, în timp ce blocul populist conservator e grupat în jurul lui V. Orban⁵², Jarosław Kaczyński și Matteo Salvini, dorind o Europă a statelor suverane care să nu poată fi constrânse de norme supranaționale și nici de instituțiile comunitare, o Europă fortăreață închisă migrației (mai ales celei sudice de tip islamic) și nu neapărat și cu o armată comună dacă acest lucru ar periclita NATO. Grupul din Parlamentul European ce cuprinde Liga Nordului a vicepremierului italian Matteo Salvini, Alternativa

pentru Germania și extrema dreaptă franceză, condusă de partidul dnei Marine Le Pen, se numește Democrație și Identitate (ID). Dreapta poloneză (PIS) și britanică au ales Grupul Conservatorilor și Reformiștilor Europeni, deoarece Le Pen, Salvini și conducerea AfD au fost considerați ca fiind prea pro-Rusia. Macron a dorit să intensifice identitatea europeană în dauna naționalismului propunând ca în Parlamentul European o parte dintre MEPs să fie aleși pe liste transnaționale – e vorba de locurile atribuite Marii Britanii care vor fi vacante după Brexit. La modul ideal, toți cetățenii europeni ar vota liste similare iar tot electoratul european ar fi grupat într-o singură constituență, desființând circumscripțiile naționale separate. Însă a urmat respingerea de către plenul Parlamentului European a propunerii comisiei de afaceri constituționale iar acest lucru a demonstrat că majoritatea europenilor nu sunt coți politic să accepte liste conținând candidați din mai multe state membre care să fie votate în fiecare stat al Uniunii, așa cum ar fi dorit grupul federalist din jurul lui Guy Verhofstadt. Criticii acestei inițiative cred că MEPsii astfel aleși ar fi detașați de electorat și mai mult, nu ar comunica cu aceștia realmente din cauza probabilei bariere lingvistice și ar acționa ca o elită europeană cosmopolită, sau ar permite extremiștilor acum marginalizați de marile partide să se regrupeze și să obțină forță, în plus ar lovi în planurile naționaliștilor care nu acceptă diluarea prerogativelor și simbolurilor naționale.⁵³ Adversarii inițiativei Macron au fost mai ales membrii Partidului Popular European (dreapta conservatoare), însă *Partidul Renew Europe* (inițiat de Macron și câțiva aliați, printre care românul Dacian Cioloș ca reprezentant USR-PLUS) a insistat fără succes pentru aceste liste transnaționale. Probabil că dacă s-ar aplica inițiativa respectivă pentru tot Parlamentul European, o parte din electoratul conservator-naționalist din mai multe state europene ar absenta de la vot, ca formă de protest, iar adepții mișcărilor progresiste ar fi încurajați să voteze în număr mai mare. Cetățenii nu ar mai vota pentru anumiți indivizi ci pentru liste, pentru ideologii, iar candidații ar avea șanse de a fi aleși doar dacă conducerea partidelor i-ar plasa pe locuri eligibile în liste. *Renew Europe* a

propus ca doar o mica parte din parlamentarii europeni să fie astfel aleși.

De asemenea au apărut conflicte între partidele europene legate de statutul *Spitzenkandidat*-ului, deoarece SK-ul PPE Manfred Weber nu a reușit să obțină destul sprijin spre a conduce Comisia Europeană. O alianță ciudată între Macron și premierul ungar V. Orban, cu aprobarea lui G. Verhofstadt, a blocat succesul germanului însă tot un cetățean german a obținut postul, Ursula Von Der Leyen. Nici SK-ii forțelor liberale, Frans Timmermans și Margrethe Vestager nu au reușit să obțină acest post.⁵⁴ Aceste adevărate lupte interne pentru putere (via pozițiile de conducere în instituțiile cu impact politic real cum este Comisia) au slăbit coeziunea internă a Uniunii și i-au afectat imaginea în ochii multor europeni dar și ai unor state terțe. Decizia lui Macron de a nu mai respecta principiul candidatului aflat în poziția de vârf a redus de fapt controlul alegătorilor europeni asupra liderilor (depersonalizând preferințele) și probabil va contribui la scăderea nivelului de participare la euro-alegeri în viitor.

Pe termen scurt UE trebuie protejată de efectele Brexitului și ale relațiilor conflictuale cu SUA în epoca Trump, de asemenea găsită o modalitate acceptabilă de repartizare a migranților, iar pe termen lung trebuie rezolvată problema liderilor care derapează de la regulile statului de drept democratic și cea a continuării extinderii Uniunii către Balcanii de Vest și apoi eventual spre Est și Sud-Est.

UE nu și-a epuizat încă vocația de actor geostrategic în expansiune: în toamna acestui an existau speranțe că se va accepta în Consiliul European începerea negocierilor de aderare cu Macedonia de Nord și Albania, așadar treptat Balcanii de Vest urmau să se alăture spațiului european unit, cu toate că situația micului stat Kosovo rămâne incertă, nefiind recunoscut de toți membrii Uniunii. Dar la summitul CE din 18 octombrie 2019, Franța, Olanda și Danemarca s-au opus demarării negocierilor de aderare cu Macedonia de Nord și Albania deoarece, în opinia liderilor acestor state, ele nu sunt încă destul de bine pregătite iar Uniunea are nevoie să își rezolve întâi gravele probleme interne. Parisul ar vrea negocieri de aderare mai politice, mai puțin tehnice și reversibile.

Opinia franceză a fost adoptată și de Olanda și Danemarca, în timp ce România, Polonia și statele baltice au sprijinit candidatura celor două state din Balcanii de Vest, un areal geopolitic în care Rusia, China și alți actori externi ar putea fi tentați să pătrundă dacă UE nu se extinde. Chiar și Germania prin ministrul de externe Heiko Mass, într-un interviu pentru *Deutsche Welle* s-a pronunțat pentru europeanizarea regiunii Balcanilor: "Balcanii de Vest sunt o parte integrantă a Europei. Viitorul lor trebuie să fie în Uniunea Europeană. O majoritate covârșitoare a statelor membre ale UE s-a exprimat în favoarea deschiderii negocierilor de aderare cu Albania și Macedonia de Nord, deoarece acest lucru este și în interesul nostru strategic".⁵⁵ Jean Claude Juncker și Donald Tusk de asemenea sprijină extinderea spre Balcanii de Vest a UE.

În ceea ce o privește, Moscova percepe vecinătățile directe dar și pe cele indirecte pe care le are în comun cu UE ca pe un joc de sumă nulă, așadar nu ezită să se infiltreze acolo unde europenii nu o fac la timp. În plus Rusia și-a creat o tradiție din a nu respecta documente fundamentale de drept internațional și nici norme imperative de drept internațional (interzicerea agresiunii), așa cum a demonstrat luând cu forța Crimeea.⁵⁶ Refuzul Parisului de a da semnalul integrării Balcanilor de Vest în UE nu e sigur că reflectă vreo înțelegere secretă Putin - Macron, mai degrabă sensibilități de natură electorală pentru președintele francez, confruntat cu o opoziție internă tot mai vocală. Dar în logica neorealistă ar putea fi un semn de *underbalancing*⁵⁷, adică actorul strategic UE e împiedicat de diviziuni interne să ia decizia care i-ar fi maximizat avantajul geopolitic, primind Balcanii de Vest în întregime și blocând penetrarea rivalului eurasiatic de la Est.

Pe termen foarte lung, posibila primire a Turciei, Ucrainei, Republicii Moldova, Georgiei – deși acum pare ceva de domeniul imposibilului – ar putea deschide noi perspective politice și economice pentru europeni dar ar putea aduce și riscuri de securitate substanțiale. Pe de altă parte, câteva state membre sunt amenințate de separatismul etnic și nu se știe cum și dacă pe termen lung își vor menține unitatea teritorială, cu toate că soluția cea mai sigură ar fi emergența unei solide identități europene colective care să facă irelevante

micro-identitățile cu potențial secesionist. Așa cum remarcă analistul bulgar Ivan Krastev, în ciuda discuțiilor alarmiste despre posibila dezintegrare a UE (care înainte erau de neimaginat iar acum scenariul le pare multora.. inevitabil), în realitate crizele succesive prin care a trecut Uniunea în ultimii ani au făcut ca europenii să fie mai integrați ca niciodată, iar UE să devină o „comunitate de destin”.⁵⁸ UE are planuri de reformă pentru Organizația Mondială a Comerțului, apărând multilateralismul și sistemul bazat pe reguli, lucru exprimat și de Strategia Globală Europeană din anul 2016. De asemenea apără intimitatea cetățenilor europeni prin sistemul *General Data Protection Regulation*, fiind lider mondial în acest domeniu. Din păcate cooperarea cu NATO în domeniul securității nu funcționează la parametrii cei mai buni, în ciuda declarațiilor (*Joint declaration*) și programelor comune, precum cele de la Varșovia din iulie 2016 (ocazionate de summitul NATO). Pe termen scurt și mediu amenințările de securitate venite dinspre flancul sudic al UE par mai grave și mai ușor de materializat, în condițiile în care Turcia, pe hârtie stat candidat la aderare, se comportă deja ca un actor ce destabilizează Uniunea prin influxuri posibile de migranți și jihadiști. Pe termen lung, un posibil război sino-ruso-american, la care probabil unele state europene membre NATO ar participa, constituie un risc și mai ridicat, proiectând o lumină nouă asupra vecinătății estice.

Pare evident că acum 20-30 de ani, electoratul european – e drept mai redus numeric decât cel de azi - nu ar fi votat lideri anti-europeni iar cine și-ar fi făcut campanie electorală cu simboluri antieuropene și negând valorile europene nu ar fi avut șanse să obțină un post politic important, după cum arată unii analiști politici.⁵⁹ Acum liderii populiști anti-europeni au la dispoziție un segment electoral destul de masiv al celor dezamăgiți de integrarea europeană, de avansul pieței comune – e vorba mai ales de cei săraci, neintegrați, needucați, care nu beneficiază deloc sau nu destul de avantajele liberei circulații a persoanelor, bunurilor, capitalurilor. Un Salvini, un Viktor Orban, pot ușor instrumentaliza în sens negativ imaginea UE spre a atrage electorat în lupta politică internă, lovind în valorile și simbolurile europene.

Cum piața europeană nu e uniform de dezvoltată și bogată, cum statele membre cunosc

și ele disparități în nivelul de trai, e de așteptat ca problemele socio-economice (frustrări, sărăcie, subdezvoltare), alături de cele micro-identitare (separatismele etnice, disputele religioase etc.) să continue să sape la rădăcina proiectului european unionist. De aceea UE e nevoită să se reinventeze și să propună treptat un nou contract social cetățenilor ei, cu acordul statelor membre, cooptându-le în proiect dar de asemenea, fiind dispusă să le lase să iasă din el pe cele care nu se mai regăsesc în valorile și normele europene. Pacea, drepturile omului și respectul vieții umane sunt în sondaje cele mai importante valori europene (cu 35-45% în Eurobarometrul Standard 2019), urmate de democrație, libertățile fundamentale, statul de drept etc. De asemenea trebuie să obțină unitate internă sporită spre a nu mai permite actorilor externi (Rusia, China) să divizeze statele membre și să aibă între ele „clienți” care să blocheze decizii de importanță strategică pentru Uniune și națiunile ei. În opinia mea, pe termen lung ar fi util chiar și un mecanism juridic de expulzare a membrilor care derapează grav de la regulile democratice, ori sabotează constant și nejustificat deciziile comune și se pun contra planurilor strategice importante, sau măcar de blocare mai facilă a dreptului de vot în Consiliul European cu o majoritate calificată (în loc de unanimitate minus unu), în anumite situații. Desigur, aprobarea procedurii de expulzare ar necesita unanimitatea și e puțin probabil ca toate statele membre să accepte așa ceva. UE nu va putea supraviețui și prospera ca actor global dacă nu aplică niște măsuri interne drastice de reformă și nu creează mecanisme de coagulare mai rapidă și mai eficientă a voinței statelor membre, care au de rezolvat cea mai dificilă problemă structurală, moștenită din istorie, anume lipsa de încredere reciprocă, asociată cu obsesia suveranității naționale.

Note

¹ Mark Leonard. Carld Bildt, „From Plaything to Player. How Europeans Can Stand up For Itself in The Next Five Years”, ECFR, https://www.ecfr.eu/publications/summary/how_europe_can_stand_up_for_itself_in_the_next_five_years_eu_foreign_policy, 17 iulie 2019.

² Jan Techau, „Why the EU can't do security and defence”, <https://euobserver.com/opinion/146369>, 23 octombrie 2019.

³ Idem.

⁴ „Spring 2019 – Standard Eurobarometer” (EB 91), https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-4969_en.htm, 5 august 2019.

⁵ Idem, p. 13. Atașamentul față de UE este preponderant la tinerii cu studii superioare, cadre, cu o situație material relativ bună, care se consider membri ai clasei de mijloc și clasei superioare. Europeanii care spun că au dificultăți în a plăti facturile lunare sunt cei mai predispuși să nu agreeze Uniunea ci să se ancoreze identitar în statul națiune și mai ales în orașul sau satul natal. (pp. 15-16)

⁶ Eurobarometer Spring 2019, http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2253_91_5_STD91_ENG, accesat pe 6 octombrie 2019.

⁷ <https://www.rferl.org/a/ambassador-russia-expects-serbia-to-join-eurasian-economic-union-in-october/30120717.html>, 21 august 2019.

⁸ Ivan Krastev, *After Europe*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2017, p. 6.

⁹ Daniel Boffey, EU's chief negotiator calls Johnson's backstop solution 'unacceptable', <https://www.theguardian.com/politics/2019/sep/23/eu-chief-negotiator-michecalls-johnson-brexite-backstop-solution-unacceptable>, 23 septembrie 2019.

¹⁰ Julian Lindley French, *Little Britain?: Twenty-First Century Strategy for a Middling European Power*, CreateSpace Independent Publishing Platform, London, 2015.

¹¹ G. Rachman, „Britain and Russia are Europe's odd couple”, <https://www.ft.com/content/2057070e-f961-11e9-98fd-4d6c20050229>, 28 octombrie 2019.

¹² J. Rothwell, D. Capurro, What is Article 50? The only explanation you need to read, <https://www.telegraph.co.uk/politics/0/what-is-article-50-the-only-explanation-you-need-to-read/>, 3 iulie 2019.

¹³ Am utilizat mai multe fragmente din acest studiu în articolul de opinie „Politica externă a UE, un vis tot mai îndepărtat: între ciocan (Trump, Putin) și nicovală (Brexit plus disensiunile interne)”, www.contributors.ro, 1 noiembrie 2019.

¹⁴ The Military Balance 2019, <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2019>.

¹⁵ Ursula Von Der Leyen, „Opening statement in the European Parliament Plenary Session”, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/opening-statement-plenary-session_en_2.pdf, Strasbourg, 16 iulie 2019.

¹⁶ L. Tondo, „Italian prosecutors investigate League over alleged Russian oil deal claims”, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/11/matteo-salvinis-party-under-investigation-for-alleged-russian-oil-deal>, 11 iulie 2019.

¹⁷ D. Trenin, „20 Years of V. Putin: How Russian Foreign Policy Has Changed”, https://carnegie.ru/2019/08/28/20-years-of-vladimir-putin-how-russian-foreign-policy-has-changed-pub-79742?mkt_tok, 28 august 2019.

¹⁸ Idem. „The fundamental error of Russian foreign policy since the mid-1990s has been the fixation on the problem of NATO expansion...” „At the same time, Putin's obsession with the idea of changing the existing global order, i.e. making active efforts to eliminate the global hegemony of the U.S., is harmful.”

¹⁹ Dmitry Gorenburg, Russia's Naval Strategy in the Mediterranean, https://russiamil.wordpress.com/2019/09/18/russias-naval-strategy-in-the-mediterranean/?fbclid=IwAR12EpY_CVKm_K1Cgl_8jXy_9mVqy_wmxh-Niw-Alx3lbqvAwZPgEXaZl99XHHE

²⁰ Lili Bayer, Trump backs no-deal Brexit, <https://www.politico.eu/article/donald-trump-backs-no-deal-brexite-farage-trade-us-uk/>, 2 iunie 2019. Trump s-a arătat revoltat de cererea UE către Londra de a accepta un moratoriu de doi ani în perioada de tranziție post-Brexit timp în care britanicii să nu semneze acorduri comerciale și de liber schimb cu alți parteneri. El a propus imediat Londrei un pachet de acorduri economice considerate mai avantajoase decât cele aferente pieței unice europene („We have the potential to be an incredible trade partner with the U.K. We're doing relatively little compared to what we could be doing with U.K. .. I think much bigger than European Union.”)

²¹ S. Amaro, „A trade war with Europe would be larger and more damaging than Washington's dispute with China”, <https://www.cnn.com/2019/08/22/why-a-us-trade-war-with-europe-would-be-more-damaging-than-china.html>, 22 august 2019.

²² „Macron propose une vraie armée européenne”, <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2018/11/06/97001-20181106FILWWW00034-macron-propose-une-vraie-armee-europeenne-europe-1.php>, 6 noiembrie 2011. Ulterior, în 21 octombrie 2019, Macron a dat un interviu revistei The Economist în care avorbit de apropiata dispariție a NATO (*brain dead*) și de slăbiciunea geopolitică cronică a UE, cauzată și de faptul că „pentru prima dată avem un președinte american care nu împărtășește ideea proiectului european, iar politica americană nu se mai aliniază acestui proiect”. De asemenea, a spus că „Europa a uitat că reprezintă o comunitate și urmează să dispară dacă nu va gândi ca o putere mondială”. Vezi <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-brain-dead>, și <https://www.economist.com/briefing/2019/11/07/emmanuel-macron-on-europes-fragile-place-in-a-hostile-world>, accesat pe 7 noiembrie 2019.

²³ P. Moullot, „Armée Européenne”, https://www.liberation.fr/checknews/2018/11/14/armee-europeenne-macron-a-t-il-vraiment-dit-qu-il-fallait-se-proteger-des-etats-unis_1691820, 14 noiembrie 2018.

²⁴ Trump's International Ratings Remain Low, Especially Among Key Allies, <https://www.pewresearch.org/global/2018/10/01/trumps-international-ratings-remain-low-especially-among-key-allies/>, 1 octombrie 2019.

²⁵ <https://www.reuters.com/article/us-italy-france/italy-and-france-agree-migrants-must-be-distributed-around-the-eu-idUSKBN1W32V0>, 19 septembrie 2019.

²⁶ Susi Dennison, „Give the People what They Want: Popular Demand for a Strong European Foreign Policy”, https://www.ecfr.eu/page/-/popular_demand_for_strong_european_foreign_policy_what_people_want.pdf, 20 septembrie 2019.

²⁷ E. Pilkington, US official apologises to EU counterparts for undiplomatic language, <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/06/uk-ukraine-russia-eu-victoria-nuland>, 8 februarie 2019.

²⁸ „Angela Merkel sidesteps military aid to Ukraine”, <https://www.dw.com/en/angela-merkel-sidesteps-military-aid-to-ukraine/>

tary-aid-to-ukraine/a-46506216, accesat pe 20 decembrie 2018.

²⁹ Valentin Naumescu, *Politica marilor puteri în Europa Centrală și de Est*, Ed. Humanitas, București, 2019, p. 101.

³⁰ Idem. pp. 201-222.

³¹ A. Lăzescu, "Multilateralismul, între vorbe și realitatea din teren", revista 22, nr. 18, 17-30 septembrie 2019, p. 10. Mikko Huotari director adjunct al Mercator Institute of Chinese Studies e citat cu afirmația că Berlinul e piedica principal în calea emergenței unei viziuni europene asupra Chinei.

³² Josef Janning, Germany and the crisis of atlanticism, https://www.ecfr.eu/article/commentary_germany_and_the_crisis_of_atlanticism, 11 iunie 2019. "Thus, Germany frustrated successive US governments' expectations that the reunified country would become a "partner in leadership", a "normal" actor such as the United Kingdom or France, or an active supporter of democratic transformation abroad (let alone regime change)." Vezi și R. Kagan, The New German Question, <https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2019-04-02/new-german-question>, Mai-Iunie 2019.

³³ Turkey, <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/turkey/>, accesat pe 25 septembrie 2019.

³⁴ Se știe că unele state UE solicită un acord al CS al ONU înainte de a accepta trimiterea de contingente militare în misiuni UE din alte state, pe alte continente. Guvernul sirian controlat de președintele Bashar ar folosi Rusia spre a bloca decizia în ONU. Oricum Mark Leonard și Carl Bildt observau că Strategia Globală a UE nu spune aproape nimic de Africa, Asia și puțin despre SUA, lipsindu-i deci dimensiunea globală. Mark Leonard. Carl Bildt, From Plaything to Player. How Europeans Can Stand up For Itself in The Next Five Years, ECFR, https://www.ecfr.eu/publications/summary/how_europe_can_stand_up_for_itself_in_the_next_five_years_eu_foreign_policy, 17 iulie 2019, p. 3.

³⁵ Sabina Strimbovschi, "Rolul Zonei de Liber Schimb Aprofundată și Cuprinzătoare (DCFTA) în parcursul european al Ucrainei?", www.contributors.ro, 22 septembrie 2019.

³⁶ <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/publications/top-10-achievements-eastern-partnership-last-10-years>

³⁷ Steven Blockmans, *The Eastern Partnership at 10. The road to hell is paved with good intentions*, CEPS in Brief, <https://www.ceps.eu/the-eastern-partnership-at-10/>

³⁸ Dimitar Bechev, *Rival Power. Russia in Southeast Europe*, Yale University Press, New Heaven and London, 2017pp. 248-249. Autorul bulgar recunoaște totuși că *soft power*-ul rusesc e prezent la cote înalte în țări precum Grecia, Serbia și Bulgaria, unde religia creștin ortodoxă și sentimentele anti-moderne, tradiționaliste, suspiciunea față de inovațiile Occidentului în materie de drepturi ale omului favorizează penetrarea politică a Rusiei. Vezi p. 242,

³⁹ V. Naumescu, op. cit, p. 97.

⁴⁰ Wolfgang Ischinger, *Lumea în pericol*, traducere de V. Scoradeț, Editura Curtea Veche, București, 2019, p. 130.

⁴¹ Bobo Lo, „Going Legit? The foreign policy of Vladimir Putin”, Lowy Institute, https://www.loyyinstitute.org/sites/default/files/Bobo%20Lo_The%20foreign%20policy%20of%20Vladimir%20Putin_Web.pdf, septembrie 2018.

⁴² Idem, pp. 9-10.

⁴³ Alexandru Lăzescu, Octavian Manea, "Is the Transatlantic Alliance Facing an Inevitable Unravelling?", in V. Naumescu (editor), *The New European Union and Its Global Strategy: From Brexit to PESCO*, Cambridge Scholar Publishing, London, 2020 (în curs de publicare), pp. 2-35.

⁴⁴ Mark Leonard. Carl Bildt, „From Plaything to Player. How Europeans Can Stand up For Itself in The Next Five Years”, ECFR, https://www.ecfr.eu/publications/summary/how_europe_can_stand_up_for_itself_in_the_next_five_years_eu_foreign_policy, 17 iulie 2019.

⁴⁵ E. Macron, Pentru o Renaștere europeană, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/03/04/pendru-o-renastere-europeana.ro>, 4 martie 2019.

⁴⁶ În anul 2007, o decizie a statelor membre ale UE a mers în sensul consolidării dezvoltării unei baze industriale și tehnologice de apărare europeană (EDTIB), fiind concepută și o Strategie privind EDTIB. Anterior, în iulie 2006 fusese lansat Regimul interguvernamental de incurajare a concurenței pe piața europeană a echipamentelor de apărare, care se bazează pe Codul de conduită privind achizițiile publice în domeniul apărării (din noiembrie 2005), și de un sistem de informare și monitorizare menit să asigure transparența reciprocă și responsabilitatea comună între statele membre. Mai există Codul celor mai bune practici în lanțul de aprovizionare (mai 2005). Totul este supervizat de Agenția Europeană de Apărare, organism central care răspunde și de acest domeniu. Vezi documentarul „Industria apărării”, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/65/industria-apararii>, accesat pe 20 septembrie 2019.

⁴⁷ M. Makowska, M. Szczepniak, J. Szymanska, *Future of Europe: No Common Vision on the Horizon*, PISM Policy Paper, No 2, Mai 2019.

⁴⁸ Idem.

⁴⁹ S. Cernea, „Apel pentru transformarea UE”, <http://www.contributors.ro/economie/apel-pentru-transformarea-uniunii-europene/>, 11 septembrie 2019. Vezi T. Piketty ș.a., *Changer l'Europe, c'est possible!*, Éditions Points, 2019 și mai ales "Manifeste pour la démocratisation de l'Europe", <https://www.lemonde.fr/blog/piketty/2018/12/10/manifeste-pour-la-democratisation-de-leurope/>, 10 decembrie 2018.

⁵⁰ Idem.

⁵¹ Carta Albă privind Viitorul Europei, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/cartea_alba_privind_viitorul_europei_ro.pdf, 25 martie 2017.

⁵² Viktor Orban a organizat și un referendum popular în Ungaria contra intereselor UE și în favoarea suveranității naționale (legat de problema migraților musulmani pe care Budapesta îi refuză constant) și deși a câștigat cu 90% nu a avut pragul necesar la scară națională spre a valida referendumul. Referendumul s-a făcut mai ales cu...bani europeni.

⁵³ "Parlamentul European respinge ideea listelor transnaționale", <https://www.hotnews.ro/stiri-international-22273164-parlamentul-european-respinge-ideea-listelor-transnational.htm>, 7 februarie 2018.

⁵⁴ A. Gray, J. Barigazzi, M. de la Baume, "Who killed the Spitzenkandidat?", <https://www.politico.eu/article/who-killed-the-spitzenkandidat-european-parliament-election-2019-transition/>, 5 iulie 2019.

⁵⁵ “Ministrul german de externe: Viitorul Balcanilor de Vest trebuie să fie în Uniunea Europeană”, <https://www.euractiv.ro/extern/ministrul-german-de-externe-viitorul-balcanilor-de-vest-trebuie-sa-fie-in-uniunea-europeana-16586>, 14 noiembrie 2019.

⁵⁶ Wolfgang Ischinger, *Lumea în pericol*, traducere de V. Scoradeț, Editura Curtea Veche, București, 2019, p. 123.

⁵⁷ Americanul Randall Schweller, adept al școlii Realismului neoclasic, descrie “sub-balansarea” ca fenomenul prin care un actor strategic nu reușește să intervină și să balanceze un rival periculos mai ales din cauza divizărilor interne și a leadershipului mozaicat. Vezi R. Schweller, “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory

of Underbalancing”, *International Security*, 29, nr. 2, Fall 2004, pp. 159-201.

⁵⁸ Ivan Krastev, *After Europe*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2017, pp. 4, 5. “Europeans live in fear of disintegration while the union looks more than ever like a community of fate.”

⁵⁹ Matei Vișniec, “Un european pe nume Jacques Chirac...”, *Dilema Veche*, nr. 815, 3-9 octombrie 2019, <https://dilemaveche.ro/sectiune/pe-ce-lume-traim/articol/un-european-pe-nume-jacques-chirac>. (“Era o vreme când liderii politici care visau să ajungă la putere, să devină președinți sau prim-miniștri, nu puteau obține sprijinul electoratului decât dacă se arătau ferm pro-europeni.”)

ABSTRACT

EU is facing multiple challenges and threats in the last ten years, from mass migration and terrorism to the Russian and Chinese geostrategic penetration in Europe and the future Brexit. But during its more than a half century history, it has survived lots of challenges and become even stronger. The internal troubles related to the single market and power conflicts among different political wings are enhanced by the neighboring countries' activities and strategies, while the enlargement process seems to have been stopped for a long time to come. In order to escape dismemberment scenarios or an irrelevant existence, the European leaders and public opinion must accept the importance of positive compromise and accept painful institutional reforms, preparing the Union for more integration and a global role.

Keywords: European future, common security, threats, internal reform, Brexit, strategic vision, Russia, China, Balkans

Șerban F. Cioculescu (PhD in political sciences) is a senior researcher at the Institute for Political Studies of Defence and Military History and a visiting professor (lecturer) at the University of Bucharest, Department of Political Sciences.

„Egalizarea ideologică” a Vestului, între pace și război

Marius IORGULESCU

Încă din 1888, Henry Maine remarcă faptul că „războiul pare la fel de vechi ca umanitatea, pe când pacea este o invenție modernă”¹, ceea ce, la o primă vedere, pare o afirmație de necombătut. Există numeroase dovezi în susținerea ei, fie arheologice, fie antropologice, deși, poate cel mai important în această percepție, în zilele noastre, este argumentul, mai degrabă subiectiv, al secolului trecut. Nu întâmplător, Europa secolului al XX-lea a rămas în istorie în special prin conflictele ideologice și războaiele devastatoare care au măcinat-o, ceea ce a justificat din partea specialiștilor utilizarea unor sintagme precum „continentul întunecat”² sau „epoca extremelor”³. Eric Hobsbawm chiar scurtează secolul XX cu peste douăzeci de ani, limitându-l la perioada dintre Primul Război Mondial și sfârșitul Războiului Rece și remarcând că acest secol „a fost trăit și gândit în termeni de război mondial, chiar dacă armele tăceau și bombele nu explodau”⁴. Există și autori – printre ei se numără mai ales oameni de stat care și-au descris implicarea în evenimente – care, la polul opus, propun o viziune pozitiv-hiperbolică a celei de-a doua jumătăți a secolului XX, pornind de la refacerea „miraculoasă” a Europei în urma războiului, absența disputelor interstatale și extinderea formulelor de colaborare inter- și suprastatale pe continent, normalizarea prosperității, redobândirea optimismului și menținerea păcii. Desigur, interpretarea realistă a istoriei postbelice a Europei – mai ales a celei răsăritene – ne îndeamnă la o distanțare prudentă de această viziune

ne preponderent optimistă, occidentalistă, a continentului de după cel de-al Doilea Război Mondial. Oricât de atractivă ar putea părea, sunt destui cercetători care resping imaginea preponderent pozitivă a redresării neașteptate a continentului după 1945 – continentul profund pacifist, care s-a ridicat „precum un Phoenix” din cenușa trecutului său criminal și sinucigaș – și o califică drept un mit. „Ca toate miturile, acest tablou frumos al Europei din a doua jumătate a secolului XX conține un sâmbure de adevăr. Păcătuiește însă prin omisiune”⁵. Întrucât nu doar că Europa de Est nu își găsește locul în acest tablou, dar se uită și faptul că Europa de Vest, prosperă și dornică să se dezvolte într-o stare de *pace* „nu s-a născut dintr-un proiect optimist, ambițios și progresist, așa cum le place euroidealștilor de astăzi să-și imagineze, [ci] a fost copilul nesigur al angoaselor”⁶.

Pace sau lipsa războiului?

În această interpretare a istoriei tragice și violente a Europei, fenomenul *războiului* devine matricea de evoluție a continentului, în timp ce *pacea* nu poate fi decât un intermezzo limitat între două conflicte. Exemplul clasic în această privință, nu fără argumente, îl reprezintă descrierea, de către unii specialiști, a perioadei dintre 1914 și 1945 drept „treizeci și unu de ani de război mondial”⁷ sau „treizeci de ani de război civil”⁸ european. Totuși,

chiar dacă războiul, conflictul în general, este privit, în retrospectivă, drept cadru evolutiv sau punct de inflexiune în evoluția omenirii, se poate argumenta că, în egală măsură, momente esențiale în evoluția umanității sunt și perioadele critice imediat de după încheierea conflictelor, când învinșii și învingătorii se văd obligați să depășească rivalitățile care i-au divizat, să își vindece rănile și să dea un sens uriașelor pierderi materiale și umane suferite. Chiar dacă, cel puțin la început, se evidențiază mai degrabă o nevoie de stabilitate și nu neapărat de reconciliere, istoria ultimelor șapte decenii în Europa demonstrează că pacea durabilă pe continent este posibilă.

În fine, în ultimii ani, se poate observa o tendință a specialiștilor de revenire la viziunea optimistă a parcursului european al secolului XX, sau măcar la interpretarea deceniilor postbelice dintr-o perspectivă mai puțin sumbră, în lumina păcii (ca lipsă a războiului armat) care s-a instalat pe continent la finele celui de-al Doilea Război Mondial și a dezvoltării fără precedent a Europei. Jay Winter, un specialist recunoscut în problematica Primului Război Mondial, afirmă că „istoria secolului XX este aproape tot timpul scrisă ca o istorie a unei serii de catastrofe”⁹ și mărturisește că, mai mult de patruzeci de ani, el însuși a contribuit la această „viziune apocaliptică a trecutului recent. Dar, de câțiva ani, am simțit că această viziune dominantă asupra istoriei este incompletă”¹⁰. Un alt specialist al Primului Război Mondial, John Horne, a propus studierea mai atentă a celor trei perioade de pace care au urmat conflictelor majore din secolul trecut (cele două războaie mondiale și Războiul Rece), argumentând că „o altă Europă s-a ținut în timpul acestor trei perioade de după război, o Europă care a sfârșit prin a se impune datorită forțelor sale de reconstrucție și capacităților sale de reconciliere.”¹¹ În aceeași notă, istoricul american James J. Sheehan, specialist în istoria Germaniei în secolul al-XIX-lea, constată trecerea europenilor, cumva neașteptată, în decurs de un secol, de la o cultură politică marcată de militarism, la sfârșitul secolului XIX (statele acordau prioritate apărării teritoriului și pregătirii de război), la una a păcii, preponderent dominantă la sfârșitul secolului XX, caracterizată de atașamentul fundamental

al acelorași state la un set comun de valori, între care un loc primordial îl ocupă prosperitatea și propășirea subiecților lor, cetățenii.¹²

O schimbare fundamentală de optică

Desigur, un rol fundamental în această aparent imposibilă modificare de optică la nivelul relațiilor între state l-au avut violența de masă și costurile devastatoare, materiale și umane, pe care le-au generat conflagrațiile secolului trecut. După 1945, din fericire pentru noi, trăitorii de azi, Europa (de Vest) a răspuns războiului, înțelegând necesitatea păstrării unui climat propice refacerii și dezvoltării, prin conturarea unei „culturi a păcii” – opusă „culturii războiului”¹³ – care, după cum s-a văzut, s-a concretizat în crearea organismelor europene cu potențial de menținere a unei păci durabile, în special Uniunea Europeană și organisme care au precedat-o. Nu putem omite dintre factorii generatori ai păcii nici amenințarea distrugerii reciproce prin mijloace nucleare, care a menținut conflictul declanșat între marii învingători de la finele celui de-al Doilea Război Mondial într-un spectru „rece” și a ocolit zonele tradiționale de confruntare, precum Europa.

Și totuși, cum a fost posibil ca, în decurs de un secol, sistemele de valori ale statelor și raportarea lor la pace și război să se modifice într-atât încât, începând cu a doua jumătate a secolului trecut, Europa să cunoască o pace de durată, în condițiile în care, până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, reprezentase teatrul sângeros al celor mai devastatoare conflicte cunoscute de omenire?

Primul și, poate, cel mai important pilon pe care se sprijină această pace îl reprezintă, așa cum intuim mai sus, însuși războiul, prin prisma pierderilor umane și materiale pe care le-a generat. Evitarea unui nou conflict generalizat, ale cărui consecințe ar fi fost resimțite la nivel planetar, devenea astfel un obiectiv esențial în politica internațională a subiecților statali în perioada postbelică, mai ales în condițiile amenințării anihilării totale presupuse de un potențial război nuclear.

Un al doilea pilon responsabil pentru menținerea păcii pe continentul european este, în egală măsură, potențialitatea bunăstării – prin care înțelegem nevoia de refacere și dezvoltare a țărilor devastate de război și creșterea vizată a nivelului de trai. Aceste obiective vor fi realizate printr-un sistem amplu de măsuri care, inclusiv prin integrarea Germaniei – până atunci militaristă – în Europa, din punct de vedere politic și economic, va conduce, în cele din urmă, la refacerea unui continent sfâșiat de două războaie – granițe deschise, monede convertibile, competiție economică, schimb liber de idei, în esență, refacerea legăturilor între state, și, implicit, prosperitate comună. Aici, se poate observa impactul economic, societal și de securitate pe care l-a presupus trecerea de la un sistem eminamente statal-național la unul suprastatal.

În fine, un al treilea pilon responsabil pentru menținerea păcii de durată pe continent, în afară de cele amintite, ar fi „egalizarea ideologică” care s-a produs între țările occidentale, prin care înțelegem limitarea sau chiar eliminarea diferențelor de abordare a sistemului de organizare pe baze democratice a statului în Europa occidentală, mai ales în condițiile afirmării agresive a formulei ideologice identificate ca inamic comun: comunismul.

Încă din 1989, Francis Fukuyama intuia „sfârșitul istoriei”¹⁴, adică „sfârșitul evoluției ideologice a omenirii și universalizarea democrației vestice liberale drept forma ultimă de guvernare”¹⁵, odată ce constata „consensul remarcabil cu privire la legitimitatea democrației liberale drept sistem de guvernare”¹⁶ și lipsa oricăror sisteme de gândire sau de organizare statală puternice (sau măcar viabile) care să provoace întâietatea acesteia. Cele două ideologii pe care le identifica drept alternative pentru liberalism – fascismul și comunismul – se dovedeau sau se dovediseră deja nesustenabile. Dacă prima fusese „distrusă ca ideologie vie”¹⁷ de cel de-al Doilea Război Mondial, cea de-a doua își trăia agonia ultimelor clipe, prin prisma „acomodării” survenite între Vest și Est, odată cu politicile de deschidere promovate de liderul de la Moscova, Mihail Gorbaciov. Așadar, un „sfârșit parțial” al istoriei avusese loc, pentru Europa de Vest încă de la sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale și nu este exa-

gerat să considerăm că manifestarea acestuia în realitate o reprezentase apariția primelor instituții suprastatale, precursora ale Uniunii Europene de azi.

Scurtă incursiune în gândirea politică antebelică

De multe ori, se uită faptul că democrația și capitalismul au fost considerate, de-a lungul istoriei, drept incompatibile. Reprezentanți de seamă ai liberalismului, J.S. Mill și Alexis de Tocqueville, se temeau că egalitarismul și politicile democratice vor conduce, necesar, la tirania și „legislația de clasă” a celor lipsiți de proprietăți și a majorității needucate. De cealaltă parte a spectrului ideologic, Karl Marx privea cu scepticism capacitatea burgheziei de a permite funcționarea democrației (prin reducerea garanțiilor politice ale deținătorilor puterii sociale și acordarea de putere politică proletariatului) și argumenta că acesta ar reprezenta sfârșitul capitalismului, prin crearea condițiilor pentru accesarea la putere a clasei muncitoare.¹⁸ Întrebarea care se pune este cum s-a ajuns, în a doua parte a secolului trecut, ca aceste două concepte, democrația și capitalismul, să devină compatibile, ba mai mult, să fie înțelese acum ca având o legătură inextricabilă și ca fiind condițiile necesare și suficiente pentru stabilitate și progres. În esență, această transformare a presupus o revizuire dramatică a relațiilor existente între state, piețe și societate sau, cu alte cuvinte, crearea unui nou tip de capitalism, temperat și limitat de puterea politică și mai degrabă subordonat nevoilor societății decât invers, o distanțare esențială față de doctrina clasică liberală a secolului XIX, care propovăduia libertatea cât mai extinsă a piețelor și indivizilor.

În ultimul secol înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, conflictele sociale, de clasă, reprezentaseră o sursă neîntreruptă de instabilitate politică și violențe. În plus, în perioada interbelică, experiența Marii Crize avusese un impact politic profund. Prăbușirea economiei mondiale după crahul din 1929, și așa grav afectată și nerefăcută în urma Primului Război Mondial, a însemnat, pentru mulți, chiar pră-

bușirea capitalismului. Criza adusese Europa în pragul haosului în societate – milioane de șomeri în țările industrializate –, care, mai departe, a condus la pierderea încrederii în virtuțile sistemului democratic și adoptarea la scară largă a doctrinelor totalitare și extremiste. Oricum, Europa interbelică se remarcă printr-o varietate fără precedent a ideologiilor sau curentelor ideologice, precum și printr-o evidență lipsă a unui consens ideologic de tipul celui care avea să se instaleze după 1945. După cum remarcă Tom Buchanan, în Spania anilor 1930 „putea fi observat întregul spectru politic, de la comunism și anarhism revoluționar, la stângă, [...] până la diferite forme de autoritarism conservator și catolic, la dreapta”¹⁹. În centrul Europei, în Germania și Italia, se instalaseră dictaturi (de sorginte național-socialistă și, respectiv, fascistă), estul și sudul continentului erau presărate cu regimuri totalitare, iar în URSS, Partidul Comunist inițiasese deja programul de industrializare și colectivizare forțată care avea să conducă la tragediile umane indeobște cunoscute. Până la izbucnirea războiului, regimurile democratice rezistaseră doar în țările din nordul și vestul Europei, cu Franța și Marea Britanie ca principali exponenți. Totuși, așa cum remarcă același autor, democrația însăși reprezenta o parte a problemei²⁰, întrucât procesul de democratizare prin care trecuseră statele la sfârșitul secolului al-XIX-lea și începutul celui următor era incomplet și grăbit – sau democrația ajunsese în Europa „în galop”²¹, așa cum remarcase prim-ministrul britanic Stanley Baldwin.

Ca urmare, spectrul „democrației” putea însemna, în egală măsură, controlul maselor prin intermediul unor elite corupte sau amalgamarea unor cercuri de interese în scopul obținerii puterii. Aparent, fără o sedimentare a valorilor democratice și fără o înțelegere unitară a fenomenului, democrația ajunsese să aibă sensuri profund diferite pentru societăți diferite. Mai mult, se evidenția nevoia de a se identifica acel tip de democrație care ar putea propune prosperitate și armonie socială, și nu criză și slăbiciune, o nevoie care, cu atât mai puternic, se va manifesta și după încheierea războiului. Reconstrucția Europei presupunea, așadar, mai mult decât să se repare ce fusese profund alterat în cei șase ani de răz-

boi. Elitele politice erau nevoite să identifice o soluție pentru slăbiciunile socio-economice și politice care se manifestaseră atât de evident în perioada interbelică, prin obținerea unei sinteze eficiente între intervenția statului în economie, piața liberă și drepturile muncitorilor/indivizilor.

Imediat după încheierea războiului, politica europeană a beneficiat de o fereastră de oportunitate care a permis, pentru scurtă vreme, ajungerea la putere a unor partide și formațiuni de orientare de stânga sau chiar extremă stânga, în esență pentru că, în multe țări europene, rezistența internă împotriva național-socialismului și fascismului fusese condusă de partidele comuniste, iar populațiile din țările vest-europene priveau cu simpatie efortul de război al Uniunii Sovietice – cu toate victimele suferite. Astfel, în Franța, Italia sau Belgia, partidele comuniste au ajuns să dețină portofolii ministeriale (aveau să fie excluse de la guvernare până în mai 1947, în special din dorința de a răspunde doleanțelor Statelor Unite, din perspectiva Planului Marshall). În Marea Britanie, Partidul Laburist a câștigat alegerile din 1945, iar socialiștii au înregistrat victorii în țări precum Austria, Olanda sau Belgia, creându-se astfel imaginea unei posibile schimbări dramatice în orientarea politică a Occidentului. Totuși, schimbarea era doar aparentă, întrucât, sub umbrela securității Statelor Unite și a miliardelor de dolari care aveau să finanțeze țările vestice distruse de război, se dezvoltă un tip de democrație liberală care îmbina, se va vedea, cu succes, refacerea economică și bunăstarea socială.

O dezvoltare politică esențială va fi apariția sau revirimentul unor tipuri de ideologii de centru-dreapta capabile să mobilizeze susțineri semnificative din partea populației în slujba consensului necesar după război. Dintre acestea, cea mai proeminentă se va dovedi gândirea creștin-democrată, care va reprezenta cel mai important curent politic din Europa de Vest în primii douăzeci de ani după război²². Poate nu întâmplător, doi dintre cei mai importanți exponenți ai creștin-democrației sunt Konrad Adenauer și Alcide de Gasperi – liderii postbelici ai celor doi piloni europeni ai Axei, Germania și Italia, țări învinse în război și cu experiențe democratice incomplete și nesatis-

făcătoare în perioada interbelică –, care astăzi se numără printre părinții fondatori ai Uniunii Europene. Motivul pentru care ideile creștin-democrate au rezonat la nivelul populației a fost promisiunea reconcilierii tradiției cu inovația, adică păstrarea „nucleului dur” de valori și convingeri ale catolicismului alături de noile oportunități economice, un model de guvernare relativ neintruziv și politici de stat care vizau bunăstarea într-o Europă de Vest pacificată.

SUA: echilibru sau interes strategic

Un alt factor care a contribuit la „egalizarea ideologică” care se institua în politica statelor vest-europene este, nu întâmplător, gândirea strategică din spatele ajutorului financiar acordat de Statele Unite ale Americii, în cadrul Planului Marshall – descris de ministrul de externe britanic Ernest Bevin ca „un colac de salvare pentru un naufragiat”²³ –, în fond, manifestarea interesului strategic american de a avea acces la resursele și piețele din Europa de Vest și, în același timp, de a bloca influența puterii potențial ostile reprezentate de URSS.

Așa cum am arătat, sfârșitul războiului crease speranțe și așteptări foarte mari în rândul europenilor, dar și frământări ideologice și neașteptate opțiuni politice. Înfrângerea Germaniei și slăbirea Marii Britanii și Franței creaseră un vid de putere în Europa Centrală și de Vest, ceea ce ar fi permis extinderea influenței Uniunii Sovietice în Occident. Interesele americane solicitau restabilirea unui echilibru de putere pe continent, ceea ce presupunea reconstruirea unor sisteme politice și economice suficient de solide încât să împiedice orice agresiune de ordin militar și să scoată din jocul politic partidele comuniste, calea cea mai sigură prin care Moscova putea să își extindă influența în Vest.

Gândirea din spatele Planului Marshall s-a lovit inițial de reticența reprezentanților statelor europene, care așteptau un program de redresare limitativ în ceea ce privește acțiunile comune, care să răspundă separat nevoilor statelor și prin intermediul căruia să se poată păstra un grad cât mai înalt de autonomie națională.²⁴ Viziunea americană era una integratoare,

menită să înlocuiască vechiul sistem, bazat pe economii naționale, cu unul mai apropiat de modelul de peste Ocean, bazat pe principiul federalismului, în care coordonatori transnaționali și forțe naturale ale pieței s-ar combina pentru a integra piețele și a controla resursele disputate, ar mări producția și ar pava astfel drumul pentru o bunăstare stabilă și de durată. Această viziune avea potențialul de a rezolva mai multe dintre temerile majore de la acel moment. O ordine economică integrată, în special una condusă de instituții supranaționale, putea limita naționalismul german, putea răspunde îngrijorărilor Franței în legătură cu refacerea Germaniei și crea și premisele pentru îndiguirea expansiunii sovietice în vestul Europei. Toate aceste ținte trebuiau atinse pentru ca Occidentul să poată răspunde corespunzător prefacerilor momentului, iar integrarea apărea atât ca un concept economic, cât și ca unul strategic, de apărare.

În egală măsură, interesele de multe ori divergente ale celor implicați trebuiau armonizate, iar acest lucru s-a reușit, esențial, prin acceptarea de către părțile implicate a unei forme comune de gândire politică în cadru democratic, menită să răspundă cât mai coerent nevoilor identificate și să elimine cât mai rapid asperitățile existente între state. Cheia acestui joc va fi profunda modificare de optică presupusă de trecerea de la un sistem limitativ, orientat spre interior, la unul integrator, orientat în afară, o viziune ce se va dovedi a fi un cadru viabil pentru atingerea obiectivelor care se impuneau în primii ani de după război. Sau, în interpretarea filozofiei lui Hegel propusă de același Fukuyama, „istoria culmina într-un moment absolut – un moment în care o formă finală, rațională de organizare a societății ieșea învingătoare”²⁵, pentru că Europa de Vest conștientiza și împlinea, în sfârșit, ideea/idealul pentru care omenirea se zbatuse o istorie întreagă.

Încheiere

Desigur, istoria postbelică a continentului ar fi avut un alt curs dacă anul sfârșitului conflagrației nu ar fi adus în ecuație capacitățile

nucleare ale omenirii. S-a spus adesea că, între 1945 și 1989, pacea a fost menținută printr-un război pe care nimeni nu a îndrăznit să-l poarte, întrucât consecințele ar fi fost devastatoare. Oricum, războiul și urmările lui erau încă prea proaspete în mințile tuturor. Chiar și așa, Europa de Vest s-a plasat sub umbrela nucleară americană, acceptându-i hegemonia ca pe un preț mic pentru propria securitate, timp în care, cu pași mai mici sau mai mari, cu toate rivalitățile și diferențele istorice, și-a făurit și a pus în operă o viziune comună asupra dezvoltării împreună, sub auspiciile păcii.

Ar fi utilă, poate, o rescriere a istoriei continentului european din perspectivă irenică – prin considerarea ideii de pace ca fiind „motorul” care a reușit transformarea unei societăți fragmentate, închise, preponderent egocentrice, de ieri, într-una integratoare, deschisă și preponderent altruistă, de azi –, măcar pentru a evidenția încă o dată dihotomia celor două concepte, *pace* și *război*, și interdependențele lor. Numai așa poate fi înțeleasă corect Europa de azi – cea care a presupus politici menite să consolideze bunăstarea și să mențină pacea, dar și măsuri care să nu mai permită conflicte continentale precum cele cunoscute –, dar, mai ales, Europa de mâine.

Bibliografie

Tom Buchanan, *Europe's troubled peace: 1945 to the present*, ediția a 2-a, Wiley-Blackwell, West Sussex, 2012.

Allan Bullock, *Ernest Bevin: Foreign Secretary, 1945-1951*, Heinemann, London, 1983.

Martin van Creveld, *The Culture of War*, New York, Presidio Press, 2008.

Francis Fukuyama, "The End of History?", in *The National Interest*, summer 1989.

Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, The Free Press, A Division of Macmillan, Inc., New York, 1992.

Eric Hobsbawm, *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*, London, Michael Joseph, 1994.

Michael J. Hogan, *The Marshall Plan. America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge University Press, New York, 2002.

John Horne, „Guerres et reconciliations européennes au 20e siècle”, *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 2009/4, n° 104.

Michael Howard, *The Invention of Peace and the Reinvention of War*, London, Profile, 2000.

Tony Judt, *Postwar. A history of Europe Since 1945*, New York, The Penguin Press, 2005.

Wolfram Kaiser, *Christian Democracy and the Origins of European Union*, Cambridge University Press, New York, 2007.

Mark Mazower, *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*, London, Allen Lane, 1998.

Claus Offe, "Competitive Party Democracy and the Keynesian Welfare State: Factors of Stability and Disorganization", *Policy Sciences*, 15, 1983.

James J. Sheehan, *Where have all the Soldiers Gone? The Transformation of Modern Europe*, Boston and New York, Houghton Mifflin, 2008.

Enzo Traverso, *Fire and Blood: The European Civil War, 1914-1945*, London and New York, Verso, 2017.

Philip Williamson, " 'Safety first': Baldwin, the Conservative Party, and the 1929 General Election," *The Historical Journal*, 25, 2 (1982).

Jay Winter, *Dreams of Peace and Freedom Utopian Moments in the Twentieth Century*, New Haven & London, Yale University Press, 2006.

Note

¹ Apud Michael Howard, *The Invention of Peace and the Reinvention of War*, Profile, London, 2000, p. 1.

² Vezi Mark Mazower, *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*, Allen Lane, London, 1998.

³ Vezi Eric Hobsbawm, *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*, Michael Joseph, London, 1994.

⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁵ Tony Judt, *Postwar. A history of Europe Since 1945*, The Penguin Press, New York, 2005, p. 5.

⁶ *Ibidem*, p. 6.

⁷ Eric J. Hobsbawm, *op. cit.*, p. 25-26.

⁸ Enzo Traverso, *Fire and Blood: The European Civil War, 1914-1945*, Verso, London and New York, 2017.

⁹ Jay Winter, *Dreams of Peace and Freedom Utopian Moments in the Twentieth Century*, Yale University Press, New Haven & London, 2006, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ John Horne, „Guerres et reconciliations européennes au 20e siècle”, in *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 2009/4, n° 104, p. 3.

¹² Vezi James J. Sheehan, *Where have all the Soldiers Gone? The Transformation of Modern Europe*, Houghton Mifflin, Boston and New York, 2008.

¹³ Martin van Creveld, *The Culture of War*, Presidio Press, New York, 2008.

¹⁴ Francis Fukuyama, "The End of History?", in *The National Interest*, summer 1989, https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf.

¹⁵ *Ibidem*, p. 1.

¹⁶ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, The Free Press, A Division of Macmillan, Inc., New York, 1992, p. XI.

¹⁷ Idem, "The End of History?", p. 7.

¹⁸ Claus Offe, "Competitive Party Democracy and the Keynesian Welfare State: Factors of Stability and Disorganization", in *Policy Sciences*, 15, 1983, 225–6.

¹⁹ Tom Buchanan, *Europe's troubled peace: 1945 to the present*, ediția a 2-a, Wiley-Blackwell, West Sussex, 2012, p. 2.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Philip Williamson, " 'Safety first': Baldwin, the Conservative Party, and the 1929 General Election", in *The Historical Journal*, 25, 2 (1982), p. 387.

²² Wolfram Kaiser, *Christian Democracy and the Origins of European Union*, Cambridge University Press, New York, 2007, p. 164.

²³ *Apud* Allan Bullock, *Ernest Bevin: Foreign Secretary, 1945-1951*, Heinemann, London, 1983, p. 405.

²⁴ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan. America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge University Press, New York, 2002, *passim*.

²⁵ Francis Fukuyama, "The End of History?", p. 2.

ABSTRACT

The author proposes an analysis of the concept of "ideological equalization" between West European countries at the end of the Second World War, which may be defined as limiting or even eliminating the inherent differences in approaching the political organization of society on a homogenous democratic basis, faced with the aggressive assertion of an ideological formula identified as a common enemy: communism.

Keywords: ideological equalization, liberal democracy, communism, Second World War, Western Europe

Marius Iorgulescu is the editor-in-chief of the Military Publishing House and a PhD student (Political Sciences) at the National University of Political Studies and Public Administration.

Polonia și tabla de șah. Gambitul polonez și tabla de șah est-europeană. Lecții pentru România

Silviu PETRE

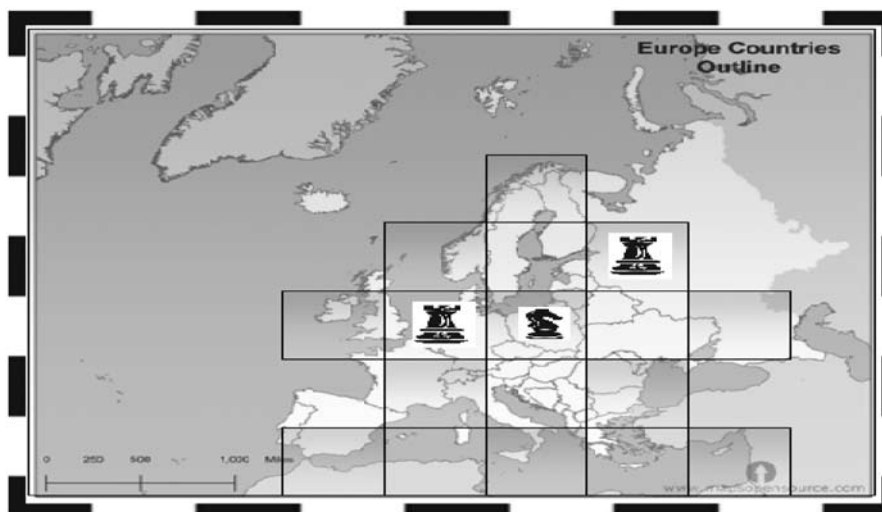
Introducere

Instabilitatea din Europa de Est poate fi văzută ca expresia locală a unei tendințe mai ample: multipolarizarea sistemului internațional. Dezinteresul relativ al administrației Obama din această zonă a lumii și ridicarea altor centri de putere, atât locali cât și globali reaprinde vechi rivalități. Dorința Federației Ruse de a pedepsi expansiunea NATO, jocul dual al Germaniei (când membru al Alianței, când stat dornic să încheie un compromis cu Kremlinul) au determinat accentuarea ambiției poloneze. Putere medie cu veleități extra-regionale, Varșovia practică un joc interesant pe tabla de șah eurasiatică. Consecințele nu pot întârzia să

apară nici pentru România, mai ales că soarta celor două state a fost adesea comună. Premisa articolului de față este că dacă Polonia este afectată de paranteza ruso-germană, urmările vor fi nefericite pentru București. Premisa care subîntinde acest argument este una istorică, situația spațiului polonez fiind un indicator pentru România, cel puțin în ultimii 220 de ani.

Multipolarizarea sistemului internațional. Un joc de șah multi-nivel

Sfârșitul comunismului ca expresie ideologică s-a conjugat cu un alt fapt: nașterea momentului unipolar. Similar cu situația din

Sursa: prelucrare a autorului pe baza Map Open Source: <http://www.mapsopen.com/>

1945 când marile puteri tradiționale fusese-
ră devastate de război și America trona dea-
supra tuturor prin forța sa, dispariția URSS a
catapultat Washingtonul la statutul de unică
superputere. Chiar dacă existența altor centri
economici (Europa de Vest, Japonia) conferea
mapamondului un caracter deja multipolar,
SUA păreau să fie singurul factor capabil să
ordoneze o lume în care capitalismul nu mai
avea rivali serioși,¹ dar harta era punctată de
tribalism și bancrută.²

Pentru a rămâne fideli titlului lucrării, tabla
de șah a Războiului rece formată din doi par-
teneri relativ egali, a fost înlocuită de o alta cu
multipli jucători, iar mișcările liniare ale ture-
lor sunt concurate de o inflație de pioni sau de
mersul pieziș al nebunilor (în engleză *bishop* ar
suna mai neutru).³

Polonia și cultura de securitate

Pe scurt, numim cultură de securitate modul
comun al unei națiuni de a-și percepe temerile
existențiale împreună cu măsurile de rezolvare
a acestor temeri.⁴ Noțiunea de cultură de secu-
ritate pornește de la premisa că o întreagă nați-
une poate fi concepută ca o singură persoană cu
un singur psihic. Deși metafora organismului
este desuetă pentru a descrie colectivități mari
de oameni, națiunile moderne se străduiesc să
se apropie de această unitate prin intermediul
sistemului de învățământ, a celebrării în masă
a tradiției și a instituțiilor care tind să selecteze
angajați cu valori similare.

În cadrul subiectului tratat aici, ar trebui să
ne întrebăm dacă nu există și o cultură de secu-
ritate regională comună.

Adaptată la fiecare conjunctură temporală,
filosofia politicii externe poloneze a încercat
să împace aspirația de a fi un actor relevant
cu vecinătatea ruso-germană. O putere medie
spre mare, Polonia a avut de făcut față la doi
giganți, unul dominând-o prin calitate, celălalt
prin cantitate.

În efortul de a înțelege mentalitatea polo-
neză, istoricii vorbesc despre alternanța dintre
două mari direcții de acțiune: Piașt și Jagello-
nă, ambele corespunzătoare câte unei dinastii.
Cele două au căpătat conotațiile moderne de
abia în secolul XX.

Prima, face referire la dinastia Piaștilor,
dintr-o perioadă de început și are în vedere o
Polonie restrânsă la fruntariile ei etnice și care
întreține bune relații cu Rusia. Este în bună
măsură anti-semitică.

Cea de-a doua, Jagellonă întreține nostal-
gia regatului polono-lituanian⁵ promovând, pe
cale de consecință, dacă nu refacerea acestuia,
atunci o federație a popoarelor est-europene:
polonezi, ucraineni, baltici pentru a rezista
dușmanului principal, Rusia. Viziunea jagel-
lonă definește cetățenia prin loialitate față de
stat, iar nu prin etnie.

Prima perspectivă a ajuns asociată cu Ro-
man Dmowski, important om politic și șef al
Partidului Național Democrat. Celălalt, rivalul
său, Jozef Pilsudski, de orientare socialistă, ma-
reșal și conducătorul al țării între 1920-1934,
când i-a survenit moartea. Pornind de la ca-
drul de înțelegere prezentat, Pilsduski a conce-
put două direcții de acțiune complementare:

Prometeianismul și Intermarium

Prometeianismul avea în vedere efortul
de a submina Rusia țaristă, ulterior Uniunea
Sovietică, sprijinind lupta de eliberare a po-
poarelor aflate sub dominație vecinului de la
răsărit. Complementar, Intermarium, se dorea
o federație a popoarelor estice: minimal avea
în vedere o relație de prietenie, dacă nu chiar
uniune cu Ucraina, mediu – planul includea
și Lituania, iar maximal adăuga restul țărilor
baltice, Finlanda, pe bieloruși și pe români.
Eforturile lui Pilsudski s-au lovit de naționali-
smul vecinilor săi, care tocmai ce își căpătaseră
independența și se temeau de o probabilă do-
minație polonă.

Inițiativa intermarică a fost continuată de
la Paris de jurnalistul Jerzy Giedroyc (1906-
2000), aliat al mareșalului în interbelic, lup-
tător în al Doilea Război Mondial, după aceea
refugiat la Paris unde a editat revista *Kultura*.⁶
De asemenea, prima conferința națională a
Solidarității din septembrie 1981 a pregătit un
mesaj pentru oamenii muncii din Estul Euro-
pei- testimoniu al durabilității acestei idei.⁷

În 1990, când regimurile comuniste se
prăbușeau într-o dinamică de domino, același
Jerzy Giedroyc îi scrie lui Zbigniew Brzez-
in-

ski despre necesitatea ca parlamentul/ Seimul polonez să recunoască degrabă independența lituaniană. Semnul că Varșovia imediat post-comunistă urmărea în continuare tradiția jagelloniană este semnarea unei serii de tratate cu Ucraina încă de la 24 august 1990 (această tocmai ce își declarase independența dar rămâne în cadrul URSS-ului). Puțin mai târziu, pe 8 septembrie 1990 cele două state semnavo o convenție consulară, un protocol de consultare între ministerele de externe și un comunicat prin care stabileau relații diplomatice în viitorul apropiat.⁸

În ultima decadă a comunismului, cauză polonă este, de asemenea, susținută de doi membrii de prim rang ai diasporei: antenumitul Zbigniew Brzezinski (1928-2017), consilier pe probleme de securitate al președintelui Carter și papa Ioan Paul al II-lea. În momentul în care sovieticii vor interveni în Afganistan (1979), Brzezinski va face demersuri pentru a orienta diplomația lui Carter către sprijinirea mujahedinilor.⁹

Cele mai multe analize ale culturii diplomatice și de securitate a acestei națiuni au în vedere un subiect politic unitar. În momentele decisive, elitele poloneze, fie ele interne sau parte a diasporei au acționat unele împotriva altora, fiecare partidă întruchipând câte una din cele două filosofii fundamentale: piastismul și jagellonismul.

Vedem acest lucru exemplificat în călătoria lui Roman Dmowski în Japonia pe urmele lui Pilsudski pentru a sabota eforturile primului de a atrage Tokyo în lupta contra Rusiei. Mai târziu vedem tensiunea dintre comuniștii polonezi și diaspora democrată rămasă în exil în Occident. Tensiunea dintre regimul Jaruzelski și papa Ioan Paul II trebuie văzută ca un alt episod din cadrul acestei dialectici. În perioada contemporană, opinia publică a fost martora diferendelor dintre viziunea filoeuropeană a președintelui Consiliului UE, Donald Tusk și cea a Partidul „Lege și justiție” (PiS), cu agendă naționalistă.

Dacă este să modelăm comportamentul polonez în funcție de mișcările pieselor la șah am putea spune astfel că: în fața mișcărilor rectilinii, de tură, ale Germaniei și Rusiei (sub toate formele acesteia), Polonia a oscilat între două tipuri de mișcări evazive: a) mișcările tip cal, menite să „agațe” vecinii prin alianțe regionale,

și b) cele piezișe tip „nebulă” cu ajutorul diasporei internaționale sau mai bine a membrilor din diaspora ajunși în funcții-cheie (Z.Brzezinski, Ioan Paul II, Donald Tusk).

(Cvasi)Sicronicitatea spațiilor polonez și românesc

Să începem cu esența argumentului: în ultimii două sute de ani, ceea ce li s-a întâmplat polonezilor, li s-a întâmplat și românilor la un interval de doar câțiva ani. Deznodământul unui trend din spațiu lor, a avut ecou și în zona carpato-pontică, anume:

- A treia dezmembrare a regatului polonez în 1795 a prefațat răpirea Basarabiei din Moldova istorică (1812);

- Reunificarea și independența poloneză din noiembrie 1918 s-a sincronizat cu eforturile românești în aceeași direcție, antedatând momentul Alba-Iulia din decembrie 1918;

- Moartea lui Pilsudski (1934) și noua politică filo-germană a colonelului Beck a prefațat reorientarea Bucureștiului către Berlin, întâlnirea dintre Gheorghe Brătianu și elitele naziste (1936), demiterea lui Nicolae Titulescu și victoria Gărzii de Fier în alegerile din 1937 (când legionarii au obținut 15,58% din voturi).

- În septembrie 1939 Polonia este prinsă în menghina dublei invazii nazisto-sovietice. În 1940 România suferă mai multe mutilări teritoriale succesive și intră în războiul contra URSS un an mai târziu.

- Revoltele din 1976¹⁰ cauzate de hotărârea prim-ministrului Piotr Jaroszewicz și-au întâlnit ecoul în România prin disidența lui Paul Goma, revoltele minerilor din 1977 și 1981, de altfel, la un an după nașterea sindicatului Solidaritatea.

- Venirea la puterea a generalului Jaruzelski în 1981 consonează cu perioada cea mai conservatoare a ceaușismului și începutul colapsului sistemului comunist.¹¹

- Intrarea Poloniei în NATO în 1999 dădea speranțe similare României (fapt concretizat în 2004) că logica geografică a Alianței va cuprinde toate statele foste comuniste din estul și sud-estul Europei.

- Mai nou, de câțiva ani asistăm la o renegociere a raporturilor dintre Bruxelles și sta-

tele-națiuni. Dacă în fază de preaderare și anii imediat următori statele membre erau dispuse să urmeze precum niște elevi sânguincioși directivele acquis-ul comunitar sau directivele marilor puteri occidentale, astăzi suntem martorii procesului de revenire în forță a naționalismului, cu diferitele sale nuanțe: de la un identitarism sobru, care acuză tehnocrația de la Bruxelles de diferite neajunsuri dar cere doar reformarea acesteia, la un altul exaltat, populist, eurosceptic.

Între regional și global

Fidelă tradiției jagelloniene, Varșovia a fost un antreprenor de inițiative din 2008 încoace:

1. Pe plan diplomatic a conceput:

– Parteneriatul Estic împreună cu Suedia. Dedicat unui număr de 6 țări (Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina) acesta trebuia să creeze o anvelopă de stabilitate și prosperitate în spațiul limitrof Uniunii Europene.¹²

– În noiembrie 2013 Varșovia a găzduit Întâlnirea Popoarelor Indigene.¹³ Trei ani mai târziu, tot la Varșovia, OSCE a discutat chestiunea popoarelor indigene din Crimeea.¹⁴

– Inițiativa celor trei mări apărută în 2016 este cea mai ambițioasă dintre ele și, totodată, reîncarnarea cea mai fidelă a Intermariumului pilsudskian. În timpurile recente ideea a fost verbalizată de către Witold Waszczykowski, vice-președintele parlamentului polonez, apoi de un alt politician, Arkadiusz Mularczyk, până în cele din urmă a fost preluat de actualul președinte, Andrej Duda.¹⁵ Proiectul a avut deja patru congrese, la Dubrovnik (2016), Varșovia (2017), București (2018) și Ljubljana (5-6 iunie 2019).¹⁶ Polonezilor li s-au adăugat și președintele Croației, Kolinda Grabar-Kitarovic, astfel că inițiativa a ajuns să grupeze 12 națiuni: Austria, Bulgaria, Croația, Cehia, Estonia, Ungaria, Lituania, Letonia, Polonia, România, Slovacia și Slovenia.

2. Pe plan militar, Polonia împreună cu Ucraina și Lituania a stabilit proiectul brigăzii tripartite - LITPOLUKRBRIG. Rezultat al unui parcurs cu sușuri și coborâșuri¹⁷, brigada a intrat în activitate în ianuarie 2016, are sediul

la Lublin, în Polonia și un efectiv de 4500 de oameni.¹⁸

3. Pe plan energetic ambiția poloneză avea în vedere construirea de rute alternative la gazul rusesc. La summit-urile dedicate energiei de la Cracovia (mai 2007) și Vilnius (octombrie 2007), președintele Kaczyński le-a propus omologilor săi din Azerbaijan, Georgia, Ucraina și Lituania edificarea unui coridor de transport petrolifer pe ruta Odessa-Brody-Płock-Gdańsk. Acestuia i s-ar mai fi adăugat un terminal de gaz la Świnoujście, și o altă conductă de gaz care să lege Polonia-Danemarca și Norvegia – orizontul de timp pentru finalizare ar fi fost 2012-2014. Războiul din Georgia din vara lui 2008 a oprit inițiativa.¹⁹

Ce a făcut și ce ar trebui să facă România

Chiar dacă nu a fost un antreprenor de inițiative de talia Varșoviei, România a încercat să fie prezentă în mai toate inițiativele zonale, fidelă culturii sale strategice de pivot între polii de putere ai lumii.

Amenințarea rusească, jocul duplicitar dar expansiv al Turciei, înclinația administrației Trump de a regândi relația cu vechiul continent pe baze bilaterale, ascensiunea partidelor populiste în UE ca și venirea Chinei, obligă România să evolueze într-o lume multipolară. Chiar dacă va continua să rămână (și trebuie să continue) parte a arhitecturii euro-atlantice, elitele de la București vor trebui să pornească de la premisa lipsei de unitate a Occidentului.²⁰ A acționa local gândind global, va presupune sincronizarea cu Polonia²¹, poate cel mai bun prieten pe care îl are pe toată raza acului compas al Europei Centrale.

Rolul de gazdă jucat de București pentru cel de-al treilea summit al I3M, propunerea președintelui Klaus Johannis de a organiza un Forum pentru Afaceri,²² găzduirea tot la București a reuniunii Grupului de lucru pentru monitorizarea și coordonarea implementării proiectelor aprobate la Summit-ul Inițiativei celor Trei Mări (I3M) sub coordonarea vice-prim ministrului Ana Birchall²³; stabilirea Fondului De Investiții I3M (Three Seas Initiative Inves-

tment Fund) prin acordul băncilor Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) and EximBank în iunie 2019²⁴ denotă o direcție clară!

Efortul trebuie continuat, suplimentat și diversificat. Astfel dinspre dimensiunea militară concretă spre economică, ne putem gândi la un evantai de măsuri:

1) România și Polonia să aibă planuri de urgență în cazul adâncirii războiului din Ucraina și al unui aflux brusc de refugiați spre teritoriile lor;

2) România ar putea propune Poloniei alăturarea la LITPOLUKRBRIG pentru sincronizarea operațională. O astfel de inițiativă ar avea însă și dezavantajul de a fi interpretată de Kremlin ca fiind ofensivă, nicidecum defensivă.

3) Industria de armament a celor două state ar putea colabora mai strâns. Spre exemplu, industria românească de apărare care are deficit de pulberi pentru muniții și explozibili²⁵ ar putea intra într-un parteneriat cu Mesko, cea mai veche firmă din Polonia pe acest profil.²⁶ Pe de altă parte, forțele armate române, în mare parte organizate pentru o confruntare terestră convențională²⁷ ar putea achiziționa la comun cu polonezii micro-dronele create de firma norvegiană Norwegian Prox Dynamics²⁸. În felul acesta, cele două state nu s-ar despărți de complexul militar-industrial european și ar contracara criticile de peste ocean care acuză Varșovia că se bazează prea mult pe prezența americană sintetizată prin metafora „Fort Trump”.²⁹

Cum ambele dețin încă suficient de multă tehnologie sovietică sau pe model sovietic, s-ar putea gândi planuri de reciclare sau modernizare (fie și parțială) comune.

4) Trăsăturile conflictului actual fac din protecția infrastructurilor critice parte a strategiei. Digitalizarea întregii societăți și, în particular a forțelor armate prezintă neîndoielnice avantaje dar și dezavantaje cruciale. O apărare cibernetică solidă are același rol vital precum sistemul imunitar al organismului.

Cartea Albă a securității cibernetice elaborată de Institutul Kosciuszko vorbește despre interconectarea întregului Intermarium, inclusiv prin fibră de 5G.

Pentru a ghida edificarea unei asemenea infrastructuri și a diminua foarte probabile ata-

curi venite din partea hackerilor chinezi, ruși, poate nord-coreeni este nevoie de sinergie. Un parteneriat între instituțiile de forță românești și cele poloneze (ABW, RCB, UKE, KNF etc)³⁰ împreună cu mediul privat poate realiza deziideratul. Viteza internetului românesc și bazi-nul de specialiști IT foarte buni sunt cataliza-tori ai un astfel de parteneriat.

5) Dinspre partea securitară spre cea eco-nomică, se pot lua în considerare proiecte medii și majore care să adauge substanță I3M. Spre exemplu, industria bateriilor cu metale rare (ex. litiu) este în plin avânt.³¹ De ceva vre-me se vorbește despre probabilitatea ca Tesla, compania antreprenorului Elon Musk să își deschidă o fabrică de mare capacitate în Po-lonia, deși localizarea finală nu a fost hotărâtă. Tot în Polonia sud-coreenii de la LG Chem au ridicat o uzină de baterii care a dat de muncă la 1300 de angajați.³² Trece dincolo de spațiul acestui articol să discute de România a ratat astfel de oferte, însă poate recupera gândindu-se la metode de a colabora cu aceste întreprin-deri deja create; la nevoile pe care acestea le-ar putea avea (subansamble, transport de mate-rii prime etc) astfel încât să contribuie la mai buna integrare industrială. Spațiul românesc deține numeroase minerale (de la cărbuni la polimetale)³³ o dovadă în acest sens fiind firma canadiană Leading Edge Materials care a pă-truns deja pe piața de la noi din țară a 51% din capitalul firmei locale LEM Resources SRL.³⁴

Concluzie

Tot mai des vehiculata analogie cu Răz-boiul Rece pentru a descrie relații ruso-oc-cidentale, în general, și situația din Europa de Est, în particular, este aproximativă. Rusia nu este fosta URSS și nici lumea nu mai este fracturată ideologic în mod absolut ca acum 50 de ani. Dacă tabla de șah a acelor timpuri se reducea la bicromatismul a două super-puteri, iar piesele erau tancurile, avioanele cu rază lungă și rachetele intercontinentale, lumea multipolară de azi presupune un joc pe mai multe niveluri sau unul de forchess.³⁵ Noul Război Rece, seamănă mai mult cu in-terbelicul european sau cu secolul al-XIX-lea. Puterile agresoare mai degrabă destabilizează

decât anexează; șantajează un stat și îi manipulează opinia publică în locul stăpânirii directe.

Inițiativa celor Trei Mări reprezintă locul de întâlnire dintre ambiția poloneză de a domina regiunea și dorința celorlalte popoare vecine de a crea un cordon sanitar împotriva Rusiei (și pe undeva și a Germaniei).

Articolul de față concepe trei scenarii principale pentru Intermarium 2.0 :

a) business as usual. Nu se înregistrează nici un progres, summiturile și întâlnirile de până acum fiind doar omagiul pe care imobilitatea îl aduce acțiunii;

b) scenariul realist. Intermarium se concentrează pe componenta militară și se comportă ca o alianță împotriva amestecului Kremlinului;

c) scenariul liberal. Dincolo de partea strict defensivă, I3M creează o infrastructură efectivă care să aducă împreună popoarele Europei central-estice pe toate planurile.

Premisa textului prezent a fost că istoria Poloniei și României a avut multe afinități, situațiile prin care a trecut vecinul baltic fiind replicate și în spațiul românesc. De aceea, Bucureștiul trebuie să închidă paranteza deschisă de Varșovia și de Zagreb. Nu numai pentru a face I3M să funcționeze, ci și pentru a limita comportamentul euro-sceptic al elitei poloneze. Americanizarea Europei de Est³⁶ este utilă Bucureștiului doar dacă nu ne desparte de tot ce înseamnă UE. În cea mai bună versiune a ei, diplomația românească se comportă precum o regină de șah la nivel internațional: poate face mișcări atât scurte în laterală, dar poate parcurge și distanțe mari pentru a aduce contrariile împreună.

Note

¹ Paul D.Miller, Fukuyama Was Right (Mostly), *The American Interest*, 14 January 2019.

² În mentalul anilor 1990, așa cum era redată de bestsellerle decadelor imbină optimismul cu pesimismul. Pe de-o parte se sărbătorea absența vreunui motiv de rivalitate între marile puteri, revenirea ONU și a dreptului internațional în prim-plan, expansiunea produselor occidentale de larg consum, răspândirea calculatoare. Pe de altă numeroase state s-au fragmentat din motive și pe linii etnice (unele din Lumea a III-a: Somalia, Rwanda; altele fost comuniste- Iugoslavia, Republica Moldova versus

Transnistria) ori au trecut prin trepidatii economice (criza pesos-ului argentinian sau crahul din Asia de Sud-Est).

Uneori alternanța dintre cele două impresii se găsea la același autor. Fukuyama este un astfel de exemplu. Asociat pe viață cu „sfârșitul istoriei”, el a revenit cu încă trei lucrări: în care dezbate problema societății americane și problema statelor-ratate.

Pentru eticheta sa a se vedea: Timothy Stanley and Alexander Lee, *It's Still Not the End of History*. Twenty-five years after Francis Fukuyama's landmark essay, liberal democracy is increasingly beset. Its defenders need to go back to the basics, *The Atlantic*, 1 September, 2014. Pentru o privire echilibrată asupra evoluției gândirii sale a se vedea: Hank Nelson, *The State of Francis Fukuyama*, paper was presented at the Pacific Islands Political Studies Association Conference, Noumea, New Caledonia on 4 December 2004

³ Pentru analogia dintre șah și relațiile internaționale a se vedea: John Rennie Short, *An Introduction to Political Geography*, Routledge, London, 1993, p.71. Peter Sutch, *Ethics, Justice and International Relations: Constructing an International*, Routledge, 2001, p.130. Jenny Adams. *Power Play: The Literature and Politics of Chess in the Late Middle Ages*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006. John Arquilla, How Chess Explains the World And predicts the rise and fall of nations, *Foreign Policy*, July 8, 2013. Prof. Dr. Volker von Prittwitz, *Chess and Political Analysis*, Institute for Political Analysis, July 26, 2014. Gideon Rachman, Chess moves to transform world politics International affairs look badly in need of some brilliant new thinking, *Financial Times*, December 8, 2014. Gary Alan Fine, *Players and Pawns: How Chess Builds Community and Culture*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2015, pp.192-193

Din datele articolelor se poate deduce că acestea au apărut în momentele de schimbare dramatică a status-quo-ului internațional, precum 9/11 sau invazia rusă din Ucraina din 2014.

⁴ În literatura de specialitate „cultura de securitate” a început să fie tratată o dată cu anii 1970, fiecare generație de cercetători rafinând definițiile anterioare.

⁵ Despre formarea republicii sau regatului polono-lituanian a se vedea: Jerzy Lukowski, *Disorderly Liberty: The Political Culture of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Eighteenth Century*, Continuum, 2010

⁶ Phillip Tadeusz Turner, The evolution of Prometheanism: Jozef Pilsudski's strategy and its impact on twentieth-first century world affairs, A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in History, Boise State University, May 2015, p.18 și *passim*

⁷ Ostap Kushnir, *The Intermarium as the Polish-Ukrainian Linchpin of Baltic-Black Sea Cooperation*, Cambridge Scholars Publishing, New Castle, 2019, p.11

⁸ Ibidem, pp.22-23

⁹ Planul lui Brzezinski era acela că odată prinsă pe teatrul afgan, armata sovietică nu mai avea destule resurse pentru a interveni împotriva Solidarității, repetând, astfel, scenariul cehoslovac din vara lui 1968. Acțiune inițial trecută sub tăcere de respectivul până la sfârșitul anilor 1990. A se vedea în acest sens dizertația lui Phillip Tadeusz Turner, *op.cit.*, pp.23-30 și *passim*

¹⁰ Spațiul nu ne permite dar ar fi interesant de trasat o paralelă între 1968 la București versus Varșovia. Mai '68.

Luna în care s-a schimbat lumea, *Evenimentul zilei*, 11 mai 2008. Ion M. Ioniță, 1968, un an teribil și o șansă istorică pierdută de România, *Revista Historia*, dată neprecizată, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/1968-un-an-teribil-si-o-sansa-istorica-pierduta-de-romania>

Malgorzata Fidelis, *The Other Marxists: Making Sense of International Student Revolts in Poland in the Global Sixties*, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 62 (2013) H. 3, pp.425-449

¹¹ A se vedea și schimbarea de atitudine a lui Nicolae Ceaușescu față de situația din Polonia. Dacă în 1981 saluta scoaterea Solidarității în afara legii de către gen. Jaruzelski, în 1989 făcea eforturi pentru a reuni pe liderii Pactului de la Varșovia ca să discute problemă poloneză și, eventual, să pună la punct o intervenție. Ioan Scurtu, Nicolae Ceaușescu și evenimentele din Polonia (1981, 1989), *Historia online*, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/ceausescu-si-evenimentele-din-polonia-1981-1989>

¹² Parteneriatul estic. Ce este Parteneriatul estic? Consiliul European. Consiliul Uniunii Europene, <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/>

¹³ Statement by indigenous peoples at the REDD+ Partnership Meeting in Warsaw, Poland on 10 Nov. 2013, Asia Indigenous People, 11/11/2013, <https://aippnet.org/statement-by-indigenous-peoples-at-the-redd-partnership-meeting-in-warsaw-poland-on-10-nov-2013/>

¹⁴ In Warsaw, the problems of the indigenous peoples of Crimea were discussed on the sidelines of the OSCE meeting, Crimean Tatar Resource Center, 28 September 2016

¹⁵ Daria Nałęcz, *Intermarium vs the Three Seas Initiative*, New Eastern Europe. This text is part of the series titled: "*Intermarium in the 21st century*" based on the conference held on July 6-7 2017, Lazarski University in Warsaw

¹⁶ George Friedman, *From the Intermarium to the Three Seas, Geopolitical Futures*, July 7, 2017. Zsafia Bajnai, *Three Seas Leaders Must Overcome External Influence And Internal Disunity to Achieve Prosperity*, Atlantic Council, 14 September 2018. Găzduirea de către Președintele României, domnul Klaus Iohannis, a Summitului și Forumului de Afaceri ale Inițiativei celor Trei Mări (București, 17-18 septembrie a.c.), 14 Septembrie 2018, <https://www.presidency.ro/ro/media/comunicate-de-presa/gazduirea-de-catre-presedintele-romaniei-domnul-klaus-iohannis-a-summitului-si-forumului-de-afaceri-ale-initiativei-celor-trei-mari-bucuresti-17-18-septembrie-a-c>

Alexandr Vondra, *Regional integration at the Three Seas summit, Emerging Europe*, October 10, 2018.

Joint Declaration of the Fourth Summit of the Three Seas Initiative, Three Seas Initiative (Ljubljana, 5-6 June 2019). Robert Lupițu, Președintele Klaus Iohannis și ceilalți lideri din regiune au adoptat Declarația Summitului celor Trei Mări din Slovenia: "Prioritățile fixate anul trecut la București au fost reconfirmate", *Calea Europeană*, 6 iunie 2019

¹⁷ Acordul pentru crearea brigăzii a fost semnat în 2014, fiind ratificat de parlamentul ucrainian în 2015. Tot în același an miniștrii apărării din cele trei republici au semnat memorandumul de înființare. Poland Ready to Accelerate The Process of Creating LITPOLUKRBRIG, as Poroshenko Visits the Brigade Command, *Defence* 24, 19 grudnia 2014. Brigada a fost predată de

Batalionul de menținere a păcii polono-lituanian, proiect defunct (1997) și batalionul de menținere a păcii polono-ucrainian, trimis și în Kosovo. Roman Woronowycz, "Ukraine's troops play key role in peacekeeping operations", *The Ukrainian Weekly*, January 1, 2001. Ieva Gajauskaitė, *Strategic Partnerships in Foreign Policy: Comparative Analysis of Polish-Ukrainian and Lithuanian-Ukrainian Strategic Partnerships*, January 2013, pp. 189-223, esp. p.212

¹⁸ A se vedea pagină oficială a brigăzii: <http://litpolukrbrig.wp.mil.pl/en/84.html>

Asumarea conducerii brigăzii de către un colonel născut în Donetsk, Dmytro Bratishko nu este poate întâmplătoare și denotă blamarea rupturii teritoriale suferite de Ucraina ca urma a amestecului rusesc. Ukrainian officer assumes command over LitPolUkrbrig unit. Colonel Dmytro Bratishko signed the official protocol in Lublin, Poland, 112 International, 21 September 2018, <https://112.international/politics/ukrainian-officer-assumes-command-over-litpolukrbrig-unit-32406.html>

¹⁹ Janusz Kowalski, *Will Poland Liberate East-Central Europe from Gazprom's Dictates? The Warsaw Institute*, 13 March 2017

²⁰ Arhipremisa diplomației românești se bazează pe unitatea (mai mult sau mai puțin funcțională) Occidentului cu cei doi poli ai săi, SUA și Europa de Vest. Pentru analiză în această marjă a se vedea: Radu-Ioan Oprîș, *Opțiunile de politică externă și de securitate ale României în viziunea lui Klaus Iohannis*, *Sfera Politicii*, Nr.183, pp.127-133, esp.131

²¹ Aici mai trebuie menționat că Trilaterală România-Ucraina-Polonia s-a născut în noiembrie 1997 prin inițiativa Bucureștiului, având drept scop dezvoltarea cooperării pe trei dimensiuni: dialogul politic și economic; proiecte de infrastructură și combaterea crimei organizate. Trilaterală România - Ucraina - Polonia, Ministerul Afacerilor Externe, <https://www.mae.ro/node/1510>

²² Începe summitul Inițiativa celor Trei Mări – cel mai important eveniment economic găzduit de România de la revoluție încoace. Ce oficiali vin la București. PROGRAMUL evenimentelor, Mediafax, 16 sep 2018. Magda Gradinaru, *Inițiativa celor Trei Mări: Ce a reușit summit-ul de la București, cum sta România în regiune și cine a fost invitat- Interviu cu Bogdan Aurescu, Ziare*, 22 Septembrie 2018

²³ Viceprim-ministrul Ana Birchall a coordonat prima reuniune a Grupului de lucru pentru implementarea proiectelor aprobate la Summit-ul Inițiativei celor Trei Mări (I3M), Site-ul Guvernului, 14 decembrie 2018, <http://gov.ro/ro/media/comunicate/viceprim-ministrul-ana-birchall-a-coordonat-prima-reuniune-a-grupului-de-lucru-pentru-implementarea-proiectelor-aprobate-la-summit-ul-initiativei-celor-trei-mari-i3m&page=1>

²⁴ Claudia Patricolo, *Polish and Romanian banks establish Three Seas investment fund, Emerging Europe*, June 11, 2019

²⁵ Apărare și industrie. România nu poate fi un actor regional relevant fără o armată modernă și o industrie de securitate puternică, Document de politici publice elaborat de New Strategy Center– Martie 2016, București – p.6

²⁶ From Powder to Polish, PREMIUM GRADEAMMUNITION TOOLING, General Carbide, <https://www.generalcarbide.com/assets/pdf/General%20Carbide%20Ammo%20Brochure.pdf>

Mesko: Poland's Ammunition Maker, Small Defence Journal, 21 April, 2014, <http://www.sadefencejournal.com/wp/mesko-polands-ammunition-maker/>

²⁷ Pentru un studiu aprofundat al modernizării armatei române a se consulta: George Vișan, The known unknowns of Romania's Defence Modernisation Plan, Black Sea Security Program, ROEC, March 2019

²⁸ Marek Dąbrowski, Microdrones for military. Black Hornet for Polish Commando Unit, *Defence* 24, 16 June 2019

²⁹ Paul Taylor, Poland's Short-Sighted Military Dependence on the United States, Carnegie Europe, February 12, 2019. Octavian Manea, Fort Trump se amână, *Civitas Politics*, 4 June 2019

³⁰ ABW este Agenția Internă de Securitate; RCB (Rządowe Centrum Bezpieczeństwa) este Centrul Guvernamental pentru Securitate; UKE (Urząd Komunikacji Elektronicznej) este Biroul de Comunicații Electronice; KNF (Komisja Nadzoru Finansowego) Autoritatea Financiară de Supraveghere. Pentru mai multe detalii despre prerogativele lor a se vedea: Joanna Świątkowska, Izabela Albricht, Dominik Skokowski, National Cyber Security Organisation: POLAND, NATO Cooperative Cyber Defence Center of Excellence-CCDCOE, Tallinn 2017, pp.11-12

³¹ Bogdan Cojocar, Revoluția mașinilor electrice se apropie. Ungaria este pregătită să o întâmpine cu două fabrici de baterii și produce deja motoare și vehicule. Iar Polonia va avea cea mai mare fabrică de baterii pentru mașini electrice din Europa. România încă este pe nicăieri, *Ziarul Financiarul*, 3 oct 2018. Dominik Reintjes, 'Europe will

have at least ten gigafactories', says battery boss, translated by Daniel Eck, 5 apr. 2019

³² Tesla's Gigafactory in Poland? A Task for the Polish National Foundation, *Defence* 24, 1 Iulie 2018

³³ Oana Ometa, România are un zăcământ UNIC în Europa, dar este lăsat de izbeliște, Realitatea TV, Vineri, 27 Iulie 2012. Din|interior. Metale rare: industria secretă a lui Ceaușescu, adusă în paragină, Digi24, 10.11.2013

³⁴ Adi Mosoianu, Canadienii care vor să exploateze cobalt și litiu în România preiau 51% dintr-o firmă locală al cărei asociat unic deține minereu polimetalic în Bihor, *Profit*, 23 mai 2018

³⁵ Pentru diferite versiuni de șah (forchess, fortress-chess, șah rotund sau bizantin) a se consulta: John Gollon, *Chess Variations: Ancient, Regional, and Modern*, Second Edition, Charles E. Tuttle Company, Printed in Japan, 1974, p.35

³⁶ Europa de Est postcomunistă, cel puțin la nivelul opiniei publice, a fost mai proamericană decât cea de Vest. De aici separația lui Donald Rumsfeld între vechiul și noul continent. Americanizarea de care vorbeam nu se referă numai la achiziția de armament american sau la căutarea de contacte bilaterale cu Washingtonul, ci și la mentalitatea unei bune părți a actualei elite central-est europene. Mai mulți dintre președinții în funcție și-au făcut studiile dincolo de Ocean: Kolinda Kitar Grabarovic, Mateusz Jakub Morawiecki. Tomasz Paszewski, Us Missile Defense Plans: Central And Eastern Europe, *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 2013/3 (N° 44), pages 35 à 60. Boris Kalnoky, My Europe: Why Eastern Europeans like Donald Trump, *DW*, 12.11.2018

ABSTRACT

Geographically trapt between the German-Russian bracket and the smaller countries of Eastern Europe, Poland struggled to find the proper path of a middle power. Without resources to fully accomplish her dreams of grandeur, Poland tried to garner the support of the neighbours so as to resist the double pressure stemming from both Berlin and Kremlin and coagulate the region into a meaningful actor. Drawing analogies from chess game, this article argues the existence of a pattern which brings together Polish and Romanian history: when the former embraced a misfortune, the latter soon followed, within the span of a few years. Therefore, Romanian decisionmakers should try to help Warsaw put together a robust Intermarium initiative and thus gain international visibility.

Cuvinte-cheie: Polonia, geopolitică, securitate, vecini, strategie, România, cooperare

Silviu Petre este cercetător independent în domeniul relațiilor internaționale și traducător. Între 2010-2015 a fost cercetător în cadrul Centrului de Studii-Est Europene și Asiatice (CSEEA). Între 2010-2013 a urmat un program doctoral la SNSPA cu o teză despre hegemonia Indiei după 9/11. Temele sale de interes sunt: teoriile relațiilor internaționale, cursa de armament, reproducerea elitelor.

PUNTE DE VEDERE

Schimbarea mediului de securitate și noua strategie națională de apărare. Identificarea și ierarhizarea riscurilor

Mirel ȚARIUC

Introducere

Sfârșitul anului 2019 se arată, în continuare, deosebit de tulbure pentru români, iar șansele unei limpeziri sunt infime. În momentul începerii acestui studiu, guvernarea era asigurată de o echipă interimară, formată din miniștrii unui guvern proaspăt demis prin moțiunea de cenzură din 10 octombrie 2019¹. Din acel moment, guvernul a devenit interimar, adică a rămas cu dreptul să îndeplinească *numai actele necesare pentru administrarea treburilor publice, până la depunerea jurământului de către noul Guvern*². Mai clar, *în această perioadă, Guvernul nu poate să emită ordonanțe sau ordonanțe de urgență și nu poate iniția proiecte de lege*³. Având în vedere acest lucru, nu ar fi putut fi propus proiectul de buget pentru anul 2020.

O nouă echipă guvernamentală a fost propusă de liderul Partidului Național Liberal⁴, împreună cu un program de guvernare valabil pentru maximum un an⁵. Noul Guvern a fost acceptat de către Parlament la limită⁶, dar viitorul rămâne incert. Noul executiv este un guvern minoritar⁷ care va trebui să negocieze cu aleșii fiecare propunere a sa, orice conflict major periclitând însăși existența sa. Căderea oricărei inițiative legislative ar demonstra fără echivoc balanța de putere politică, adică fragilitatea guvernului în cazul apariției unei moțiuni de cenzură. În momentul unei demiteri a guvernului liberal ciclul se va relua: desemnare de premier, negocieri îndelungate,

altă echipă, alt program și, din nou, decizia Parlamentului. Între timp, dubiile asupra actualului buget persistă, noul buget întârzie să apară, alegațiile contradictorii și populiste se îngheșuie să manipuleze un electorat din ce în ce mai confuz.

Mandatul Președintelui României se sfârșește implacabil și, în consecință, se vor organiza alegeri prezidențiale⁸. Chiar dacă sondajele de opinie arată același favorit al scrutinului⁹, nu putem să nu ne amintim de sondajele din 2014, când turul al doilea a consemnat o răsturnare dramatică de situație. Dacă actualul Președinte va fi reales, vom continua să avem un șef al statului aflat în opoziție cu majoritatea parlamentară, indiferent că Guvernul se va situa de aceeași parte. Dacă Președinte va fi altcineva, turbulențele se vor accentua, iar scena politică autohtonă va suferi, probabil, schimbări semnificative.

În sfârșit, nici relațiile noastre în afara granițelor nu ne ajută să ne imaginăm, cu suficientă acuratețe, viitorul. Impasul apărut în urma nominalizărilor mai puțin fericite pentru postul de comisar european al României s-a dezvoltat și agravat, în sensul că, deunăzi, nu știam nici măcar cine ar trebui să facă propunerea la Bruxelles: Guvernul interimar, viitorul Guvern, altcineva? Până la urmă, propunerea noului Guvern¹⁰ a fost acceptată la Bruxelles, iar procedura se desfășoară rapid pentru a fi validat noul comisar european al transporturilor. Asta dacă Parlamentul European nu ne va oferi vreo nouă surpriză. Din fericire, nu

suntem singuri în această situație, pentru că am *beneficiat* de sprijinul fortuit al Ungariei și Franței, ale căror candidaturi au fost, la rândul lor, respinse de Parlamentul European.

Așadar, un final de an tulbure, cu șanse minime de limpezire. Totul, într-un mediu internațional tulbure și el, altfel decât altădată. Există, desigur, prezumția logică că principalul obiect al studiilor noastre, apărarea și securitatea națională, nu poate fi afectat dramatic de crize interne, din moment ce absolut toți actorii principali ai scenei politice românești afirmă obiective cvasi-identice: UE, NATO și SUA, dezvoltare durabilă, siguranța cetățeanului și așa mai departe. Diferența și, totodată, sursa confuziei noastre constau în ceea ce înțeleg diverșii protagoniști prin aceste obiective și, mai ales, în modul în care încearcă să le îndeplinească. Ce am putea face noi? Credem că ar trebui să ne ocupăm prioritar de noi înșine, să identificăm interesul comun și să îl promovăm împreună. Iar interesul comun este foarte apropiat de cel pe care, mai mult sau mai puțin demagogic, mai mult sau mai puțin ipocrit, îl afirmăm în campaniile electorale.

Turbulențele la nivel global

Există o mulțime de specialiști care apreciază că mediul de securitate nu a suferit modificări dramatice în ultimii cinci ani, subliniind constantele identificate. Rusia „*eliberase*” Crimeea și o anexase în urma *voinței liber exprimate* a populației¹¹, occidentalii sancționaseră sever puterea de la Kremlin¹², statele NATO semnaseră deja angajamentul de a crește nivelul cheltuielilor militare la minimum două procente din PIB¹³, lupta contra terorismului intrase deja într-o fază mai relaxată ca urmare a succeselor obținute împotriva ISIS, China avea același potențial de pericol, îndeosebi economic, Uniunea Europeană se căuta pe sine aproape la fel ca acum. O altă mulțime de specialiști consideră că s-a intrat într-o nouă paradigmă a securității, în care *cooperarea ipocrită* va fi înlocuită de înțelegeri bilaterale *sincere și benefice* atât pentru părțile respective, cât și pentru întreaga omenire. Federația Rusă se află în război hibrid cu toți vecinii și

cu toți adversarii săi, Turcia se apropie din ce în ce mai mult de Rusia, China se luptă de la egal la egal cu cea mai puternică economie a lumii și reușește să *închirieze* un stat suveran aflat pe continentul nostru (Muntelegru¹⁴), Uniunea Europeană continuă dramatic procesul de degradare (Brexit-ul, Catalonia, extrema dreaptă etc.), Germania se apropie de recesiune¹⁵, procesul de extindere a Uniunii a fost, deocamdată, stopat¹⁶. Analizând cu atenție opiniile existente, argumentate de multe ori logic, deci credibil, înțelegem că adevărul trebuie să fie pe undeva pe la mijloc. Considerăm că schimbările mediului de securitate global sunt absolut semnificative, iar tendințele existente îngrijorează serios lumea politică de azi, deoarece continuarea acestora poate întoarce lumea la principiile simple și clare ale realismului clasic al lui Morgenthau. De aceea, ni se pare mai important ca, după trecerea în revistă a noilor realități comportamentale, să încercăm să evidențiem sursele reale ale noului model global și să apreciem durabilitatea lor în viitorul apropiat.

Prima realitate pe care o înregistrăm este creșterea intensității războiului comercial dintre Statele Unite și China, care își revendică locul de partener egal într-un binom al liderilor economici ai lumii, chiar în condițiile în care și Uniunea Europeană, aflată momentan în fruntea schimburilor comerciale mondiale, aspiră la topul mondial. Un alt fapt constă în abandonarea mai mult sau mai puțin justificată a preocupărilor americane pentru schimbările climatice, subiect de mare importanță pentru europeni, care au și investit major pentru diminuarea deteriorării mediului înconjurător natural. Între cele două realități există, desigur, legătură, pentru că viteza creșterii este facilitată de neglijarea angajamentelor luate, iar SUA apreciază că Rusia, India și China, deși semnatare ale Acordului de la Paris, nu sunt preocupate a face eforturi în această direcție. Un alt fapt cert constă în confuzia dezamăgitoare a autorităților de la Londra cu privire la Brexit. Însuși Brexit-ul este un element perturbator apărut în perioada considerată, dar și mai gravă ni se pare lipsa (devenită cronică) a oricărei decizii a Parlamentului britanic (în afara celor de amânare a ieșirii), lipsă care induce neîncrederea în mecanismele demo-

cratice tradiționale. Dacă la acestea adăugăm fracturile apărute în lumea arabă, abandonarea parțială a democrației în Turcia și apropierea periculoasă dintre Moscova și Ankara, agresivitatea crescândă și eficientă a Rusiei prin mijloace de propagandă și de influențare pe cale cibernetică a politicii unor state terțe, observăm că, fără îndoială, sistemul de riscuri de securitate la nivel global și regional a suferit modificări mai mult decât notabile.

Schimbarea radicală a modelului american pentru propria politică externă este, desigur, unul dintre factorii principali ai tulburării mediului global de securitate. Declarațiile belicoase ale liderului de la Washington, urmate adesea de răzgândiri imediate, au contribuit decisiv, credem noi la actuala stare. Să ne amintim de pozițiile hilare privitoare la atacarea de îndată a Iranului sau la abandonarea fermă a propriilor aliați kurzi (două decizii întoarse cu mare celeritate) și ne dăm seama că fundamentarea deciziilor prezidențiale nu mai constituie o prioritate la Casa Albă. În același stil, nemaivăzut în ultimele decenii la cea mai mare putere a lumii, a fost atacat și îmbrățișat NATO, a fost blamată Uniunea Europeană, a fost încurajat Regatul Unit să părăsească Uniunea, au fost minimalizate efectele încălzirii globale, s-a încălzit și reîncălzit fada supă a reconcilierii cu Coreea de Nord, și atâtea altele. Acest nou stil este denumit de unii specialiști ca preferință pentru relații internaționale bilaterale, mai sincere și mai eficiente. Este de fapt vorba de dorința celui puternic de a negocia cu parteneri mai slabi. În ceea ce ne privește, opinăm cu sinceritate că este vorba de un regres al stabilității relațiilor internaționale și eventuala realegere a liderului de la Washington ar mări confuzia existentă.

Europa (UE) are un nou Parlament și va avea o nouă Comisie, condusă de un *outsider* (Ursula von der Leyen, fost ministru al apărării în Germania), în urma refuzării primilor candidați de către noua majoritate care conține un grup nou, al președintelui Macron. Doamna Leyen este cunoscută ca un partizan al federalizării europene și un susținător al armatei continentale, chiar dacă schița sa de program nu face afirmații explicite privitoare la aceste preferințe. Chiar dacă temerile referitoare la o schimbare dramatică a structurii

de putere în Uniunea Europeană nu s-au adeverit, este evidentă o diminuare a coeziunii la vârful organizației, principalele puteri (Franța și Germania, în absența Regatului Unit) având agende diferite, legate aparent de interese de politică internă. Mai mult, se pare că falia apărută între est și vest continuă să se lărgască, niciunul dintre principalele posturi nerevenind fostelor state comuniste. Sursa acestei stări constă, probabil, în preocuparea excesivă a liderilor naționali pentru politica lor internă, dar ea este favorizată și de bălbăielile Uniunii referitoare la propriul viitor. O *Europă unită*, sintagmă preferată încă la Bruxelles este imposibilă în condițiile decalajelor existente și în afara întăririi gradului de federalizare a Uniunii.

În sfârșit, o altă sursă majoră a turbulenței constă în volatilitatea relațiilor cu o Federație Rusă bogată în resurse naturale necesare Occidentului, care desfășoară acțiuni de propagandă ostilă democrației prin toate mijloacele avute la îndemână și care rezistă încă severelor sancțiuni economice aplicate de către țările vestice. Pare uneori că principalii competitori ai lumii se află într-o adevărată cursă pentru a obține favorurile Moscovei, chiar dacă cei mai mulți dintre ei condamnă agresivitatea renăscută a Kremlin-ului. Așa cum era de așteptat în condițiile libertăților globale, Rusia folosește în intervenția sa asupra celorlalte state tocmai informațiile primite de la corporații specializate, fapt care duce inevitabil la ideea unei înăspriri a regimului de cooperare internațională. Practic, indiferent de existența unor aspecte concrete care să ne contrazică, implicarea *Cambridge Analytica* în extinsul război informațional al Rusiei poate fi apreciată ca un fel de *spionaj legal*.

Desigur, am putea continua cu elemente de politică internațională care bulversează percepția globală asupra securității, dar nu avem, aici și acum, nici spațiul nici timpul necesar dezvoltării unei astfel de teme. Ceea ce ni se pare însă extrem de important, este faptul că astfel de surse de instabilitate conduc, inevitabil la schimbarea modului de interpretare a riscurilor reale de securitate națională, trecerea de la inventarierea și descrierea *copy-paste* a riscurilor prezentate de organizațiile din care România face parte la o analiză serioasă,

care să țină seama tocmai de interesele noastre naționale. Indiferent că amenințările globale sunt parte importantă a paletei de amenințări naționale, este evident că interesul național poate fi apărat astăzi numai prin corecta apreciere a riscurilor existente, mai ales că, de foarte multe ori, aceste riscuri provin preponderent din slăbiciunile statului nostru, printre care lipsa consecvenței în acțiune și precaritatea predictibilității în politica externă.

O nouă strategie de securitate și apărare

Odată cu instalarea Președintelui României (când scriem aceste rânduri nu știm numele acestuia), va începe, conform legii, un nou ciclu al planificării strategice: *Președintele României, în termen de cel mult șase luni de la depunerea jurământului, prezintă în Parlament Strategia națională de apărare a țării care se dezbate și se aprobă, prin hotărâre, în ședință comună a celor două Camere*¹⁷. Mai concret, până la sfârșitul lunii iunie a anului 2020, acest document care *fundamentează planificarea apărării la nivel național* devine sursă de bază pentru cascada de documente departamentale care trebuie elaborate: Carta albă a apărării, Strategia militară, Directiva de planificare a apărării, planurile majore, planurile anuale. Foarte clar, cel puțin la prima vedere, iar toate aceste lucruri (aproape identic) erau prevăzute și în legea anterioară (*Legea 473/2004 privind planificarea apărării*). Unica diferență constă în faptul că legea 473/2004 se referă la *Strategia națională de apărare a României*, iar faptul că documentul în vigoare (elaborat și aprobat înainte de publicarea Legii 203/2015) folosește cuvântul țară, induce ideea că noua formulare nu este altceva decât o adaptare la realitatea existentă. Oricum, este vorba de un amănunt nesemnificativ, țara și România fiind sinonime în speța noastră. Mult mai important ni se pare conținutul cuvântului "prezintă" din prima prevedere citată. Președintele trebuie să participe *in personam* la respectiva ședință comună prezentându-și strategia, sau este necesar numai să o transmită Parlamentului, iar acesta să organizeze dezbaterile și aprobarea?

Am mai scris despre acest lucru, dar simțim să nevoia să reamintim că singura Strategie prezentată direct parlamentarilor în termenul stabilit de lege, dezbătută, votată și aprobată în cadrul aceleiași ședințe a celor două Camere a fost cea aflată, încă, în vigoare. Istoria documentelor anterioare este foarte încălțită și a fost descrisă pe larg, atât de noi cât și de alți specialiști în domeniu. Credem că interpretarea corectă este cea aplicată în 2015: se organizează o ședință comună a Parlamentului, la care participă Președintele și își prezintă Strategia, care a fost deja transmisă parlamentarilor, după ce a fost avizată de Consiliul Suprem de Apărare a Țării. Apare însă o nouă întrebare absolut firească. Ce înseamnă că se dezbate? Parlamentarii își expun punctul de vedere propriu (individual sau comun, pertinent sau aerian) și se trece la vot? Ce se întâmplă dacă votul e negativ? Este obligat primul om în stat să își revizuiască opera și să revină într-o nouă ședință? În cât timp? Să reamintim că președintele Băsescu, așteptându-se la un Parlament ostil, nu și-a prezentat *in personam* strategiile, una dintre ele fiind votată în lehamite la sfârșitul mandatului premierului Țăriceanu, iar cealaltă nefiind nicicând dezbătută.

Chiar dacă nu s-a întâmplat niciodată până acum (de la apariția strategiilor ca document fundamental al planificării), o astfel de împrejurare este foarte posibilă, mai ales în condițiile unei fracturi a relațiilor între Președinție și Parlament, împrejurare de care am avut parte în ultimul deceniu. Revenind la președintele Băsescu, acesta a considerat că, din momentul aprobării sale în CSAȚ, documentul începe a-și produce efectele, deoarece *Membrii Consiliului Suprem de Apărare a Țării sunt răspunzători de respectarea hotărârilor adoptate de acesta*¹⁸. O astfel de abordare, care ni se pare destul de forțată, a dus la includerea jurnaliștilor în rândul suspectilor de acțiuni destabilizatoare ale securității naționale și la facilitarea supravegherii acestora din motive de acest gen.

Trecând peste istoriile legate de întregul ciclu de planificare a apărării, să spunem că o astfel de strategie pornește de la identificarea, formularea și afirmarea intereselor naționale, un lucru ceva mai dificil în condițiile unei *securități extinse*, așa cum s-a dorit la pre-

cedentul document similar. Prin apărare se înțelege aici exact o serie de măsuri destinate îndeplinirii, în bune condiții, a acestor interese și, de aceea sistemul de riscuri de securitate trebuie să aibă o legătură logică cu aceste interese. Acesta este motivul pentru care atragem atenția, cu tot respectul datorat celor ce vor elabora documentul, că eludarea riscurilor și amenințărilor reale nu constituie altceva decât repetarea, în van, a unei atitudini superficiale cu privire la viitorul națiunii. Desigur, stabilirea intereselor și/sau obiectivelor de securitate și apărare ale României se află la dispoziția conducerii politice a statului. În aceeași măsură, politicului îi revine și sarcina stabilirii principalelor direcții de acțiune și măsuri concrete destinate realizării scopului și obiectivelor precizate. Pe de altă parte însă, aprecierea amenințărilor, vulnerabilităților și, mai ales riscurilor de securitate, trebuie să revină specialiștilor în domeniu.

Amenințări, vulnerabilități, riscuri

Citind o mulțime de documente strategice din lumea întreagă, am observat că, în principal aceste categorii de caracteristici proprii fiecărei națiuni sunt tratate, de cele mai multe ori ca principal punct de plecare în elaborarea documentelor, ideea fiind că statul trebuie să își îndrepte resursele prioritar către eliminarea/diminuarea pericolelor la adresa securității naționale. Adăugând faptul că actualul Președinte (candidat încă, în aceste zile) a anunțat deja că va continua o abordare de tip *securitate extinsă*, precum și împrejurarea că absolut toate documentele precedente au avut o abordare similară, conchidem că stabilirea unui sistem corect de Riscuri, Amenințări și Vulnerabilități este un pas esențial care trebuie efectuat cu profesionalism, adică altfel decât a adăuga la caracteristicile precizate de UE sau NATO unele mai originale cum ar fi, de exemplu, campaniile de presă. Nu dorim să revenim asupra motivelor reale pentru care presa trebuia suspectată de lipsa loialității față de țară mai mult decât clasa politică, antreprenorii sau lucrătorii ANAF, dar ni se pare evident că introducerea unor astfel de caracteristici fără o explicație clară (care să nu inducă încălcarea

flagrantă a unor drepturi și libertăți fundamentale) ar fi de preferat.

Vom încerca să prezentăm un exemplu. Credem că, în ultimii ani, principala amenințare la *securitatea extinsă* a României a fost cea legată de posibila activare a Articolului 7 al Tratatelor UE față de țara noastră. Nimeni nu a trecut vreodată în strategia națională o asemenea amenințare, deoarece există ideea că amenințarea vine din partea unui adversar, nicidecum a unui prieten. Pe de altă parte, amenințarea la adresa securității naționale este definită astfel: *acțiuni, fapte sau stări de fapt, capacități, strategii, intenții ori planuri ce pot afecta valorile, interesele și obiectivele naționale de securitate și/sau sunt de natură să pună în pericol direct sau indirect securitatea națională, prin afectarea funcționării normale a instituțiilor statului, a vieții și integrității fizice a cetățenilor și a organizării comunităților umane*¹⁹. Folosind această definiție, se observă cu ușurință că opinia noastră nu este nici exagerată, din moment ce a existat intenția declanșării în Parlamentul European a unei astfel de proceduri, punerea ei în practică ar fi afectat interesele naționale așa cum au fost ele definite și prezentate și ar fi pus în pericol funcționarea normală etc etc. cum ar putea fi contracara o asemenea amenințare? Este evident că, pentru a elimina efectele, trebuie identificate cauzele, iar în speța prezentată acestea se materializează mai degrabă în vulnerabilități decât în adeversitatea inexplicabilă a unor persoane sau organizații de la Bruxelles. Despre vulnerabilități ne vom mărgini să spunem că sunt, în esență, slăbiciuni ale statului român care pot potența trecerea în fapt a unor amenințări. O astfel de slăbiciune ar putea fi, de pildă, incapacitatea unor autorități de a înțelege că prevederile tratatelor internaționale semnate și asumate au caracter obligatoriu și nu facultativ.

În general, reacția ar trebui să apară atunci când există riscul real al trecerii în fapt a amenințării. Or, ajunși aici, cu toate clarificările apărute, confuzia persistă. Dacă evenimentul X, care poate afecta securitatea națională, se află pe lista urmărilor previzibile ale amenințărilor și/sau vulnerabilităților identificate, el va fi însoțit de probabilitatea producerii sale, probabilitate stabilită, de obicei,

subiectiv, în funcție de analiza unor raporturi de forțe, a evenimentelor istorice similare sau prin diverse alte metode, mai mult suma și puțin științifice. Având o valoare aflată între 0 și 1, probabilitatea de producere a evenimentului prezent ca exemplu este imposibil de apreciat de noi, dar este evident că ea ar fi fost mult mai mică dacă procedura nu s-ar fi aplicat niciodată înainte. Ei bine, un astfel de risc nu a fost prezentat explicit în strategia aflată în vigoare, chiar dacă vulnerabilitățile enumerate de document ar fi putut conduce la o astfel de abordare. După părerea noastră, acest risc de securitate națională a fost mult mai intens decât riscurile referitoare la terorismul internațional sau migrație, pentru că a avut o probabilitate semnificativă (chiar dacă relativă mică, în raport cu altele), iar consecințele ar fi fost dezastruoase. Absența acestui tip de risc o punem pe seama percepției că de partea cealaltă a amenințării trebuie să se afle un adversar și nu un prieten, nicicum (așa cum este în speța noastră) noi înșine.

În teorie (deci și în practica curentă), riscul de securitate este dat tocmai de acest binom: probabilitate – consecințe. Metodele de calcul destinate ierarhizării riscurilor, precum și unitățile de măsură pentru aprecierea consecințelor sunt diverse, pornind de la simplul produs al celor două mărimi și până la calcule ponderate în funcție de caracterul consecințelor. Indiferent însă de metodele alese, aceste calcule trebuie făcute profesionist și, evident, cu bună credință. Suntem absolut convinși că o astfel de abordare ar duce la stabilirea unei liste de priorități semnificativ diferite de cele existente, bazate de cele mai multe ori, pe amenințările percepute de aliați sau de organizațiile din care România face parte.

Revenind la noul ciclu de planificare strategică, opinăm că un risc care va trebui diminuat prioritar este cel al continuării marginalizării României într-o Uniune Europeană în care statele vor avea ritmuri diferite de dezvoltare. Acest compromis de natură lexicală, stabilită la adunarea informală de la Roma a Consiliului European, înseamnă de fapt lansarea pe orbita cea mai îndepărtată de centru a statelor care nu sunt de acord sau nu pot face față ritmului stabilit de un nucleu

dur, de sorginte vestică. Să evidențiem faptul că această amenințare nu are un caracter punitiv, deci diminuarea intensității sale nu se poate face prin contracararea acțiunii unui adversar identificabil, ci prin acțiuni concrete de aderare deplină la toate componentele definitorii ale Uniunii, în primul rând la sistemul de valori și la principiile care guvernează organizația. Or, acest lucru va fi extrem de dificil, în condițiile existente, caracterizate de păstrarea MCV numai pentru România, amânarea *sine die* a cooptării în spațiul Schengen, pierderea cursei pentru o aderare mai rapidă la moneda europeană ca urmare a neîndeplinirii criteriilor stabilite. Revenind la teorie, probabilitatea unui astfel de eveniment (România, stat marginal al Uniunii) este semnificativă, iar consecințele ar fi, fără îndoială, imense.

Altfel spus, ne dorim ca noua strategie de apărare a României să fie mai mult decât o declarație formală și încurajatoare, chiar în condițiile în care multe astfel de documente (inclusive cele ale Uniunii) au un grad precar de concretețe. Afirmarea transparentă a situației existente și a poziției de adoptat într-o lume tulbură și plină de pericole nu poate fi decât un pas important al țării noastre către o integrare deplină în lumea occidentală la care năzuim.

Note

¹ În data de 10 octombrie 2019, Camerele reunite ale Parlamentului României au dezbătut și votat moțiunea de cenzură depusă de opoziție. Dintr-un total de 245 de voturi exprimate, 242 au fost declarate valabile, iar 238 au fost pentru demiterea Guvernului în funcție. Cei mai mulți parlamentari ai PSD (partidul aflat la guvernare) au fost prezenți fără a-și exprima votul.

² Parlamentul României; *Constituția României*, art. 110, alin. (4)

³ Guvernul României: *Ordonanța de Urgență nr. 57 /2019 privind Codul Administrativ*, publicată în Monitorul Oficial nr. 555 din 5 iulie 2019.

⁴ Președintele Klaus Iohannis l-a desemnat pe Ludovic Orban pe 15 octombrie 2019, iar acesta a depus la Parlament lista guvernamentală și programul de guvernare în data de 24 octombrie.

⁵ La sfârșitul anului 2020 sunt prevăzute alegeri generale, care vor duce la un nou legislativ și, în consecință, la un nou executiv. Există și posibilitatea, destul de improbabilă, a organizării unor alegeri anticipate, dar numai după validarea alegerilor prezidențiale din acest an.

⁶ Pe 4 noiembrie 2019, Guvernul Orban a fost investit ca urmare a celor 240 de voturi pentru din Parlament (erau necesare 233 de voturi)

⁷ PNL are 69 de deputați și 25 de senatori, ceea ce înseamnă în jur de o cincime din numărul total de parlamentari.

⁸ Primul tur al alegerilor va avea loc în data de 10 noiembrie, iar cel de-al doilea în 24 noiembrie. Probabilitatea ca alegerile să fie câștigate din primul tur este extrem de redusă, ca urmare a legii electorale.

⁹ Primul tur, desfășurat în data de 10 noiembrie 2019 a fost câștigat de Iohannis cu 37%, el urmând să se întâlnească în turul doi cu Viorica Dăncilă (22%)

¹⁰ Este vorba de Adina Vălean, eurodeputat PNL. De notat că această nominalizare modifică structura politică a CE, PPE câștigând un loc ce ar fi aparținut social-democraților

¹¹ Pe 16 martie 2014 a fost organizat un referendum care, cu o majoritate covârșitoare (dar fără observatori străini) a decis alipirea regiunii la Federația Rusă. De notat că ar fi trebuit organizat un referendum la nivelul Ucrainei.

¹² Începând cu 2014, SUA, UE și alte state au sancționat succesiv Rusia, ca răspuns la agresarea Ucrainei. Aceste sancțiuni sunt menținute și astăzi. La 27 iunie 2019, UE a prelungit cu un an sancțiunile economice.

¹³ La 30 august 2014 a fost semnată, cu prilejul summitului NATO din Țara Galilor, declarația care prevede creșterea cheltuielilor militare ale statelor membre.

¹⁴ În vederea construcției unei autostrăzi, Muntenegru s-a împrumutat la China de sume a căroro rambursare este foarte dificilă, dacă nu imposibilă: preluare de pe <http://www.globalconstructionreview.com/news/montenegro-crossroads-expensive-chinese-motorway/>, accesat la 30 septembrie 2019

¹⁵ Probabilitatea intrării în recesiune este la cote îngrijorătoare (59% în august), conform <https://www.bursa.ro/cod-roșu-de-recesiune-in-germania-08679730>, accesat la 30 septembrie 2019

¹⁶ Președintele Macron a blocat aderarea Albaniei și Macedoniei de Nord, în ciuda faptului că cele două țări reușiseră să îndeplinească criteriile de aderare. Preluare de pe <https://www.dw.com/ro/comentariu-ue-%C5%9Focheaz%C4%83-balcanii/a-50888074>, accesat pe 15 octombrie 2019

¹⁷ <https://lege5.ro/Gratuit/g4ztmmrzgi/legea-nr-203-2015-privind-planificarea-apararii>

¹⁸ Parlamentul României: *Legea nr.415/2002 privind organizarea și funcționarea Consiliului Suprem de Apărare a Țării*, art.13, preluat de pe <https://csat.presidency.ro/ro/prima-pagina/legea-de-organizare>, accesat pe 1 octombrie 2019

¹⁹ Administrația Prezidențială: Ghidul strategiei naționale de apărare, p.7. preluat de pe https://www.presidency.ro/files/userfiles/Ghid_SNApT_2015-2019_AP.pdf, accesat pe 1 octombrie 2019

ABSTRACT

Within an agitated political environment, internally and externally, Romania is very close to generate and approve a new national defence strategy, as well as re-starting the legal cycle of emitting the connected strategic documents. We tend to believe that this is the right time for a serious approach of the real problems, especially those related to the will of national authorities. We believe that actual status as NATO and EU member country, as well as the strategic partnership with the US, is not enough, in order to reach the safe environment where the national interests are automatically fulfilled. There is a need for serious analyses, responsible calculations and measurable objectives. The national interests do not refer to the possibility of traditional characteristics only, but also, on the first hand, the development based on multiple coordinates for the state and the nation, making way for diluting any kind of the differences with the rest of the European states.

Cuvinte cheie: Securitate națională, apărare, documente strategice, amenințări, vulnerabilități, riscuri

Mirel Țariuc este doctor în științe militare și informații, șef de secție la ISPAIM.

Despre regimul politic din Rusia lui Putin¹

Robert Gabriel ȚICĂLĂU

Instalarea „verticalei puterii”

Venirea la Kremlin a lui Vladimir Vladimirovici Putin reprezintă un moment de cotitură în istoria recentă a Rusiei, și nu doar a ei. Persoana lui Putin era asociată cu cea a fostului lider sovietic Iuri Andropov, fost președinte al KGB pentru mulți ani, elita din jurul lui Boris Elțin dorindu-și ca Rusia să fie condusă de o persoană puternică, cu legături în structurile militare sau de securitate ale statului, capabilă să restabilească ordinea în societate și să consolideze puterea, folosind, atunci când e nevoie, mecanismele coercitive din perioada sovietică². Profilul lui Putin de fost ofițer KGB în Germania de Est părea să se potrivească foarte bine nevoile de protecție ale familiei lui Elțin și asigurarea continuității regimului său.

Regimul putinist se remarcă prin suportul populației pentru liderul ales (cel puțin formal în condiții democratice), apariția și consolidarea mecanismului de subordonare ierarhică a autorităților statului în raport cu puterea centrală (mecanism cunoscut în literatura de specialitate sub numele “verticala puterii”), crearea unui partid hegemonic, *Rusia Unită*, care domină scena politică și, nu în ultimul rând, prin menținerea acelorasi practici autoritar-electorale ca și în anii '90, adică alegerile incorecte marcate de fraude electorale masive, corupție endemică³, aplicarea selectivă a legilor, astfel încât să avantajeze puterea, creșterea gradului de presiune aplicată de regim tutu-

ror opozanților, partidelor politice, jurnaliștilor, activiștilor civici, oligarhilor, precum și subordonarea celor mai importante instituții, față de Kremlin: parlamentul, sistemul de justiție, sectorul de business, mass-media și ONG-uri.⁴ Așadar, în momentul în care Vladimir Putin și-a început mandatul prezidențial, elita politică a ales să mențină regimul autoritar-electoral, în detrimentul unei variante mai radicale – regimul autoritar hegemonic – asemănător celui prezent în Belarus și în fostele republici sovietice din Asia Centrală, variantă care ar fi putut implica riscuri majore pentru Kremlin precum posibila izolare internațională și delegitimarea liderului în rândul populației. De altfel, ceea ce i-a permis lui Putin să implementeze măsurile de construcție a verticalei puterii în Federația Rusă a fost însăși legitimitatea dobândită în rândul cetățenilor în urma câștigării alegerilor prezidențiale din martie 2000.

Unul dintre obiectivele majore care a provocat reformele politice din primul mandat a fost transformarea Federației Ruse într-un stat puternic, capabil să se apere împotriva oricăror amenințări interne sau externe. Potrivit lui Putin, acest lucru se putea face doar prin supunerea instituțiilor față de executiv, cu precădere a parlamentului, și prin aplicarea unei politici agresive de subordonare a regiunilor ruse față de centru, instaurând astfel, verticala puterii⁵. Primul pas în îndeplinirea acestui deziderat l-a reprezentat formarea, de către partidul asociat Kremlinului și susținut de Putin – *Unitatea*, a unei coaliții cu Partidul Comunist

condus de Ghennadi Ziuganov. Apoi, a luat naștere viitoarea formațiune politică *Rusia Unită* (apărută oficial în decembrie 2001), prin alăturarea mai multor partide politice care au dorit să-l susțină pe președintele Vladimir Putin. Această coaliție majoritară, care controla 235 din cele 450 de locuri Dumă, camera inferioară a parlamentului, a asigurat suportul necondiționat pentru toate legile propuse de președinte⁶. Astfel, Duma de Stat și-a pierdut din autonomia politică pe care a avut-o până în 1999, devenind doar un instrument în mâna Kremlinului, esențial în menținerea stabilității regimului autoritar-electoral. La o săptămână distanță de la instalarea în fotoliul de la Kremlin, inspirat de reforma federală impusă de Petru cel Mare în Imperiul Rus, Vladimir Putin emite o lege prin care reorganizează cele 89 de subiecte ale federației în șapte mari districte, conduse de reprezentanți numiți de președinte, apropiați ai acestuia din fostul KGB, ministerele de Interne și cel al Apărării, câștigând astfel control total asupra regiunilor și amenințând supraviețuirea politică a liderilor regionali, care se grăbesc să-și afișeze loialitatea față de Kremlin⁷. Mai mult decât atât, imunitatea liderilor regionali era anulată, ei fiind excluși din Consiliul Federației, camera superioară a parlamentului, și înlocuiți cu reprezentanți permanenți numiți de președinte. Același Putin înființează pentru liderii regionali, care nu mai făceau parte din camera superioară a Parlamentului, Consiliul de Stat, o instituție cu rol consultativ, care prelua din atribuțiile Consiliului Federației. Un nou decret i-a asigurat președintelui Putin dreptul de a demite guvernatorii sau să dizolve parlamentele regionale, dacă acestea încălcau legile federale⁸. Aceste modificări legislative au redus semnificativ importanța Consiliului Federației. Pentru a câștiga sprijinul justiției, astfel încât aceasta să avantajeze conducerea politică, Putin a finanțat tribunalele de la bugetul federal, crescând salariile judecătorilor. Controlul asupra regiunilor a fost consolidat în urma deciziilor Curții Constituționale care a suspendat legi, chiar și declarații de suveranitate ale republicilor din federație, și a contribuit la uniformizarea legislativă și instituțională, creând, cu excepția Ceceniei, parlamente unicamerale⁹. Subordonarea par-

lamentului, a sistemului de justiție și reducerea până la anulare a autonomiei regionale, a reprezentat doar începutul eforturilor de a instaura "verticala puterii". Acest proces a fost întrerupt pe-alocuri de o serie de proiecte de modernizare a sistemelor bugetar, educațional și administrativ, proiecte care fie au eșuat, fie au avut efecte limitate, neafectând în niciun fel evoluția regimului autoritar-electoral, al cărui *status-quo* s-a menținut în continuare¹⁰.

Următorul pas în consolidarea verticalei puterii a fost subordonarea mass-mediei, în special a televiziunii, fapt care permitea establishmentului politic să influențeze decisiv, prin propagandă și subversiune opinia populației, și astfel să câștige voturi în alegeri. Cele mai importante canale de televiziune erau deținute, încă din vremea lui Boris Elțin, de către oligarhi¹¹ cărora Vladimir Putin le-a declarat război în încercarea de a se menține la putere, urmărind, în același timp, închiderea afacerilor acestora sau aducerea lor în proprietatea statului. Construind instituții judiciare dependente de fondurile primite de la stat, acestea lansau acuzații false de evaziune fiscală, spălare de bani sau încălcarea legii privatizării din anii '90, reușind astfel să supună mass-media independentă, intereselor Kremlinului.

Prima televiziune subordonată violent puterii a fost NTV, parte a imperiului mediatic *Media Most*, cea care a criticat vehement acțiunile lui Vladimir Putin în războiul cecen, precum și măsurile autoritare întreprinse de acesta după venirea la putere. Proprietarul holdingului, oligarhul Vladimir Gusinski fiind arestat, ulterior eliberat și forțat să părăsească țara, emigrând în Israel¹².

Următoarea țintă a fost televiziunea publică, ORT, controlată de Boris Berezovski, care din principal susținător s-a transformat într-unul dintre cei mai radicali contestatari ai regimului putinist. Berezovski a demisionat din Dumă și s-a refugiat la Londra, pentru a scăpa de acuzațiile de corupție. Toate afacerile sale, Avtovaz, compania petrolieră Sibneft, canalul TV6 au dat faliment, ORT-ul începând să emită imediat știri favorabile Kremlinului. Din capitala Regatului Unit, Berezovski a continuat lupta cu Putin, finanțând partidele de opoziție și chiar a contribuit la finanțarea

revoluției portocalii din Ucraina, criticând situația politică din propria țară, până la moartea sa, în condiții suspecte, din anul 2013¹³.

Aplicarea selectivă a legilor de către un sistem de justiție controlat în totalitate de regim, i-a permis Kremlinului să domine și sectorul de business, forțând ceilalți oligarhi cu interese în acest domeniu, fie să se supună și să joace după regulile creionate de administrația coruptă rusă, fie să dispară definitiv din peisajul politic. Astfel, deținătorii celor mai importante afaceri au fost forțați să plătească Kremlinului compensații sub pretextul încălcării legii privatizării din anii '90, cum a fost cazul lui Vladimir Potanin și Oleg Deripaska, care au plătit fiecare câte 140 de milioane de dolari statului, companiile acestora Norilsk Nickel, respectiv Rusal, fiind administrate de regim¹⁴.

Însă, cea mai importantă victorie a Kremlinului în confruntarea cu oligarhii, a fost arestarea, la 25 octombrie 2003 a lui Mihail Hodorkovski, proprietarul celei mai mari companii petroliere private din Rusia, Yukos, sub acuzațiile de evaziune fiscală și spălare de bani. Arestarea lui Hodorkovski are evident motive politice, Putin neacceptând sprijinul financiar oferit de oligarh partidelor din opoziție, Partidul Comunist și respectiv Yabloko, în contextul alegerilor parlamentare din 2003 și nici posibilitatea ca Hodorkovski să candideze la prezidențialele din 2004, ceea ce ar fi riscat să destabilizeze regimul¹⁵. Ultimele entități care și-au declarat sprijinul pentru politica promovată de Kremlin au fost ONG-urile, lucru deloc surprinzător, având în vedere faptul că acestea erau finanțate de la bugetul federal, iar supraviețuirea lor în Rusia era condiționată de atitudinea favorabilă regimului. Astfel, în urma măsurilor întreprinse de administrația Putin, toți actorii care ar fi putut prin diverse mijloace să conteste regimul, s-au supus fie de bunăvoie fie forțat acestuia. Însă acțiunile de subminare a regimului nu s-au oprit aici, următorul pas fiind crearea unui partid care să asigure stabilitatea indiferent de preferințele electoratului, lucru realizabil prin implementarea unor măsuri care să slăbească semnificativ celelalte partide politice și să asigure, în schimb, dominația *Rusiei Unite*.

Așadar, noua lege a partidelor politice din 2001, interzicea participarea formațiunilor regionale în alegeri în favoarea celor naționale. Mai mult, în încercarea de a maximiza rezultatele Rusiei Unite în alegerile regionale, regimul impune sistemul electoral mixt (jumătate din locuri alese pe liste, cealaltă jumătate alese în circumscripții uninominale), lucru care nu a îmbunătățit performanța partidului puterii, acesta reușind să câștige doar în 18 dintre regiunile în care a participat, majoritatea acestora fiind republici etnice – Tatarstan, Mari El, Kalmația, Kabardino-Balkaria, Mordovia, Karaci-aevo-Cerkezia¹⁶. În ajunul alegerilor parlamentare din 2003, Kremlinul a luat măsuri prin care a diminuat drastic competiția politică, dorind să avantajeze doar partidul *Rusia Unită*. Astfel, regimul a încurajat înființarea formațiunii politice, naționalist-socialiste *Rodina (Patria)* condusă de Dmitri Rogozin și Serghei Glaziev cu scopul divizării electoratului comunist și liberal-democrat, a crescut pragul de intrare în Dumă de la 5 la 7%, și a modificat legea partidelor politice, pentru înființarea unui nou partid necesari 10.000 de membri¹⁷. Astfel, ca urmare a implementării acestor măsuri au participat în alegeri 18 formațiuni politice, dintre care doar 4 au reușit să depășească pragul electoral și să intre în Dumă: *Rusia Unită* cu 37,4% din sufragii, *Partidul Comunist* a obținut 12,6%, *Partidul Liberal Democratic* al Rusiei 11,5%, respectiv *Rodina*, 9%. Ca și precedentele alegeri din Federația Rusă și cele din 2003 au fost marcate de iregularități caracteristice regimurilor autoritar-electorale respectiv: finanțarea *Rusiei Unite* din fondurile de stat, susținerea masivă a acestui partid de către mass-media, canalele de televiziune controlate de Kremlin, ORT, NTV, oferindu-i mai mult timp de emisie, de promovare a programului de campanie, comparativ cu celelalte partide care au avut parte, în schimb, de o uriașă campanie de denigrare; fraudă electorală masivă îndeosebi în Barkortoștan, Tatarstan și Daghestan; insuficiența buletinelor de vot și rezolvarea disputelor electorale în favoarea *Rusiei Unite*, de către o Comisie Electorală Centrală aservită regimului, comisie care a respins toate cererile de renumărare a voturilor din partea comuniștilor și a liberal-democraților¹⁸. Toate aceste practici au favorizat *Rusia Unită* care a

câștigat pentru prima dată în istorie, majoritatea în Duma de stat, contribuind, potrivit unui raport al OSCE, la diminuarea democrației în Federația Rusă.

Rusia Unită este un partid fără o ideologie, lucru care-i permite să adopte orice măsură propusă de Vladimir Putin¹⁹. Acest fapt permite *Rusiei Unite* să coopteze și promoveze în cele mai importante funcții din stat, membri ai administrațiilor regionale sau chiar ai opoziției, în schimbul rezultatelor electorale dorite, a garantării monopolului formațiunii la nivel regional. Odată aleși în Dumă parlamentarii nu pot să se transfere la un alt partid, riscând pierderea mandatului și o dată cu el, distrugerea carierei politice²⁰. *Rusia Unită* este așadar, principalul instrument de menținere a *status-quo*-ului regimului autoritar rus, un partid neimplicat sub nicio formă în procesul decizional, o marionetă cu aspirații hegemonice, care domină viața politică rusă și astăzi.

Alegerile prezidențiale din 2004 au confirmat natura autoritar-electorală a regimului din Federația Rusă, obținerea unui nou mandat de președinte al țării de către Vladimir Putin fiind facilitată de popularitatea sa aflată în creștere, dar și de retragerea din cursă a unor candidați importanți ai opoziției, precum Grigori Yavlinski, Vladimir Jirinovski sau Ghennadi Ziuganov. Fiind intens susținut de mass-media, sistemul de justiție, birocratie și servicii secrete, Putin s-a impus detașat în fața principalilor săi contracandidați reușind să obțină 71,9% din sufragii.

Consolidarea verticalei puterii a continuat și în cel de-al doilea mandat prezidențial al lui Putin sub pretextul atacurilor teroriste de la Beslan, Osetia de Nord, din 1-3 septembrie 2004. Astfel, două luni mai târziu s-a renunțat la alegerile guvernatorilor regionali, ei fiind numiți de către președinte. Ca urmare a implementării legii, unii lideri regionali și-au prelungit mandatele (în special cei din republicile nord-caucaziene), iar cei mai mulți au fost obligați să adere la *Rusia Unită*²¹. Mai mult de atât, legea partidelor politice a fost din nou modificată astfel încât să diminueze concurența politică în viitoarele alegeri parlamentare din 2007. Pentru înregistrare, noile partide trebuiau să aibă minim 50.000 de membri, față de 10.000 (fosta lege), dintre care

500 în două treimi din regiunile țării. Acestea riscau descalificarea dacă 5% din semnăturile lor erau declarate false. De asemenea, ca urmare a adoptării unor noi serii de legi, Kremlinul interzicea coalițiile electorale înaintea alegerilor, schimba sistemul electoral dintr-unul mixt într-unul proporțional, astfel încât să avantajeze *Rusia Unită*, renunța la pragurile electorale minimale și - poate cel mai important lucru - scotea de pe buletinele de vot varianta *împotriva tuturor*, restrângând semnificativ opțiunile alegătorilor²². Așadar, ca urmare a acestor restricții impuse de Kremlin, numărul partidelor politice care au putut participa la alegerile legislative din 2007 a fost de 11 din 15 înregistrate, majoritatea partide de masă, care în teorie puteau depăși pragul electoral de 7%, intrând astfel în Dumă. Conștient de importanța acestor alegeri, esențiale pentru menținerea *status-quo*-ului regimului, Kremlinul nu a permis observatorilor internaționali să supravegheze buna desfășurare a acestora, bazându-se în schimb, pe cei din interiorul partidelor politice participante, îndeosebi din partea *Rusiei Unite*. Alegerile din 2007 au marcat o premieră în istoria partidului puterii, fiind pentru prima dată în istoria sa când Vladimir Putin a deschis lista electorală, ceea ce a jucat un rol important în victoria obținută atunci. Din cele unsprezece partide doar patru au intrat în noua Dumă de Stat: *Rusia Unită* cu 64,3% din voturi, obținând majoritatea, *Partidul Comunist*, 11,5% din sufragii, *Partidul Liberal Democratic al Rusiei*, 8,7% și *Spravedlivaya Rossiya* cu 7,1%²³. OSCE a catalogat alegerile ca fiind incorecte, criticând prestația mass-mediei controlate de regim, precum și fraudele electorale din republicile nord caucaziene, respectiv hărțuirea candidaților opoziției, alegerile luând forma unui referendum care măsura gradul de încredere în președinte.

Oricum, alegerile din 2007 nu au reprezentat decât un preludiu a ceea ce va urma, având în vedere că regimul politic rus avea să treacă în 2008 printr-o schimbare fundamentală: o nouă conducere, un nou lider. Acest lucru se petrecea deoarece Vladimir Putin nu mai putea candida pentru un al treilea mandat, fiind împiedicat de constituția țării (articolul 81, alineatul 3). Deși a avut la dispoziție mai multe scenarii pe care le putea pune în aplicare în

încercarea de a rămâne la putere (printre acestea numărându-se amendarea constituției, astfel încât să-i se permită să conducă Rusia încă un mandat, respectiv abolirea ei), acestea erau destul de riscante, putând să delegitimeze regimul, să genereze proteste, sau să-l transforme din autoritar-electoral într-unul hegemonic asemănător celui din Belarus ori din țările Asiei Centrale. Putin a optat însă pentru cea de-a treia variantă: menținerea *status-quo* ului, prin căutarea unui succesor loial, continuator al regimului său. Cu toate că a putut alege dintre mai mulți candidați, printre care Serghei Ivanov, Nicolai Patrușev, Dmitrii Kozak ori Serghei Sobyenin, Putin l-a desemnat succesor pe Dmitri Medvedev, prim-ministrul țării, originar ca și el tot din Sankt Petersburg.

Schimbarea liderului la Kremlin nu a dus la schimbarea regimului. De fapt, din poziția sa de prim-ministru, Vladimir Putin și-a asumat conducerea țării, păstrând în mâinile sale pârghiile puterii. Medvedev, în schimb, a fost doar un executant obedient al ordinelor lui Putin, un politician-marionetă, care a trăit cu impresia că a injectat regimului politic rus o doză de liberalism, doză ce va duce, la apariția primelor proteste de amploare.

Tandemul Medvedev-Putin

Alegerea lui Dmitri Medvedev în funcția de președinte al Federației Ruse s-a realizat fără prea mari emoții într-un scrutin electoral în care acesta și-a dominat autoritar toți candidații, câștigând 71,25%. Evident, și aceste alegeri au fost aspru criticate de către cancelariile occidentale, care le-au catalogat ca fiind incorecte²⁴.

Noul președinte, Medvedev a dorit să reîmprospăteze regimul prin injectarea unor doze de liberalism. El și-a concentrat atenția asupra unei campanii de modernizare a sectorului IT din economie, neglijând eforturile de democratizare a regimului (de garantare a drepturilor și libertăților cetățenilor, a unor alegeri libere, corecte, a statului de drept), semn că nu dorea să amenințe *status-quo*-ul. Prima provocare căreia regimul Medvedev trebuia să-i facă față, anume criza economică

din 2008-2009 a pus capăt ambițiilor Rusiei de mare putere energetică, prețul petrolului scăzând semnificativ. Efectele sale și-au făcut simțite prezența și în politica internă, modificându-se treptat percepția populației cu privire la regimul politic. În contextul liberalismului mimat de Kremlin, societatea rusă și-a manifestat nemulțumirea cu privire la *status-quo*, dorind implementarea unor schimbări²⁵. De fapt, liberalismul promovat de Dmitri Medvedev era o iluzie. Cele mai importante reforme inițiate de către Medvedev, sub supravegherea din umbră a lui Putin, confirmă acest fapt, în acea perioadă extinzându-se durata mandatului prezidențial de la patru la șase ani, respectiv cel de deputat de la patru la cinci ani²⁶.

În timpul președinției lui Medvedev au apărut pe scena politică rusă primele încercări de contestare a regimului politic și a practicilor sale autoritar-electorale, opoziția civică, coordonată de activistul Aleksei Navalnii, folosind ca fereastră de oportunitate și de manifestare alegerile parlamentare din decembrie 2011. Deși au existat mai multe variante de protest printre care boicotul și sprijinirea partidelor Comunist, respectiv Yabloko, Navalnii a ales o a treia opțiune, anume organizarea unei campanii publice de defăimare a partidului puterii *Rusia Unită*, realizate cu ajutorul Internetului, televiziunea nefiind accesibilă opoziției din cauza controlului exercitat de regim asupra acesteia. Așadar, activitatea protestatarilor precum și organizarea unor amplele mișcări de stradă de la începutul campaniei electorale din 2011 a fost facilitată de rețelele social-media, Facebook, Vkontakte, Jivoi Jurnal precum și de YouTube care difuza imagini cu protestatarii, scandalurile de corupție din societatea rusă, și poate cel mai important, dezbaterile din campanie. Dintre acestea se remarcă una singură, care a strâns într-o săptămână 600.000 de vizualizări pe You Tube, cea dintre deputatul Rusiei Unite Evgenii Fedorov și Aleksei Navalnii, în care cel din urmă acuză corupția endemică din interiorul partidului puterii, acesta fiind format, potrivit opiniei sale din hoți și escroci²⁷. Spre deosebire de protestele din Rusia anilor 1990, desfășurate sub forma revoltelor, a marșurilor simbolice sau greve ale foamei, cele din 2011-2012 au avut loc cu precădere în cele mai importante orașe, capitala țării, Mos-

cova, respectiv Sankt Petersburg, din rațiuni ce vizează schimbarea regimului politic, îmbrăcând multiple forme de manifestare: teatru stradal, organizarea de flashmop-uri, respectiv cântece de denigrare a lui Vladimir Putin²⁸. Toate acestea au fost transmise live pe internet și chiar tangențial de către televiziunea de stat, demonstrând faptul că protestele opoziției ruse nu au fost ignorate de către Kremlin.

Acțiunile întreprinse de manifestanți, mai ales în 24 decembrie 2011 atunci când în Moscova au protestat 100.000 de oameni, și-au atins obiectivul. Pentru prima dată de la înființarea sa *Rusia Unită* a pierdut majoritatea în Duma de Stat, reușind să câștige doar 49,3% din voturi, respectiv 238 din cele 450 de locuri din camera inferioară. La scurt timp după alegeri, pe rețelele sociale au apărut investigații care demonstau că și acele rezultate slabe au fost falsificate, publicând o serie de rapoarte care arătau că unii oameni au votat de mai multe ori în diverse secții de votare, numărătoarea voturilor era fraudată, mai ales în marile orașe, iar în unele regiuni ale țării, îndeosebi cele nord-caucaziene, existau discrepanțe mult prea mari între ratele de participare la vot. Confruntându-se cu proteste masive în urma tuturor acestor dezvăluiri, Kremlinul a luat o serie de măsuri menite a calma opoziția, care acuza falsificarea alegerilor și cerea reorganizarea altora: a modificat legea partidelor politice, micșorând numărul de membri fondatori ai unui partid de la 50.000 la 500, a permis reapariția coalițiilor electorale în alegeri, respectiv realegerea guvernatorilor regionali de către populație²⁹, toate acestea urmând să intre în vigoare începând cu următorul ciclu electoral.

În septembrie 2011, Vladimir Putin și-a anunțat intenția de a candida pentru un al treilea mandat de președinte al Rusiei, ceea ce însemna că rolul jucat de Medvedev lua sfârșit, mandatul său prezidențial nefiind altceva decât o continuare a regimului putinist cu subtile și în același timp false accente de liberalism. Răspunzând cu întârziere protestelor din 2011-2012, Kremlinul a vrut să se asigure că nu poate pierde sub nicio formă puterea, și odată cu ea stabilitatea regimului, în fața unei opoziții încrezătoare în șansele ei de reușită. Astfel, în campania electorală din martie 2012, regimul a mobilizat toate resursele necesare

pentru obținerea victoriei lui Vladimir Putin în alegeri: financiare, de media, a organizat o campanie de denigrare a opoziției și a liderului ei, Navalnii, precum și un marș de susținere a viitorului președinte, Vladimir Putin³⁰. De cealaltă parte, opoziția, deși nu a oferit niciun program electoral concret, care să ateste vreo dorință de schimbare, a încercat să atragă susținători cu ajutorul rețelelor de socializare și să mobilizeze observatori în secțiile de votare. Cu toate acestea, liderii regionali și-au declarat suportul pentru Putin, de frică să nu-și piardă posturile și să iasă din structurile de putere, preferând așadar menținerea *status-quo*-ului. Astfel, la 4 martie 2012, Vladimir Putin se impune categoric în alegeri, câștigând 63,6% din voturi.

Rezistă Putin și după 2024?

În cel de-al treilea mandat de președinte al Rusiei, Vladimir Putin nu avea să schimbe substanțial regimul politic, dorindu-și în esență doar preservarea acestuia, fapt care presupunea în același timp, existența unei opoziții pe care Kremlinul să o controleze și care să-i garanteze totodată legitimitatea internă și externă. În perioada imediat următoare protestelor din 2011-2012, Putin a întreprins măsuri menite a reduce semnificativ activitatea opoziției, fără a o elimina însă definitiv din peisajul politic rusesc, măsuri care au marcat, potrivit unor analiști ai regimului din Rusia, stalinizarea acestuia. Concret, după protestele din 2011-2012, adevărate puncte de cotitură în evoluția regimului autoritar-electoral, Kremlinul a mărit amenziile pentru participanții la proteste neautorizate, i-a denigrat pe liderii opoziției prin intermediul mass-media, unii dintre aceștia precum Aleksei Navalnii sau Serghei Udaltov fiind arestați, și a lansat o campanie de protejare a identității, culturii, valorilor și tradițiilor ruse. Primele acțiuni represive ale acestei campanii au fost reprezentate de arestarea și condamnarea la închisoare a membrilor grupului punk *Pussy Riot* care au organizat într-o catedrală ortodoxă din Moscova un concert anti-Putin³¹, nerecunoașterea și agresarea persoanelor homosexuale, respectiv inter-

zicerea adoptării copiilor orfani ruși de către cetățenii americani, toate acestea relevând, în același timp, influența semnificativă pe care Biserica Ortodoxă Rusă, personal Patriarhul Kiril, o exercită asupra regimului din Rusia.

Aceste măsuri au consolidat tendințele conservatoare din societate, care nu vede în liderii opoziției o alternativă la elita lui Putin, și care pare să prefere prezervarea *status-quo*-ului. Cu toate acestea, electoratul rus, deși prefera un lider puternic cu „mână de fier” care să rezolve problemele cu care se confrunta țara, în detrimentul consolidării democrației și a instituțiilor, nu era de acord cu revenirea la putere a lui Putin în 2012, respingând categoric posibilitatea acordării unui mandat de președinte pe viață acestuia³². În încercarea de a arăta că opoziția politică există în Rusia, dar nu poate amenința sub nicio formă stabilitatea regimului, Kremlinul a permis câștigarea alegerilor locale din 2013 în câteva orașe importante, precum Novosibirsk și Ekaterinburg, a reprezentanților acesteia și a îngăduit chiar participarea în alegerile pentru primăria Moscovei a lui Aleksei Navalnii, eliberat din închisoare, care a reușit să obțină un scor neașteptat de bun, 27% din sufragii³³.

Anexarea Crimeei din 2014 a crescut popularitatea președintelui Putin în rândul cetățenilor, gradul de susținere a acestuia, și implicit a regimului ajungând la 80%. În același timp, prin revenirea Crimeei în componența Federației Ruse, Kremlinul și-a reafirmat tendințele imperialiste, asumându-și totodată riscul izolării internaționale, a sancțiunilor economice occidentale și a refuzului Kievului de a se alătura Uniunii Economice Eurasiatice, în detrimentul Uniunii Europene și NATO. Un rol important în anexarea peninsulei l-a avut parlamentul Federației Ruse care a urmat întocmai ordinele dictate de Vladimir Putin în încercarea de a conferi operațiunii un cadru legal. Concret, Consiliul Federației, a aprobat folosirea trupelor ruse pe teritoriul Ucrainei iar Duma de Stat a ratificat „acordul de reîncorporare” a Crimeei și a Sevastopolului în federație. Anexarea Crimeei crește popularitatea lui Vladimir Putin în rândul cetățenilor ruși și menține stabil regimul autoritar-electoral, lucru care va contribui la realegerea lui Putin

din martie 2018, pentru un al patrulea mandat de președinte.

Alegerile prezidențiale din 2018 au luat forma unui referendum privind încrederea în Vladimir Putin, a unui exercițiu electoral de re-legitimare a acestuia. Data alegerilor, 18 martie 2018, a fost aleasă strategic, reprezentând momentul în care se împlineau patru ani de la anexarea peninsulei Crimeea. Ca și în precedentele alegeri din Rusia, și cele din 2018 au fost falsificate. Vrând să obțină mai mult din jumătate dintre voturile celor participanți la alegeri, Putin a folosit ca instrument de fraudare a voturilor Comisia Electorală Centrală care a eliminat de pe listele electorale câteva milioane de cetățeni sub pretextul schimbării domiciliului respectiv a morții unora dintre ei. Evident, regiunile în care s-a fraudat masiv au fost, ca și în precedentele exerciții electorale, republicile nord-caucaziene în special Ceceția, Daghestan, Kabardino-Balkaria, acolo unde ratele de participare precum și voturile pentru Vladimir Putin au depășit 90%³⁴.

Aceste alegeri au confirmat natura autoritar-electorală a regimului din Rusia, singurul candidat care ar fi putut crea impresia respectării unor reguli democratice minimale, activistul civic Aleksei Navalnii, neavând voie să participe la alegeri, fiind continuu denigrat de către mass-media și arestat, respectiv eliberat, de către un sistem de justiție părtinitor, obedient, care urmărea garantarea stabilității regimului politic. În aceste condiții, Vladimir Putin și-a îndeplinit obiectivul: a câștigat al patrulea mandat prezidențial cu peste 76% din voturi încă din primul tur în fața unei opoziții decorative menite a mima competiția politică și a legitima aceste alegeri în comunitatea internațională. Pe locul al doilea s-a clasat candidatul Partidului Comunist, principala formațiune politică de opoziție, Pavel Grudinin, cu 11,81% din voturi, urmat de Vladimir Jirinovski, președintele Partidului Liberal Democrat al Rusiei, cu 5,67% din sufragii. Locul patru a fost ocupat de singura femeie participantă în alegeri, realizatoarea de televiziune, Ksenia Sobciak, cu 1,66% din voturi, fiica fostului primar al Sankt- Petersburgului, Anatolii Sobciak, un apropiat al lui Vladimir Putin.

Astfel, scrutinul prezidențial din 2018 a marcat continuitatea regimului autoritar-elec-

toral fără niciun fel de emoție. Imediat după alegeri a apărut întrebarea: va rezista Vladimir Putin și după 2024, anul în care îi expiră cel de al patrulea mandat? Iată, așadar care sunt posibilele scenarii pe baza cărora ar putea evolua în viitor regimul din Federația Rusă. O eventuală extindere a puterii lui Vladimir Putin este astăzi blocată de articolul 80 alineatul 3 din 2008, care interzice unui președinte exercitarea unui nou mandat de șase ani, după precedentele două consecutive. Astfel, continuitatea regimului este condiționată de o nouă modificare a constituției, care să permită număr nelimitat de mandate sau garantarea funcției de președinte pe viață lui Putin, scenariu puțin probabil din cauza riscurilor mult prea mari de delegitimare și izolare pe arena internațională. Un al doilea scenariu presupune găsirea unui succesor loial, un fel de Dmitri Medvedev, care să facă rocada cu Putin și să mențină funcțional sistemul de putere creat de acesta, garantându-i în același timp legitimitatea internă și internațională, necesară guvernării. Un alt posibil scenariu, discutat de către politologii ruși și occidentali, care ar putea asigura stabilitatea regimului autoritar-electoral ar putea fi reprezentat de anexarea Belarusului la Federația Rusă printr-un referendum sau o uniune cu Belarusul care să ofere ocazia apariției unui nou stat, lucru ce i-ar permite lui Putin să se mențină la putere. Și acest scenariu are șanse minime de reușită, din cauza opoziției cetățenilor bieloruși, destul de reticenți în a renunța la independență în favoarea unirii cu Rusia, în ciuda legăturilor strânse dintre cele două state³⁵. În fine, pentru menținerea la putere, Putin ar putea urma calea Kazahstanului lui Nursultan Nazarbaiev. Precum fostul președinte kazah, Putin ar putea renunța la putere, în favoarea unui succesor desemnat înainte ca tranziția să aibă loc, preluând din atribuțiile noului președinte din postura de conducător al partidului *Rusia Unită* respectiv a Consiliul Federal de Securitate sau a Consiliul de Stat. Implementarea acestui scenariu este însă puțin probabilă deoarece ar putea implica transformarea regimului politic rusesc dintr-unul autoritar-electoral, în care există totuși o competiție politică minimală, într-unul autoritar-hegemonic în care aceasta încetează definitiv să existe. În plus, cultura și

tradițiile politice a celor două state sunt diferite, în Kazahstan neexistând riscul apariției unor proteste ample împotriva puterii din cauza aparatului militarizat deosebit de represiv, spre deosebire de Federația Rusă, unde ar putea reizbucni oricând mișcări asemănătoare celor din 2011-2012, mișcări care, mai bine organizate, ar destabiliza serios regimul. În orice caz, acesta continuă să existe și astăzi și datorită unei societăți mult prea pasive și temătoare de schimbări. Fără o implicare a ei în viața politică, tranziția către democrație va fi mult amânată, acumulându-se tensiuni care ar putea duce la izbucnirea unei revoluții violente, care poate marca dramatic viitorul Federației Ruse.

Note

¹ Acest studiu reprezintă varianta restrânsă a capitolului 2 din lucrarea de licență "Evoluția regimului autoritar electoral din Federația Rusă", realizată sub coordonarea dr. Armand Goșu și susținută în cadrul Facultății de Științe Politice a Universității București, în sesiunea iunie 2019.

² Olga KIRSTANOVSKAYA, Stephen WHITE, "Putin Militocracy" în *Post Soviet Affairs*, vol. 19, nr. 4, 2003, p. 291.

³ Pentru câteva detalii referitoare la corupția din Rusia a se vedea Bruce Bueno DE MESQUITA, Alastair SMITH, "Manualul dictatorului – de ce să te porți rău e aproape întotdeauna o bună politică", Polirom, Iași, 2012.

⁴ Andreas SCHEDLER, "The Menu of Manipulation", în *Journal of Democracy*, vol. 13, nr. 2, 2002, pp. 36-50.

⁵ Armand GOȘU, "Rusia – iluzia democrației", în vol. *Democrația sub asediu. România în context regional*, coordonat de Armand Goșu și Alexandru Gussi, București, Corint Books, 2019, p. 354.

⁶ Thomas F. REMINGTON, "Russian Presidential Support in the Russian State Duma", în *Legislative Studies Quarterly*, nr. 31, 2006, pp. 24-25.

⁷ Brian D. TAYLOR, "State Building in Putin's Russia Policing and Coercion after Communism", Cambridge, Cambridge University Press, 2011 pp. 128-138.

⁸ Thomas F. REMINGTON, "Majorities without Mandates: The Russian Federation Council since 2000", în *Europe Asia Studies*, vol. 55, nr. 5, 2003 pp. 667-676.

⁹ Richard SAKWA, "Putin Russia's Choice", Routledge, London and New York, 2011, p. 200.

¹⁰ Vladimir GELMAN, "Opportunities and Constraints of Authoritarian Modernisation: Russian Policy Reforms in the 2000s", în *Europe Asia Studies* vol. 68, nr. 1, 2016, pp. 97-117.

¹¹ Pentru câteva repere bibliografice asupra celor mai importanți oligarhi din Federația Rusă în anii '90, Mihail Hodorkovski, Boris Berezovski și Vladimir Gusinski a se vedea David E. HOFFMAN, "The Oligarchs, Wealth and Power in the New Russia", în *Public Affairs*, New York, 2011, pp. 118-195.

¹² Nu doar televiziunea NTV, a fost închisă de Kremlin, ci și ziarul *Segodnya* deținut de Gusinski, precum și stația independentă de radio Ekho Moskv. Pentru mai multe detalii, a se vedea Maria LIPMAN, Michael MCFAUL, "The Media and Political Developments," în *"Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain"*, ed. Dale R. Hespring Lanham, MD Rowman and Littlefield, 2003, pp.112-113.

¹³ Armand Goșu, "Berezovski, ultimul rol", în *Revista* 22, 26 martie 2013, <https://revista22.ro/international/berezovski-ultimul-rol> (accesat la 02.05. 2018).

¹⁴ Richard SAKWA, *op.cit.*, p.153.

¹⁵ William TOMPSON, "Putting Yukos in Perspective", în *Post-Soviet Affairs*, vol. 21, nr.2, 2004., pp.159-181.

¹⁶ Grigorii V.GOLOSOV, "What Went Wrong? Regional Electoral Politics and Impediments to State Centralization in Russia, 2003-2004", în *PONARS PolicyMemos* 337/2004, pp. 3-4.

¹⁷ Kenneth WILSON, "Party-System Development under Putin", în *Post-Soviet Affairs* vol. 22, nr. 4, 2006, pp. 314-330.

¹⁸ Ibidem, pp. 330-337.

¹⁹ Regina SMYTH *et al*, "Engineering Victory: Institutional Reform, Informal Institutions and the Formation of a Hegemonic Party Regime in the Russian Federation," în *Post-Soviet Affairs* vol 23, nr. 2, 2007, p. 130.

²⁰ Ora John REUTER, Thomas F. REMINGTON, "Dominant Party Regimes and the Commitment Problem: the Case of United Russia," în *Comparative Political Studies* vol. 42, nr. 4, 2009, pp. 520-521.

²¹ Paul GOODE, "The Puzzle of Putin's Gubernatorial Appointments," în *Europe-Asia Studies* vol. 59, nr.3 2007, pp. 365-399.

²² Vladimir GELMAN, "Party Politics in Russia: From Competition to Hierarchy," în *Europe-Asia Studies* vol. 60, nr. 6, 2008, pp.913-920.

²³ Jim NICHOL, "Russia's 2007 December Legislative Election: Outcome and Implications", în *CRS Report for Congress*, 2007, p. 2.

²⁴ Evgeniia LUKINOVA, "Metastatised Fraud in Russia 2008 Presidential Election " în *Europe Asia Studies*, vol 63, nr. 4, 2011, pp. 603-621.

²⁵ Vladimir, GELMAN, "Authoritarian Russia, Analyzing Post-Soviet Regime Changes", University of Pittsburg Press, Pittsburg, 2015, p. 113.

²⁶ Richard SAKWA, "Russian Politics and Society" Routledge, London and New York, 2008, p.31.

²⁷ Markku LONKILLA "Russian Protest On and Offline-The Role of Social Media in the Moscow Opposition Demonstrations in December 2011", în *FIIA Briefing Paper*, vol 98, 2012., pp. 5-6.

²⁸ Graeme ROBERTSON, "Protesting Putinism The Election Protests of 2011-2012 in Broader Perspective " în *Problems of Post-Communism*, vol. 60, nr. 2, 2013, pp. 20-21.

²⁹ Grigorii V. GOLOSOV, "The 2012 Political Reform in Russia: The Interplay of Liberalizing Concessions and Authoritarian Corrections," în *Problems of Post-Communism* vol. 59, nr. 6 2012, pp. 3-14.

³⁰ Vladimir, GELMAN, *Authoritarian Russia, Analyzing Post-Soviet Regime Changes*, University of Pittsburg Press, Pittsburg, 2015, pp. 121-122.

³¹ Regina SMYTH, Irina SOBOLEVA, "Looking beyond the economy: Pussy Riot and the Kremlin's voting coalition," în *Post-Soviet Affairs*, vol. 30, nr. 4, 2013, pp. 1-20.

³² Henry HALE, "The Myth of Mass Russian Support for Autocracy:The Public Opinion Foundation of a Hybrid Regime", în *Europe-Asia Studies* vol. 63, nr.8, 2011, pp.1357-1375.

³³ Vladimir GELMAN, "Authoritarian Russia, Analyzing Post-Soviet Regime Changes", University of Pittsburg Press, Pittsburg, 2015, p. 126.

³⁴ Armand GOȘU, "Putin 4.0. Farsa alegerilor prezidențiale din Rusia", în *Revista* 22, 20 martie 2018, <https://revista22.ro/international/putin-40-farsa-alegerilor-prezideniale-din-rusia> (accesat la data de 02. 05.2018).

³⁵ Henry MEYER *et al*, "Kremlin Ponders Ways for Putin to Hold On Even If He Steps Down", <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-03-21/kremlin-wonders-if-putin-may-follow-kazakh-model-to-keep-power> (accesat la data de 02.05.2019).

ABSTRACT

The Putin regime stands out through the support of the population for the elected leader (at least formally under democratic conditions), the emergence and strengthening of the hierarchical subordination mechanism of the state authorities in relation to the central power (mechanism known in the specialized literature under the name “vertical of power”), creation of a hegemonic party, United Russia, which dominates the political scene and, not least, by maintaining the same authoritarian-electoral practices as in the 1990s, meaning incorrect elections marked by massive electoral frauds, endemic corruption, selective enforcement of laws, thus so as to benefit the power, increasing the degree of repression applied by the regime to all opponents, political parties, journalists, civic activists, oligarchs, and the subordination of the most important institutions to the Kremlin: the parliament, the justice system, the business sector, the media and NGOs.

Cuvinte-cheie: Rusia, autoritarism, verticala puterii, regim politic, alegeri, Crimeea, vecinătăți

Robert-Gabriel Țicălu a absolvit Facultatea de Științe Politice a Universității din București (2019), iar în prezent urmează un program de studii masterale în Relații Internaționale în cadrul aceleiași facultăți. Printre temele de interes se numără: evoluția regimurilor politice din spațiul ex-sovietic, problemele de securitate din Zona Extinsă a Mării Negre și politica externă a Federației Ruse.

Prelungirea problemelor din Afganistan și ce ar trebui să ne învețe istoria

Carola FREY

De-a lungul timpului, teritoriul actualului Afganistan a fost spațiul în care s-au derulat istoriile unor puternice imperii, conduse de lideri impunători, lupte crâncene, intrigi viclene și influențe subterane, care nici astăzi nu sunt pe deplin cunoscute sau recunoscute. Trecutul istoric al Afganistanului este astfel în strânsă relație cu dinamica arhitecturii regionale în cadrul căreia este cuprins. De aceea, considerăm că una dintre căile cele mai eficace pentru a rezolva problemele existente în acest spațiu constă în studiul istoriei și culturii dezvoltate pe aceste meleaguri. Prelungirea problemelor globale cu sursa în regiunile muntoase din Afganistan începe să inducă sentimentul repetării Vietnamului din anii șaiszeci, adică o risipă imensă de resurse pentru a ceda, din cauza neînțelegerii corecte a caracteristicilor, valorilor, tradițiilor și istoriei acelor locuri. Desigur, nu putem epuiza acum acest subiect și, de aceea, ne vom limita la o primă perioadă istorică, urmând să revenim și să ajungem în actualitate.

În „The History of Afghanistan” aceasta este prezentată în următorii termeni: *„istoria Afganistanului este una plină de conflicte, suferință și tulburări sociale, dar care oferă totuși o narațiune cuprinzătoare, intrigantă și diversă”*¹. Această idee a fost formulată în diferite moduri în numeroasele studii ale literaturii de specialitate, care au ca subiect istoria complexă și dinamică a acestui stat. Exemple în acest sens regăsim cuprinse în cărți cu tematică pur istorică precum „Afghanistan and

Central Asia, a Modern History”, care consideră *„istoria grupurilor etnice din Afganistan este ca o istorie a conflictelor permanente”*², sau în articole care vizează evoluția statului și au un caracter politico-social precum „Contextualising Afghanistan's transitions, Influences and challenges” care ilustrează istoria Afganistanului ca: *„o istorie turbulentă încă de la apariția sa”*³.

Spațiul afgan este un punct de intersecție al civilizațiilor ce traversează perioade istorice caracterizate de puternice confruntări armate. Deși dovezile arheologice atestă prezențe surprinzătoare, cum ar fi cea a lui Alexandru cel Mare (330 î.e.n.), totuși rolul dominant l-au avut vechii iranieni, care au și imprimat caracterul Indo-Iranian al limbii vorbite în acest areal⁴. O scurtă trecere în revistă a schimbărilor ce au avut loc, în ultimii 2000 de ani, impune enumerarea marilor imperii: Imperiul Ahemenid, Imperiul Macedonean, Imperiul Maurya, Imperiul Seleucid, Regatul Greco-Bactrian, Imperiul Kushan, Imperiul Sasanid, Imperiul Timurid⁵. Aceste imperii au fost întemeiate și guvernate fie de actori externi, fie de actori autohtoni⁶.

Arienii au sosit și s-au stabilit în zonă cândva între 2000 și 1000 î.Hr. Imperiul Persan Achaemenid a preluat puterea în secolul al VI-lea î.e.n., iar după campaniile estice ale lui Alexandru cel Mare în secolul al IV-lea și destrămarea Imperiului Macedonean, teritoriile Afganistanului au fost conduse de două civilizații complet diferite: Imperiul Seleucid

și Imperiul Maurya. Dinastia Seleucidă a început odată cu anul 312 î.e.n., fiind fondată de Seleucus I Nicator, unul din generalii lui Alexandru cel Mare care a luptat pentru controlul asupra imperiului și care și-a extins cu succes autoritatea prin provincia Bactria din nordul Afganistanului⁷.

Împărțirea imperiului lui Alexandru însă nu s-a oprit în acest punct, luptele continuând până în anul 305 î.Hr. Imperiul Mauryan ajunge să se extindă datorită cursului regresiv al imperiului Seleucid:

„după ce s-a confruntat cu o luptă complet devastatoare și înfrângere aproape totală, Seleucus a ajuns la un acord cu Chandragupta Maurya, regele tribului Mauryan din India. Imperiul Mauryan indian s-a stabilit și a solicitat regiunii nordice a subcontinentului indian, depunând, eforturi pentru colonizarea regiunilor de sud din Afganistan. Ca parte a negocierilor, puterea lui Seleucus ar înceta la sud de Munții Hindukuș. În consecință, sudul Afganistanului a fost, la rândul său, alocat imperiului indian. Limitele Imperiului Mauryan au început, prin urmare, din zona de sud a Munților Hindukuș, întinzându-se de la Kabul la sudul regiunii Kandahar”⁸.

Ca urmare directă a imperiului Maurya al Indiei, în regiune s-a răspândit budismul și: *„pentru afganii care au locuit la sud de Hushkuș, această perioadă din istorie a fost o perioadă de compasiune, liniște și umanitarism”⁹.*

Regatul Greco-Bactrian, moștenitorul imperiului Seleucid ajuns o forță semnificativă în regiune prin inabilitățile conducătorilor seleucizi de a-și îndeplini scopurile, a schimbat arhitectura social-administrativă în perioada 250-125 î.Hr., stabilind capitala noului regat la Balkh (oraș nordic cu puternice influențe grecești) și adoptând o politică expansionistă: *„regiunea a prosperat, dar nu a fost la fel de pașnică ca regiunea de sud sub influența Imperiului Mauryan”¹⁰.*

Imperiul Kushan, a fost un imperiu format de Yuezhi, în teritoriile bactriene în perioada 150 î.Hr. – 224 d.Hr, care a cuprins o mare

parte din Afganistan și părțile nordice ale subcontinentului indian¹¹. Acest imperiu s-a axat pe politici budiste (conturate încă din timpul Imperiului Mauryan în anumite zone) și pe dezvoltare economică, prin comerț (în special cu Roma): *„kushanii au ajutat la răspândirea budismului în orașele cheie și au contribuit direct la schimbul dintre est și vest”¹².*

Imperiului Kushan îi succede Imperiul Sasanid în perioada 224-651, cunoscut și sub numele de imperiul persan preislamic, *„dinastia nefiind capabilă să unească și să cucerească pe deplin regiunea”¹³.* Declinul său începe prin invaziile frecvente ale heftaliților sau a „hunilor albi”, un trib nomadic din est, care *„vor institui o dominație bazată pe tribut în nord-vestul Indiei, asupra Afghanistanului și Persiei”¹⁴.*

După ce a rezistat primelor dinastii musulmane (secolele VII-X)¹⁵, Imperiului Ghaznavid (musulmani de origine turcească care au dominat zona în perioada 977-1186) și invaziilor mongolilor (din 1219 până în 1332), Afganistanul a fost condus de Imperiul Timurid. În timp, acesta este marcat de două crize importante una în 1405 și alta în 1447, ambele privind succesiunea la tron. Cea de-a doua criză este și cea care slăbește imperiul ducând la pierderea controlului asupra majorității teritoriului.

În perioada secolelor XVI-XVIII, Afganistanul este divizat în secțiuni, aparținând Imperiului Mogul (care a avut capitala la Kabul în 1504 și includea tot estul Afganistanului la sud de Hindukuș) și dinastiei Safavid care conduce din orașul Herat¹⁶. La mijlocul secolului al-XVII-lea, Safavizii contestă Imperiul Mogul, iar cuceririle de expansiune continuă până în 1707)¹⁷.

În cele din urmă, odată cu înființarea Imperiului Durrani în 1747, se naște primul stat național afgan. În jurul acestui eveniment istoric se derulează numeroase variante, unele demne de luat în considerare, altele cu un puternic caracter de legendă. În esență, în vremea lui Nader Shah¹⁸, durranilor (una dintre grupările tribale păstune¹⁹) din Herat li s-au acordat terenuri în regiunea Kandahar (care era de fapt patria lor). Ceea ce urmează intră în domeniul istoriei nedescifrate. Pe scurt, se pare că după moartea lui Nader Shah în 1747, regiunea Kandahar a fost revendicată de Ahmad Shah Durrani, care inițial a început să cu-

cerească Ghazni și Kabul. Conform mitului, la moartea lui Nader Shah în Kandahar au avut loc numeroase întâlniri ale triburilor de origine paștună cu scopul de a găsi un rege care să apere teritoriile. La propunerea unui bătrân înțelept, întâlnirile s-au încheiat cu încununarea lui Ahmad Khan Abdali, deoarece „*acesta este liderul pe care îl căutați, nimeni altul nu are nobilimea sau maiestatea sa*”²⁰.

O altă variantă, ușor mai schimbată, este că în perioada 1722-1725 în urma unor tensiuni interne (și a unor lupte sângeroase) în interiorul imperiului Safavid, triburile paștune s-au răsculat²¹ împotriva perșilor și au reușit să dobândească controlul regiunii Herat. Deși teritoriile au fost recucerite de Nadir Shah, controlul inițial nu a fost niciodată restabilit. După asasinarea șahului, paștunii au pornit o revoltă sub conducerea lui Ahmad Khan Abdali (Durrani), preluând controlul asupra Kandaharului și începând o campanie pentru a obține controlul asupra teritoriului care este acum Afganistan (și nu numai)²².

Indiferent de parcursul avut, rezultanta a fost că Ahmad Khan Abdali îmbină modelele de administrare Safavide și elementele guvernului mogul, viziunea sa asupra regatului fiind derivată evident din modelul absolutist Safavid²³. „*Întreaga construcție este una persană... toată povestea duce până la Nadir Shah care ... a fost într-un sens foarte real fondatorul Imperiului Durrani din Afganistan*”²⁴. Un lucru cert este că noul conducător a fost susținut de majoritatea triburilor și în special de propriul trib, fapt care a permis extinderea controlului afgan din Meshed până la Kașmir și Delhi și de la Amu Darya până la Marea Arabiei²⁵. Imperiul Durrani astfel conturat este considerat al doilea cel mai mare imperiu musulman din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. După moartea lui Ahmad Khan în 1772, imperiul este moștenit de fiul său Timur, care deține doar acordul de principiu al șefilor de trib. Din această cauză parcursul domniei sale prezintă numeroaselor rebeliuni, fapt ce îl determină să mute capitala la Kabul în încercarea de a slăbi puterea și influența pe care o deținea tribul Durrani.

În perioada 1793-1826²⁶ începe o serie de tulburări interne și o luptă acerbă pentru putere, cu o serie de conducători care apar și dis-

par din viața politică și de pe scena teatrului de conflicte interne. Cu toate acestea, sesizăm că încă de la început, Afganistanul a fost un stat dominat de paștuni²⁷.

Pentru a putea înțelege succesiunea unor asemenea imperii trebuie să subliniem relevanța strategică a acestui spațiu, precum și considerentele sale geografice. Acest demers va contribui și la descifrarea evoluției istorice până la constituirea sa ca stat în 1747. Remarcă valabilă de altfel și pentru evenimentele desfășurate în perioada 1919-2019. Un argument similar este susținut și de Robert Kaplan în „*Răzbunarea Geografiei*”: „*cu cât știi mai multe despre istoria și geografia oricăreia dintre țările Orientului Mijlociu, cu atât mai puțin vei fi surprins de ceea ce se petrece în respectiva țară*”²⁸. Trebuie să menționăm că pentru Kaplan Orientul Mijlociu²⁹ reprezintă „*regiunea care se întinde din Maroc până în Afganistan*”³⁰. Mai mult decât atât, din această perspectivă putem organiza cunoștințele legate de grupurile etnice și de relațiile lor, juxtapunând conexiunile funcționării lor, deoarece toate au jucat roluri cheie în istoria Afganistanului.

Din perspectivă geografică, Afganistanul este situat în centrul unei regiuni cu un potențial geo-economic important, dar adevarata problemă a fost plasamentul său geo-strategic și geopolitic. Este divizat în trei zone principale: „*terenurile agricole din nord, terasele centrale din secțiunea de mijloc a țării (incluzând majoritatea munților Hindukus) și deșertul, în cea mai mare parte a platoului sudic*”³¹. Zona muntoasă însumează aproximativ 75% din întregul Afganistan, fiind caracteristica geografică principală, care a reprezentat în ansamblul istoric un avantaj considerabil, dar în funcție de situație, și un mare dezavantaj.

Descris într-o notă romantică, Afganistanul a avut mereu „*masive acoperite cu zăpadă în inima sa, dealuri ușor rotunjite care protejează văile fertile, păduri vaste de munte, stepă și o mare varietate de deșerturi*”³². În practică, mărturiile Antichității-antice (dar nu numai precum vom observa în exemplele ce urmează) arată că zona muntoasă a avut un rol tactic, oferind protecție împotriva invadatorilor străini. Dezavantajul a fost că acest lucru a dus la

izolare, iar supraviețuirea a fost dificilă³³. Un exemplu folosit frecvent în literatura de specialitate pentru a ilustra acest aspect este dificultatea întâmpinată de Alexandru cel Mare în cucerirea acestei regiuni, ca parte a războiului său împotriva Persiei:

*„la începutul lunii octombrie 330 Alexandru a înaintat la sud de Artacoana³⁴. În următorii trei ani a trecut prin Drangiana, Arachosia și Paropamisadae, apoi peste munții Hindukush spre Bactria și Sogdiana [...]. Acești ani vitali l-au văzut adaptându-se pentru a îndeplini și a depăși condiții politice și militare fără precedent: **naționalism local viguros, teren montan accidentat și adesea dificil, plus toate incertitudinile războiului de gherilă.** [...] chiar și când întâmpină dificultăți serioase ca aici [...]”³⁵.*

Într-o notă similară, Enciclopedia Britanică, vorbind despre istoria și geografia Afganistanului, amintește dificultățile întâmpinate de cuceritori:

„Afganistanul a fost mult timp un premiu dorit de cuceritori și făuritori de imperii, iar timp de milenii mari armate au încercat să-l supună, lăsând urme ale eforturilor lor în marile monumente acum căzute. Geografia dificilă a țării, marcată de deșerturi și munți, a ridicat probleme severe pentru multe ambiții imperiale”³⁶.

Afganistanul, datorită poziționării sale geografice ca „inimă” a Asiei Centrale, a fost de-a lungul timpului punctul de întâlnire al rutelor comerciale antice – rămase în istorie sub numele de „Drumul Mătăsii”³⁷. Aceste artere se întindeau la est spre China, la nord spre marile orașe Bokhara, Samarkand și Khiva, apoi spre stepa nomadă; o parte înspre sud-est către India; și o parte spre Iran, care duceau apoi spre Marea Mediterană și Europa. De exemplu, în timpul imperiului Kushan „o ramură majoră a Drumului Mătăsii - care transporta mărfuri de lux și a facilitat schimbul de idei între Roma, India și China - a trecut prin Afganistan”³⁸.

Având în vedere argumentul geografic, la sfârșitul secolului XIX Afganistanul devine cunoscut ca un stat tampon între Imperiului Britanic și Imperiului Rus, în principal din cauza accesului posibil către bijuteria coroanei - India, al puterii regionale deținute de stat și al aparentelor interese ale Imperiului Rus în regiune. Din acest motiv, naturalitatea a fost o politică rațională adoptată de Afganistan, pentru a asigura supraviețuirea și suveranitatea sa. Invazia britanică din 1838, motivată de balanța dezechilibrată a jocurilor de putere, a declanșat o serie de bătălii denumite războaie anglo-afgane. Ele au reprezentat începutul a ceea ce Kipling numea „marele joc”³⁹ în romanul „Kim”: „Marele Joc care nu încetează niciodată, nici ziua și nici noaptea”⁴⁰. La finalul acestora, Marea Britanie a obținut mare parte a Punjab, valea Peshawar, regiunea Sindh și regiunea Cașmir, Afganistanul reducându-se ca teritoriu până la granițele sale moderne.

În baza argumentelor istorice și geografice, constatăm că Afganistanul se află la confluența unor căi comerciale istorice importante și a unor rute utilizate de militari în timpul invaziilor, între Asia de Est și Asia de Vest. Prin urmare, putem afirma că aici se regăsește un amestec de influențe din Europa, Asia de Est și cea de Vest, fiind fragmentat „în grupuri regionale și etnice distincte, care pot trăi cu ușurință fără să caute compania celuilalt”⁴¹. De aici derivă un element social central: diviziunile locale tribale sau etnice; loialitatea principală a acestor oameni fiind față de rudele lor, satul, tribul sau grupul etnic⁴².

Pe teritoriul Afganistanului sunt prezente zeci de grupuri etnice precum paștuni, tadjiicii, uzbekii, turcmenii, hazarii, aimaq, kirghizi, pamir, qizilbash, baloch, nuristani, etc, iar din cauza lipsei unui recensământ, procentul estimat al fiecărei etnii este extrem de controversat și des utilizat ca instrument de manipulare politică.

O caracteristică interesantă a literaturii de specialitate axată pe studiul grupurilor etnice din Afganistan este disproporționalitatea în studierea anumitor grupuri etnice. De exemplu, tadjiicii, al doilea grup etnic ca mărime din Afganistan, sunt prezentați cuprinzător dar sumar, pe cand gruparea nuristani⁴³ este supraprezentată, având comparativ numeroase

monografii și lucrări dedicate. Diferențele sunt prezente și în studiile privind grupările etnice. De exemplu, abordările grupului etnic paștun relevă o disparitate: există o preferință pentru studierea zonelor de munte sau marginalizate, în defavoarea comunităților din zonele urbane sau din cadrul văilor fertile ale căror comunități alcătuiesc de fapt cea mai mare parte a populației paștună.

Dintre toate grupurile etnice din Afganistan, paștunii reprezintă aproape jumătate din populație⁴⁴, iar celelalte trei grupuri etnice mari sunt tadjicii, hazarii și uzbekii. Toate aceste grupuri etnice se deosebesc prin caracteristici culturale distincte, precum credințele familiale și limbile vorbite. Revenind din nou la geografie și la cele trei regiuni principale (câmpiile nordice, zonele muntoase centrale și câmpiile sudice), aceste segmente pot fi împărțite la rândul lor în secțiuni etnice generale. Toate acestea, desigur, cu o mențiune ilustrată foarte bine de către Thomas Barfield în lucrarea „Afghanistan a cultural and political history”:

„este o greșeală să vezi grupurile etnice afgane drept „naționalități” fixe, care au o comunitate și o istorie care automat implică unitate politică. Chiar și atunci când sunt trasate la o scară fină, granițele etnice sunt întotdeauna problematice pe teren. Ele se suprapun frecvent în zonele cu populații mixte”⁴⁵.

Astfel, din punct de vedere etnic, regiunea nordică poate fi separată în două regiuni: tadjicii care populează în principal platourile și munții din regiunea de est (în special în zona de nord și vest de Kabul) și uzbekii, populație care se întinde de-a lungul graniței de nord a Afganistanului de la Maymaneh, prin Mazar-e-Sharif și Konduz. Această centură de populație se află de-a lungul graniței de nord a Afganistanului cu Turkmenistanul și Uzbekistanul⁴⁶.

Regiunea sudică se poate împărți în patru regiuni: Kabul, Kandahar, Herat și Hazarajat. Regiunea Kabul este situată în secțiunea estică și este locul de origine al paștunilor, care include atât triburi sedentare, cât și nomade. Tot în această regiune sunt indigeni și tadjicii și nuristani. Regiunea Kandahar este populată de triburile paștune durrani, ele reprezentând pe

parcursul istoriei elitele sociale și politice din Afganistan.

Regiunea Herat este populată de o combinație formată din tadjici, paștuni și aimak, iar regiunea Hazarajat, zonă muntoasă din centrul Afganistanului, este în cea mai mare parte dominată de grupul etnic hazara⁴⁷.

De menționat este faptul că cetățenii din Afganistan sunt numiți *afgani*, un termen care inițial se referea doar la gruparea etnică paștună, deoarece paștunii au dominat istoria Afganistanului (în calitate de elită conducătoare), adesea în detrimentul celorlalte grupuri etnice⁴⁸. Această „paștunizare” continuă în mare măsură să domine atât viziunile străinilor asupra Afganistanului, cât și concepțiile populare ale autorității politice locale⁴⁹.

Un argument forte al diversității etnice este multitudinea de dialecte și limbi care se vorbesc pe acest teritoriu. Potrivit Constituției Afganistanului: *„dintre paștună, dari, uzbekă, turcmană și alte limbi din țară, limba paștună și dari vor fi limbile oficiale ale statului. În zonele în care majoritatea oamenilor vorbesc în oricare dintre limbile menționate, în plus față de pașto și dari, aceea va fi a treia limbă oficială, a cărei utilizare se reglementează prin lege”⁵⁰.*

Cu toate acestea, până în secolul XX persana era limba literară a curțiilor regale și cea utilizată la nivelul instituțiilor, în timp ce limba paștună era limba maternă vorbită de triburile paștune. Deși limba paștună a fost promovată ca limbă oficială de stat în 1926 de regele Amanullah, ca simbol al „naționalismului oficial”, dari (în 1964 persana afgană a fost redenumită oficial ca Dari) rămâne și în prezent limba utilizată la nivel informal și este adesea cunoscută ca limbajul afacerilor și al comerțului. În plus, în ciuda demersurilor oficiale de a stabili paștuna ca limbă națională, întrebuintarea curentă a limbii dari este justificată și prin faptul că aristocrația afgană, care era în mare parte paștună, considera dari ca o limbă sofisticată și un simbol al educației cultivate⁵¹.

Deși o dată exactă pentru apariția civilizației în Afganistan nu este identificată cu precizie, majoritatea cercetărilor indică faptul că fluxul de populație în zonă a apărut între 2500 - 2000 î. Hr. Literatura de specialitate atestă că în perioada de civilizație timpurie triburile ariene

din Asia Centrală au început să migreze în regiune și cu timpul să formeze grupurile tribale iranice, nuristane sau afgane (cu înțelesul de păștune)⁵². Din alte puncte de vedere, originile grupurilor etnice de pe teritoriul Afganistanului sunt subiectul multor speculații, mituri și legende. De exemplu, pentru o perioadă de timp păștunii s-au considerat (și o parte încă se consideră) a fi urmașii celor 10 seminții pierdute ale vechiului Israel, care au fost exilați din Țara Sfântă de către asirieni în secolul al VIII-lea î. Hr (potrivit Bibliei)⁵³.

O altă poveste similară prezintă păștunii ca descendenți ai profetului Ibrahim, în special ai lui Talut (sau Saul). Acesta, se spune, că a avut doi fii, dintre care unul a fost numit Irmiya sau Jeremia, care, la rândul său, a avut un fiu pe nume Afghan. Astfel se presupune că el a fost cel care a dat numele poporului afgan⁵⁴.

În prezent există numeroase cercetări și investigații care au ca temă acest subiect, și care, fie atestă aceste legende, fie se dovedesc neconcludente. Cu toate că această chestiune este una delicată, cu potențiale implicații la nivel internațional, esență problemei se poate simplifica astfel⁵⁵: „*dovezile istorice sugerează cu tărie o conexiune, dar dovezi științifice definitive nu au fost niciodată găsite*”⁵⁶.

De la adoptarea unui identități musulmane (și din momentul în care sentimentului antisemit a pătruns în lumea islamului) o altă legendă a avut prioritate, aceasta afirmând că pășunii sunt descendenții unuia din companiunii profetului Mahomed⁵⁷: „*păștunii au devenit din acel moment cei mai puternici apărători ai credinței*”⁵⁸. Dar, analizând cuceririle arabe timpurii, observăm că doar o parte din teritoriul Afganistanului actual a fost sub controlul acestora, și implicit doar o parte din triburile păștune. Zonele muntoase ale Hindukuș-ului spre est până la Kabul și Peshawar au rămas rezistente împotriva islamului timp de mai multe secole. Kabul a fost, în special, un regat hindus până în secolul al XI-lea⁵⁹.

Pe de altă parte, savanții occidentali, precum Henry Walter Bellew⁶⁰, susțin că o majoritate covârșitoare a triburilor păștune sunt descendente din popoarele grecești și din cele indiene Rajput⁶¹. Cu toate că originile păștunilor sunt neclare și majoritatea studiilor consideră că este mai probabil că au apă-

rut dintr-o împletire a arienilor antici cu invadatorii din nord și vest (în funcție de aria geografică în care sunt situați), o concluzie se regăsește în „The Encyclopaedia of Islam”: „*există o diferență considerabilă între diferitele triburi păștune ... în unele există un amestec de sânge indian, printre unele triburi găsim urme de influență turco-mongolă. Dar, în general, se poate spune că păștunii aparțin ramurii irano-afgane*”⁶². Astfel, în ceea ce privește populația de pe teritoriul Afganistanului nu se poate vorbi de existența unor „rase pure”, ci de un mix format dintr-o serie de elemente suprapuse de-a lungul istoriei și ca urmare a migrației și cuceririlor pe scară largă.

Diversitatea etnică a fost și cauza pentru care „*nu a existat o unitate politică certă și părțile componente ale acesteia nu erau legate între ele de nicio identitate de rasă sau limbă*”⁶³. Mai mult decât atât, denumirea actuală de Afganistan a intrat în uz (pentru a desemna ce este astăzi statul) abia la începutul secolului al XIX-lea. Numele a fost utilizat de liderii afgani (păștuni) pentru a desemna imperiul Durrani⁶⁴. Deși această denumire este întâlnită și în secolul XVI în scrierile lui Babur și ale lui Muhammad Qasim Hindu Shah, ea se referă la un teritoriu restrâns la sud de provincia Kabul. În plus, numeroși istorici susțin că numele a fost folosit pentru prima oară de către Compania Britanică a Indiilor de Est în perioada în care „*englezii din India știau puțin despre resursele Imperiului Durrani, despre caracteristicile naționale ale poporului, despre tensiunile interne și relațiile lor politice*”⁶⁵, iar ulterior cercetările l-au preluat ca atare: „*când am făcut cunoștință pentru prima dată cu oamenii din Afganistan, prin anchetele urmărite în această direcție de Compania Britanică a Indiilor de Est, s-a spus și s-a arătat foarte mult despre afgani și originea lor*”⁶⁶.

Constatăm, potrivit documentelor istorice, că diviziunea tribală a fost matricea pe care s-a constituit primul stat centralizat: Imperiul Durrani, care a fost întemeiat de către o ramură a tribului păștun Durrani. Procesul de cristalizare a fost susținut de cucerirea unor teritorii precum Punjabul, Cașmirul, părți din Tadjikistan și Uzbekistan. Cu toate acestea, imperiul nu reușește să reziste timpului, iar după moartea lui Ahmad, urmașii săi fragmentează

statul în principate: Herat, Kandahar, Kabul și Peșawar (după anul 1798).

După declinul dinastiei Durrani ideea unei formațiuni statale centralizate revine în mod coagulat în anul 1826 tot sub conducerea unui etnic paștun (din dinastia Barakzai): Dost Mohammad. Acesta deține titlul de conducător al Afganistanului în perioada 1826-1839 și 1843-1863, participând la primele două războaie anglo-afgane (1839-1842 și 1878-1880).

Cu toate că observăm formarea aparentă a unui „stat națiune”, acesta nu avea caracteristicile tradiționale ale statelor occidentale, fapt ilustrat corect de către Sir Henry Rawlinson: *„națiunea este alcătuită într-o simplă colecție de triburi, cu putere inegală și obiceiuri divergente, care sunt ținute împreună, mai mult sau mai puțin în mod liber, în funcție de caracterul personal al șefului care le conduce. Sentimentul patriotismului, ca cel din Europa, nu exista în rândul afganilor, deoarece nu există o țară comună”*⁶⁷.

Pentru a clarifica într-un mod cât mai precis situația Afganistanului în plan regional, dar și pentru a înțelege conflictele anglo-afgane ce au urmat, este necesar să analizăm tabloul geopolitic ce funcționa în context internațional.

Factorii principali sunt determinați nu numai de considerente de ordin intern, dar și extern, în special de dinamica relațiilor, dar și de veleitățile (precum și de fricile) Imperiului Rus și a celui Britanic.

În literatura de specialitate, există numeroase analize și materiale privind situația care a condus la primul război anglo-afgan (1839-1842). O parte dintre aceste lucrări identifică cauza principală a conflictului ca fiind teama britanicilor de ambițiile expansioniste ale Rusiei în Asia Centrală, cu precădere în ceea ce privește teritoriul Afganistanului care reprezenta, din punctul acestora de vedere, o poartă de acces spre India⁶⁸. O altă parte, s-a axat pe o altă cauză și anume potențiala amenințare pe care o reprezentau perșii (în anul 1834). Aceștia aveau ca obiectiv recucerirea zonei Herat, regiune pierdută în urma destrămării imperiului Safavid⁶⁹.

Ulterior istoricii au considerat conflictul ca un „turnir al umbrelor”⁷⁰, un război purtat pentru stabilirea sferelor de influență, o luptă ascunsă ce a durat timp de un secol⁷¹.

Aceste fire narrative reproduc și reasamblează în mare parte o narațiune istorică a unei singure părți, neținând cont, de exemplu, de conflictele interne continue și de ciocnirile dintre ramurile triburilor paștune din Afganistan pentru preluarea puterii, mai ales după vidul de putere generat periodic de la moartea lui Ahmad Shah Durrani. Pe de altă parte, este perfect adevărat că din 1763, prin Tratatul de la Paris, Marea Britanie devine puterea majoră în India, Franța renunțând la toate cuceririle sale făcute din 1749⁷². Cu toate acestea, procesul de cucerire al Indiei, mai ales în partea de nord, a fost facilitat de extinderile teritoriale ale imperiului Durrani sub Ahmad și de eliminarea grupurilor Maratha care preluaseră puterea în regiune după declinul imperiul Mogul⁷³. În plus, tratatul politic și comercial din 1809 dintre Shah Shuja și Marea Britanie, nu era neapărat o recunoaștere strategică a Afganistanului, ci o modalitate de a controla politica externă a Afganistanului și a consolida dominația sa în India, în perspectiva aspirațiilor franceze și ruse din regiunea extinsă⁷⁴. Aceste îngrijorări se conturau pe fondul victoriilor obținute inițial de *Armée d'Orient* în campania franceză din Siria și Egipt din 1798-1801. Campania, pe lângă scopul principal de a salvagarda interesele economice franceze, avea și misiunea de a îngreuna accesul Marii Britanii în India și Indiile de Est. În acest punct trebuie clarificată obsesia Marii Britanii pentru consolidarea poziției sale în India: *„în India, conceptul de teritoriu a fost central pentru revendicările britanice din punct de vedere al legitimității și suveranității; astfel devenea crucial ca terenul să fie transformat în teritoriu pentru afirmarea controlului”*⁷⁵.

În ceea ce privește Rusia, incursiunile în Asia Centrală, similare doar parțial cu cele ale Companiei Britanice a Indiilor de Est în Asia de Sud, au fost parte integrată a procesului de expansiune teritorială inițiat de Petru cel Mare și ulterior de Ecaterina a II-a. Cu toate acestea, pe parcursul secolului al XIX-lea, deși niciun țar rus nu a vizat direct invadarea Indiei, aceștia au menținut intenționat un climat dubitativ datorită rivalității anglo-ruse. În 1716-1717, cu acordul lui Petru cel Mare, sunt întreprinse primele expediții în deșerturile din Asia Centrală, iar în 1722-1723 sunt vizate teritori-

ile care se învecinează cu țărmurile sudice ale Mării Caspice. Profitând de eșecurile persane, Imperiul Rus obține provinciile Gilan, Mazandaran și Asterabad. În 1732, Abul-Khair hanul uneia dintre cele trei hoarde kazahe (Mica Hoardă - Kiși juz) se supune voluntar Rusiei (astfel imperiul se extinde în partea vestică a Kazahstanului de astăzi). La începutul domniei Ecaterinei a II-a autoritatea rusă a fost afirmată și menținută pe traseul amplu de la munții Altai până la marea Caspică. Această ocupație s-a limitat la o linie de avanposturi de-a lungul Uralului și Irtyshului⁷⁶. Până la declanșarea primului război Anglo-Afgan, influența rusă se extindea până pe malurile râului Amu Darya din Afganistan.

Singura tentativă de a alunga englezii din India, a aparținut lui Pavel I, în anul 1800. Aceasta a fost încurajată de un tratat cu Napoleon *„în virtutea căruia o armată ruso-franceză urma să debarce la Asterabad și să plece spre India, prin Khorassan și Afganistan”*⁷⁷. Planul nu a fost niciodată pus în practică, deoarece în 1801 împăratul Pavel a fost asasinat.

Observăm astfel că pe plan regional situația Afganistanului era una controversată, aceea de stat tampon sau zonă de conflicte proxy, între cele două puteri europene: imperiul rus care exercita influență în partea sa de nord, iar britanicii care presau la granița opusă. Mai mult decât atât, la nivel intern, din încă din timpul domniei lui Timur Durrani și în special după moartea sa în 1793, statul este într-o permanentă instabilitate, fiecare conducător sau pretendent la tron încercând să atragă ca aliat puterile coloniale⁷⁸.

Shuja Durrani a fost cel care a condus timp de șase ani (1803-1810) pe fondul tulburărilor severe și al conflictelor civile din Afganistan și, de asemenea, în contextul luptelor continue dintre puterile europene, atrăgând de partea sa „favorurile” britanice, concretizate prin acordul din 1809 menționat anterior. În 1810 fratele său Mahmud Khan preia puterea, în ciuda sprijinului britanic acordat prin înțelegere⁷⁹. Acesta a fost înlăturat de Dost Mohammed, fratele lui Fattah Khan, un actor important al scenei naționale afgane, care l-a ajutat pe Mahmud Khan să preia puterea și care ulterior a fost executat în mod brutal în 1818. Mahmud renunță la controlul său asu-

pra regiunilor deținute, cu excepția provinciei Herat, iar în 1826 Dost Mohammed își asumă titlul de emir la Kabul⁸⁰. Astfel, pe fondul unor tensiuni interne și conflicte civile prelungite, dinastia Barakzay devine dinastia conducătoare a Afganistanului, Dost Mohammed fiind nevoit să echilibreze, în paralel, și intențiile Marii Britanii și ale Rusiei în zonă.

Britanicii au propus renegocierea tratatului din 1809, prin intermediul unui trimis la Kabul, cu scopul de a controla politica externă a Afganistanului și de a împiedica orice posibilă relație cu puterile europene (în special Rusia). Dost Mohammad era dispus să formeze o alianță cu Marea Britanie numai în condițiile în care aceasta oferea sprijin în recucerirea regiunii Pershavar, pierdută în 1818 în luptele cu Ranjit Singh⁸¹. Potrivit corespondenței diplomatice din arhivele oficiale, britanicii priveau forțele Dal Khalsa ale armatei sikh ca pe o amenințare mult mai mare decât cele ale afganilor. Acesta a fost principalul motiv pentru care Lordul Auckland prefera o alianță cu forțele lui Ranjit Singh.

Într-o tentativă de a practica un santaj diplomatic, dar și pentru a preveni o alianță a britanicilor cu imperiul sikh, Dost Mohammed invită la Kabul un reprezentant rus, și anume pe contele Yan Vitkevich. Din punct de vedere pragmatic emirul Afganistanului știa că o alianță cu rușii nu era o opțiune viabilă, deoarece, spre deosebire de britanici, rușii nu dețineau pârgurile necesare pentru a satisface obiectivul primar afgan în redobândirea fostelor teritorii afgane. Răspunsul britanicilor vine la 20 ianuarie 1838, lordul Auckland înaintând un ultimatum, prin care se cerea renunțarea la orice tip de relații cu Rusia, dar și renunțarea la revendicările teritoriale din Pershavar.

Relațiile cu imperiul rus au ajuns la un final natural în anul 1838, când dinastia Qajar din Persia a atacat Herat, cu sprijinul rus (motivată de legăturile lor cu perșii și de dorința de a-și crește prezența în Asia Centrală). Asediul de la Herat a fost unul nereușit, iar după lupte neîn-cununate de succes perșii se retrag, iar împăratul Nicolae I al Rusiei ordonă reîntoarcerea agentului său. Cu toate că nu au existat motive fondate, Marea Britanie demarează un plan de invadare al Afganistanului, susținând că acționează pentru restabilirea guvernului „legi-

tim”, cel al lui Shuja. În realitate, „în iunie 1838, lordul Auckland a conceput un tratat cu Ranjit Singh și Shah Shuja, în temeiul căruia Shuja va fi plasat pe tron la Kabul; Peshawar și regiunile de la graniță ar fi cedate în mod oficial sikhilor; iar britanicii aveau să-și proiecteze puterea până la limitele Indiei istorice. Marea Britanie a fost de acord să furnizeze fondurile pentru a face celelalte părți fericite. De asemenea, britanicii se gândiseră să ofere mită diferiților șefi paștuni, ale căror asigurări de sprijin s-au dovedit lipsite de sens”⁸². Această înțelegere a purtat numele de Manifestul de la Simla (sau Simla Manifesto) și era „în fapt o declarație de război împotriva lui Dost Muhammad, care nu a răspuns la manifest”⁸³. Astfel pornește în mod oficial primul Război Anglo-Afgan.

În februarie 1839 forțele britanice (Armata Indusului) au avansat prin Pasul Bolan, iar până la sfârșitul lunii aprilie, armata a sosit la Kandahar. Dost Mohammad fugе din capitală, retrăgându-se în Munții Hinduș și se angajează periodic în lupte de gherilă cu forțele britanice. În urma unei lupte asimetrice, culminată cu înfrângerea trupelor asimetrice din 1840, când se Dost Mohammad se predă.

Capturarea liderului face ca în 1841 triburile afgane să se unească și mobilizeze pentru a-l sprijini pe fiul lui Dost Mohammad, Mohammad Akbar Khan în ceea ce urmează a fi incursiuni periodice și sângeroase împotriva armatei de ocupație britanică. Acestea au culminat cu uciderea reprezentantului britanic Alexander Burnes și a ajutoarelor sale în Kabul. În plus, ocupația britanică a țării și stilul de viață diferit a adus nemulțumirea afganilor, în special prin prezența reprezentantului politic Sir William Hay Macnaghten (ca administrator general), a oficialilor britanici cu familiile lor și a funcționarilor indieni care s-au stabilit la Kabul pentru a susține guvernarea colonială și a oferi protecție conducătorului marionetă⁸⁴.

După numeroase acte de violență și revoltă, și mai ales după rezistența evidentă a afganilor împotriva regimului Shuja, reprezentanții britanici nu își mai pot justifica prezența și încep negocierile pentru retragerea trupelor. În primul moment Macnaghten, în calitate de agent politic britanic, a încercat să ajugă la un acord cu Mohammad Akbar Khan pentru a permite britanicilor să rămână în țară, dar în-

tr-un act de sfidare⁸⁵ (și pentru a demonstra independența deciziilor) liderul afgan a ordonat ca reprezentantul britanic să fie închis (și este ucis de mulțimea afgană până să ajungă în carceră)⁸⁶.

Pe 6 ianuarie 1842, aproximativ 4.500 de trupe britanice și indiene, cu 12.000 de subordonați și funcționari au plecat din Kabul. Retragerea a fost una sângeroasă, convoiul fiind atacat de triburile Ghilzai de-a lungul trecerii dintre Kabul și Gandamak. Masacrul (literatura de specialitate menționează că au fost aproximativ 16.000 de victime) a motivat o intervenție britanică violentă, pentru a elibera garnizoana britanică de la Jalalabad și pentru a salva orice prizonier britanic din Afganistan⁸⁷.

În 1843 Dost Mohammad a fost eliberat la decizia guvernului britanic. Pentru a menține o influență britanică relativă măcar asupra Afganistanului, lui Dost i se oferă asistență financiară și arme pentru consolidarea conducerii sale și pentru restabilirea controlului asupra regiunilor Mazar-e-Sharif, Konduz, Badakshan și Kandahar⁸⁸. În 1854, britanicii restabilesc relațiile cu Afganistanul, iar în 1855 se concretizează Tratatul de la Peshawar, care a recunoscut autoritatea fiecărui stat și limitele teritoriale. O specificație aparte a tratatului a fost recunoașterea provinciei Herat ca regiune sub suveranitatea dinastiei Barakzai.

Până la moartea sa în 1863 acesta a reunit statul fragmentat, reformând economia și reorganizând aparatul de stat: „Afganistanul pe care l-a condus se întindea de la râul Oxus (Amu Darya) până la Peshawar. Dost Mohammad a fost asistat de numeroșii săi fii și nepoți, dintre care unii au servit ca guvernatori de provincie, cunoscuți ca sardari („persoane aflate la comandă; general”), și au guvernat aproape autonom, sub doar sub autoritatea emirului Dost Mohammad Khan”⁸⁹.

Evident, după moartea lui Dost Mohammad, succesiunea la tron și preluarea puterii a fost problematică și marcată de ample conflicte și lupte politice interne. După ce Sardar Sher Ali Khan a devenit emir, o parte dintre guvernării provinciilor s-au revoltat, într-un conflict intermitent ce a durat patru ani (1864-1868). Relațiile dintre conducătorul afgan și Marea Britanie s-au deteriorat constant pe această perioadă, iar în momentul în care

Sardar Sher Ali Khan prelua controlul efectiv al regiunii Kabul, Afganistanul devenise din nou un teritoriu de interes și un stat tampon al puterilor europene. În jurul anului 1869 controlul imperial rusesc ajunsese până la Amu Darya, la granița teritoriului afgan, perspectivele britanice fiind variate cu privire la progresele ruse. Cu toate acestea, Sher Ali prezintă despoziția sa de a se alia cu Marea Britanie, dar refuza orice trimiși de origine britanică a Kabul⁹⁰. Fără a oferi un răspuns direct și fără a fi nevoită să ofere garanții formale către conducătorul afgan, în 1872 Marea Britanie semnează un acord cu Rusia, recunoscând Afganistanul ca „zonă intermediară”.

După Congresul de la Berlin din 1878 și după evenimentele din timpul Războiului Ruso-Turc (1877–1878), Marea Britanie devine alertă cu privire la intențiile Rusiei în Asia Centrală. Puterea rusă, interesată de o desfășurare de forțe în India, dorea să evite pierdere de timp și forțe pe teritoriul Afganistanului. Astfel, pentru a avea sprijinul lui Sher Ali trimite o delegație de 250 de oameni sub generalul Stolietov la Kabul.

Deși conducătorul afgan a refuzat primirea delegației, rușii ajunși în Kabul au prezentat atât oferta lor militară pentru o alianță defensivă și ofensivă, cât și inițiativa de a demara o serie de proiecte de infrastructură, precum construirea de drumuri și instalarea liniilor de telegraf. Prezența emisarului rus a făcut ca Marea Britanie să solicite propria lor misiune diplomatică britanică la Kabul (refuzată cu vehemență în trecut din cauza vechilor răni din timpul primului război Anglo-Afgan). Înainte ca un răspuns oficial să fie emis de liderul afgan la această solicitare, Lordul Lytton a trimis o delegație diplomatică însoțită de trupe. Misiunea britanică a fost interceptată la pasul Khyber și trecerea le-a fost refuzată la intrarea estică de către guvernatorul afgan local. Aceasta a fost cauza oficială a celui de-al doilea război Anglo-Afgan. De această dată, abordarea tactică „britanică de invazie și uzurpare politică a fost împărțirea armatei în trei forțe și invadarea Afganistanului în trei locații diferite”⁹¹.

Forțele britanice au obținut două victorii la Ali Masjid (ceea ce presupunea o înaintare ușoară din partea nordică spre Kabul) și la pasul Peiwar Kotal (punct strategic). La nivel

național situația era din ce în ce mai tensionată și gravă. În primul moment, Sher Ali rămas fără susținere din interior, a apelat la țarul rus pentru ajutor, fără a obține însă un răspuns favorabil. Refugiat la Mazar-i Sharif, moare în 1879. Lăsând succesor pe Ya'qub Khan. Ca de fiecare dată în istoria Afganistanului, succesiunea la tron este contestată de guvernatorii regionali, având loc dispute serioase care determină prăbușirea armatei afgane. Astfel, teritoriul ajunge să fie apărat de triburile locale. Acest lucru a făcut ca partea sudică a Afganistanului să fie cucerită de forțele britanice cu ușurință. Noul emir era pus în fața unei înfrângeri care putea însemna destrămarea Afganistanului. Pentru a preveni acest fapt, în mai 1879 la Gandamak cele două părți semnează un tratat inegal, prin care Marea Britanie: „*instala un rezident britanic permanent la Kabul, susținut de un corp substanțial de trupe*”, avea dreptul de a desfășura trupe britanice „*în Afganistan fără permisiunea prealabilă*”, dispunea cercetători britanici care urmau să stabilească frontiera nordică a Afganistanului, instala fire de telegraf la Kabul care „*urmau să fie legate de sistemul telegrafic indian*”, transforma „*Kurram, Sibi și Pishin în raioane sub stăpânire britanică (anexare de facto)*”⁹². În plus, dorința britanică principală era îndeplinită: emirul renunța la orice drept de a decide chestiunile de politică externă.

Desigur, aceste condiții erau considerate umiltoare pentru populația afgană, iar în septembrie 1879 pornește o revoltă majoră în Kabul care culminează cu executarea reprezentatului britanic, împreună cu paznicii și personalul său.

Forțele britanice au fost din nou mobilizate și la finalul lunii octombrie au ocupat Kabul. În urma evenimentelor din primul război anglo-afgan și pe fondul revoltelor și răscloalelor existente, britanicii constată că controlul teritoriului nu presupune și controlul poporului afgan⁹³. Astfel, Marea Britanie se rezumă la înlăturarea lui Ya'qub Khan și instaurarea (în 1880) lui Abdur Rahman pe ca conducător, păstrând doar controlul asupra politicilor și interacțiunilor externe din Kabul (triburile locale își mențineau regulile interne și obiceiurile locale).

Precum menționam și în partea de început a prezentei lucrări, studiul istoriei și al caracteristicilor culturale este un aspect important pentru a înțelege particularitățile regiunii și ale Afganistanului ca actor geopolitic antrenat într-un continuu de conflicte. Mai mult decât atât, pentru a putea înțelege, de exemplu, intervenția internațională sau chiar opțiunile de politică externă ale Statelor Unite în timpul administrației Bush, Obama și chiar Trump, este important să se parcurgă aceste momente cruciale în existența Afganistanului. Avem în vedere acest aspect deoarece procesul de planificare strategică al americanilor în perioada 2001-2004 (și nu numai) a folosit experiențele britanicilor din secolul al XIX-lea ca model pentru evaluarea posibilelor riscuri. Un alt argument pentru a parcurge inițial aceste momente este și faptul că situația actuală este compunerea totală a vectorilor de influență și acțiune directă externă care s-au manifestat de a lungul timpului.

În plus, orice analiză geo-strategică nu poate face abstracție de natura specifică a statului, iar această natură se poate observa în detaliile fine ale unei istorii scrise de învingători.

Note

¹ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, Greenwood Press, London, 2007, p.1, original: „Afghanistan's history is one steeped in conflict, distress, and social unrest but nonetheless offers a wide-ranging, intriguing, and diverse narrative”.

² Martin McCauley, *Afghanistan and Central Asia, A modern History*, Longman, London, 2002, p.2, original: „the history of the ethnic groups in Afghanistan is one of permanent conflict”.

³ Srinjoy Bose și William Maley, Contextualising Afghanistan's transitions, Influences and challenges, in *Afghanistan - Challenges and Prospects*, Edited Srinjoy Bose, Nishank Motwani and William Maley, Routledge, 2018, p. 1, original: „Afghanistan has undoubtedly had a turbulent history since its emergence”.

⁴ Vezi Nancy Hatch Dupree, *An historical guide to Afghanistan*, University of Arizona, 1977, Capitolul 3: An historical survey, pp. 20-71 sau Thomas Barfield, *Afghanistan - A cultural and Political History*, Princeton University Press, 2010

⁵ Nancy Hatch Dupree, *An historical guide to Afghanistan*, pp. 72-76, a se vedea enumerarea imperiilor din Chronological Summary.

⁶ Thomas Barfield, *Afghanistan - A cultural and Political History*, Princeton University Press, 2010, p. 1.

⁷ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, pp. 40-41.

⁸ *Ibidem*, p. 41, original: „After facing a completely devastating battle and almost utter defeat, Seleucus reached an agreement with Chandragupta Maurya, the king of the Mauryan tribe in India. The Indian Mauryan Empire had settled and laid claim to the northern region of the Indian subcontinent, which also included efforts for the colonization of the southern regions in Afghanistan. As part of the battle negotiations and in exchange for land, Seleucus's power would cease south of the Hindu Kush Mountains. As a result, southern Afghanistan would in turn be allocated as a part of the Mauryan quest for territorial expansion from India. The boundaries of the Mauryan Empire hence began from the area south of the Hindu Kush Mountains, stretching from Kabul to the southern Kandahar region”

⁹ *Ibidem*, p. 43, original: „For the early Afghans who lived south of the Hindu Kush, this period in history was a time of compassion, tranquility, and humanitarianism”.

¹⁰ *Ibidem*, p. 44, original: „The region prospered but was not nearly as peaceful as the southern region under the influence”.

¹¹ Informații regăsite în cadrul *The History of Pakistan: The Kushans*, accesat 18.09.2019, disponibil la adresa web: <http://www.kushan.org/general/other/part1.htm>.

¹² Jeong Su-il, *The Silk Road Encyclopedia*, Seoul Selection, 2016, p. 484, original: „The Kushans helped spread Buddhism in key oasis towns and contributed to exchange between East and West”.

¹³ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, p. 47.

¹⁴ Imanuel Geiss, *Istoria lumii din preistorie până în anul 2000*, ALL Educational, p. 157.

¹⁵ În această perioadă majoritatea populației s-a convertit la islam.

¹⁶ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, Capitolul 5 pp. 53-63 și Thomas Barfield, *Afghanistan - A cultural and Political History*, pp. 90-97.

¹⁷ O mențiune care va deveni importantă pe parcursul materialului este aceea că pășunii erau forța dominantă în teritoriile controlate de Safavid din estul Afganistanului.

¹⁸ Cunoscut ca a fost unul dintre cei mai puternici conducători iranieni din istorie care a condus în calitate de Șah al Iranului (Persia) din 1736 până în 1747.

¹⁹ Cele două grupuri tribale sunt Durrāni și Ghilzay.

²⁰ *Dawn of the Afghan Empire* (Graveyard of Empires, Part 1), Caspian Report, aprilie 2019, min. 2:12, accesat la data de 20.09.2019, disponibil la <https://www.youtube.com/watch?v=tY4ILQjugM&t=573s>.

²¹ Au existat tentative periodice de obținere a independenței încă din 1709. De exemplu Mir Vays Khan, un lider al tribului Hotaki Ghilzay, a condus o rebeliune de succes împotriva lui Gorgin Khan, guvernatorul persan al orașului Kandahar.

²² Frank Clements, *Conflict in Afghanistan*, a historical Encyclopedia, ABC Clío, 2003, Introduction, XVI.

²³ Jonathan Lee, *Afghanistan, a history from 1260 to the present*, Reaktion Books, 2018, p. 116.

²⁴ Olaf Caroe, *The Pathans 550 B.C.---A.D.*, p. 250, accesat la 20.09.2019, disponibil la https://archive.org/stream/ThePathansByOlafCaroe/The-Pathans-By-Olaf-Caroe-ISBN10-%200710306822_djvu.txt, original: „ is

dependent on a Persian foundation. For the story of Mir-wais leads up to Nadir Shah, and Nadir, the usurper of the Persian throne, that was in a very real sense the founder of the Durrani Empire of Afghanistan”.

²⁵ Frank Clements, *Conflict in Afghanistan - A historical Encyclopedia*, ABC Clio, 2003, Introduction, p. XVI.

²⁶ Timur moare în 1793, iar cei cinci fii ai săi, care au fost făcuți guvernatori ai provinciilor afgane, sunt cei care au generat lupta pentru putere și discontinuitatea la conducere.

²⁷ Martin McCauley, *Afghanistan and Central Asia, A modern History*, p. 5.

²⁸ Robert Kaplan, *Răzbumarea Geografiei*, Rao, 2012, p. 29.

²⁹ Conform anumitor autori Afganistan figurează fie ca stat al Orientului Mijlociu (precum putem observa în cazul lui Kaplan), fie ca stat parte din regiunea extinsă numită Asia de Sud.

³⁰ Robert Kaplan, *Răzbumarea*, cu următoarea completare: „cu cât privim mai atent curgerea secolelor, cu atât mai important ni se dezvăluie rolul geografiei. Orientul Mijlociu este un bun exemplu”, (p. 29).

³¹ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, p.2, original: „The topography of Afghanistan is divided primarily into three regions: the pastoral farmland in the north, the central highlands in the middle section of the country (including the majority of the Hindu Kush Mountains), and the mostly barren and windswept desert of the southern plateau”.

³² Nancy Hatch Dupree, *An historical guide to Afghanistan*, p. 15, original: „jagged snow covered massifs at its heart, softly rounded hills protecting fertile valleys, vast steppe lands forests and a wide variety of deserts, semi sandy, sandy”.

³³ Martin McCauley, *Afghanistan and Central Asia, A modern History*, Introduction, p. 1.

³⁴ Capitala satrapiei (provinciei) Ahemenidă (unitate administrativă a vechiului imperiu Persan) echivalentă orașului Herat în partea vestică a Afganistanului.

³⁵ Paul Cartledge, *Alexander the Great: the Truth behind the Myth*, Pan Books, 2013, p. 155, original: „Perhaps early in October 330 Alexander proceeded south from Artacoana. Over the next three years he passed through Drangiana, Arachosia and Paropamisadae, then over the Hindu Kush mountains to Bactria and Sogdiana and back again to his new foundation of Alexandria-by-the-Caucasus (near modern Begram and Charikar). These vital years saw him adapting brilliantly to meet and overcome unprecedented political and military conditions: vigorous local nationalism, rugged and often appallingly difficult mountainous terrain, plus all the uncertainties of guerrilla warfare. Even when severely pressed as here (...)”.

³⁶ Encyclopaedia Britannica, History, *Afghanistan*, articol realizat de Nancy Hatch Dupree, Mohammad Ali, Victor P. Petrov, Marvin G. Weinbaum, Louis Dupree, Frank Raymond Allchin, accesat 18.09.2019, disponibil la adresa <https://www.britannica.com/place/Afghanistan>, original: „Afghanistan has long been a prize sought by empire builders, and for millennia great armies have attempted to subdue it, leaving traces of their efforts in great monuments now fallen to ruin. The country’s forbi-

dding landscape of deserts and mountains has laid many imperial ambitions to rest, as has the tireless resistance of its fiercely independent peoples”

³⁷ Zezi Jonathan Tuckersși Paul Theroux, *The Silk Road : Central Asia, Afghanistan and Iran*, I B Tauris, 2015; Stephan Barisitz, *Central Asia and the Silk Road*, Springer, 2017; Farrukh Husain, *Afghanistan in the Age of Empires, The Great Game for South and Central Asia*, Silk Road Books, 2018.

³⁸ Encyclopaedia Britannica, History, *Afghanistan*, articol realizat de Nancy Hatch Dupree, Mohammad Ali, Victor P. Petrov, Marvin G. Weinbaum, Louis Dupree, Frank Raymond Allchin, accesat 18.09.2019, disponibil la adresa <https://www.britannica.com/place/Afghanistan>, original: „A major branch of the Silk Road—which carried luxury goods and facilitated the exchange of ideas between Rome, India, and China—passed through Afghanistan”.

³⁹ Anumite surse consideră expresia „marele joc” ca o invenție a locotenentului Arthur Conolly (1807-1842).

⁴⁰ Rudyard Kipling, *Kim*, 1901, p. 130, original: „the Great Game that never ceases day and night”.

⁴¹ Thomas Barfield, *Afghanistan - A cultural and Political History*, p. 8, original: „was divided into distinct regional and ethnic groups that could quite easily live without one another’s company”.

⁴² *Ibidem*, p. 18.

⁴³ Având între 125.000 și 300.000 reprezentanți (estimările variază în funcție de sursă).

⁴⁴ Între 35% și 51% din populație, informațiile variază în funcție de sursă.

⁴⁵ Thomas Barfield, *Afghanistan - A cultural and Political History*, pp. 18-19, original: „It is a mistake to see Afghan ethnic groups as fixed “nationalities” that have some overriding commonality and history that demands political unity. Finally, even when mapped at a fine scale, ethnic boundaries are always problematic on the ground. They frequently overlap in areas with mixed populations”

⁴⁶ *Afghanistan: An Intro to the Country and People*, Marine Corps Institute, Marine Barracks Washington, DC, p. 17.

⁴⁷ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, Greenwood Press, London, 2007, p. 7

⁴⁸ Ben Hopkins, *The Making of Modern Afghanistan*, Cambridge Imperial and Post-Colonial Studies Series, Palgrave Macmillan, 2008, p. 5.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 23, original: „this ‘Pashtunization’ continues to hold sway over both foreign interventions and popular conceptions of political authority in Afghanistan – the emakings of modern Afghanistan”.

⁵⁰ *The Constitution of Afghanistan*, Islamic Republic of Afghanistan, 2004, Articolul 16, <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf>.

⁵¹ Tariq Rahman, *The Pashto language and identity-formation in Pakistan*, Contemporary South Asia, July 1995, Vol 4, Issue 2, p. 2.

⁵² Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, p. 21.

⁵³ Shaista Wahab, Barry Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 2nd Edition, Checkmark Books, 2010, p. 15.

⁵⁴ Neamet Ullah, *History of The Afghans*, tradusă de Bernhard Dorn (partea I și partea II).

⁵⁵ Există o serie de articole pe această temă, precum: <https://www.breakingisraelnews.com/102954/connecting-pashtuns-ten-lost-tribes/> sau <https://www.jpost.com/Opinion/The-Afghan-Pashtuns-and-the-missing-Israelite-exiles-543181>; dar și asociații: The Association for the Bani Israel of Afghanistan.

⁵⁶ Pashtun clue to lost tribes of Israel, <https://www.theguardian.com/world/2010/jan/17/israel-lost-tribes-pashtun>, original: „Historical and anecdotal evidence strongly suggests a connection, but definitive scientific proof has never been found”.

⁵⁷ Shaista Wahab, Barry Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, p. 15.

⁵⁸ Thomas Barfield, *Afghanistan - A cultural and Political History*, p. 91, original: „It is a core belief among all Pashtuns that their founding ancestor, Qais, adopted Islam in the lifetime of the Prophet in Arabia and that Pashtuns became the strongest defenders of the faith from that time forward”

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Henry Walter Bellew, *An Inquiry into the ethnography of Afghanistan*, The Oriental University Institute, 1891.

⁶¹ Syed Zubir Rehman, *Pakhtun, Afghan and Pathan*, <https://web.archive.org/web/20110209055947/http://www.pakhtun.com/index.php/about-pashtuns/origins-of-pashtuns/pashtun-origins?start=2> și Shaista Wahab, Barry Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, p. 15.

⁶² *The Encyclopaedia of Islam*, Brill Academic Publishers, Volume I, A-B, 1986, p. 216.

⁶³ *Ibidem*, p. 221.

⁶⁴ Ellsworth Huntington, *The Anglo-Russian Agreement as to Tibet, Afghanistan, and Persia*, in Bulletin of the American Geographical Society, vol. 39, ro. 11, 1907, pp. 653–658.

⁶⁵ John William Kaye, *History of the War in Afghanistan*, Richard Bentley, London, p. 1857, p.2, original: „the English in India knew little of the resources of the Douranee Empire, of the national characteristics of the people, of the continually unsettled state of their political relations or of the incompetency of the monarch himself to conduct any great enterprise”.

⁶⁶ Henry Walter Bellew, *An Inquiry into the ethnography of Afghanistan*, p. 1., original: „since the commencement of this century, when we first became personally acquainted with the people of Afghanistan, through the inquiries prosecuted in that direction by the Honorable East India Company, a great deal has been said and written about the Afghans and their origin”.

⁶⁷ Angelo Rasanayagam, *Afghanistan a modern history*, Palgrave Macmillan, 2003, Introduction p. Xvii, original: „Sir Henry Rawlinson, observed: The nation consists of a mere collection of tribes, of unequal power and divergent habits, which are held together, more or less loosely, according to the personal character of the chief who rules them. The feeling of patriotism, as known in Europe, cannot exist among Afghans, for there is no common country”.

⁶⁸ Vezi Henry Durand cu lucrarea „The First Afghan War and its Causes”, London, Longmans, Green, and co., 1879 și Mobrai Morris „The First Afghan War”, Sampson Low, Marston, Searle and Rivington, 1878.

⁶⁹ De exemplu regăsim aceasta perspectivă tratată în lucrarea lui Martin Ewans, *Conflict in Afghanistan: Studies in Asymmetric Warfare*, New York: Routledge, 2005.

⁷⁰ Expresie utilizată în 1837 de contele Karl Nesselrode, ministrul de externe rus în perioada 1822 - 1856.

⁷¹ Karl Ernest Meyes, Ahareen Blair Brysac, *Tourname of Shadows: The Great Game and the Race for Empire in Central Asia*, Basic Books, 1st Edition, 2006, Introduc-tion.

⁷² *Tratatul de la Paris* din 1763, articolul XI, disponibil online la adresa web <https://www.oas.org/sap/peacefund/belizeandguatemala/historicDocs/Treaty%20of%20Paris%201763.pdf>, accesat la data de 29.10.2019.

⁷³ Angelo Rasanayagam, *Afghanistan a modern history*, p. xvii.

⁷⁴ Frank Clements, *Conflict in Afghanistan*, a historical Encyclopedia, p. 86.

⁷⁵ Ben Hopkins, *The Making of Modern Afghanistan*, p. 21, original: „In India, the concept of territory was central to British claims of power, legitimacy and sovereignty; for the Company ‘it was crucial that land be transformed into territory’ for the assertion of the state’s control”.

⁷⁶ Theo Rodenbough, *Afghanistan and the Anglo-Russian Dispute*, Tredition Classics, 2012, p. 4.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 5, original: „by virtue of which a combined Russo-French army was to disembark at Asterabad and march from thence into India by way of Khorassan and Afghanistan”.

⁷⁸ Hafizullah Emadi, *Dynamics of Political Development in Afghanistan The British, Russian, and American Invasions*, Palgrave Macmillan US, 2010, p. 12.

⁷⁹ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, pp. 74-75.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 75.

⁸¹ Shaista Wahab, Barry Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, p. 84.

⁸² *Idem*, original: „In June 1838, Auckland engineered a three-way treaty with Ranjit Singh and Shah Shuja, under which Shuja would be placed on the throne in Kabul; Peshawar and the border regions would be formally ceded to the Sikhs; and the British would get to project their power to the very limits of historic India. Britain agreed to supply the funds to make the other parties happy. They also set about bribing various Pashtun chiefs, whose assurances of support proved to be meaningless”.

⁸³ Frank Clements, *Conflict in Afghanistan, a historical Encyclopedia*, p. 235, original: „in effect, a declaration of war against Amir Dost Muhammad, who did not respond to the manifesto”.

⁸⁴ Hafizullah Emadi, *Dynamics of Political Development in Afghanistan The British, Russian, and American Invasions*, p. 13.

⁸⁵ Ca trupele britanice să rămână în Afganistan, lui Akbar i-a fost oferită funcția vizir sub protecție britanică. Cu toate acestea, în paralele, „perfidului Albion” oferea sume considerabile pentru asasinarea acestuia.

⁸⁶ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, p. 77.

⁸⁷ Jonathan Lee, *Afghanistan, a history from 1260 to the present*, p. 301.

⁸⁸ Hafizullah Emadi, *Dynamics of Political Development in Afghanistan The British, Russian, and American Invasions*, p. 15.

⁸⁹ Hassan Kakar, *A political and diplomatic history of Afghanistan 1863 – 1901*, Brill's Inner Asian library, 2006, p. 3, original: „The Afghanistan that he ruled stretched from the Oxus River (Amu Darya) to the territories up to Peshawar. Dost Mohammad Khan was assisted by his

numerous sons and grandsons some of whom served as provincial governors, known as sardars ('persons in command; general'), and governed almost autonomously, subject only to Amir dost Mohammad Khan”.

⁹⁰ Shaista Wahab, Barry Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, p. 90.

⁹¹ Meredith Runion, *The History of Afghanistan*, p. 80.

⁹² Jonathan Lee, *Afghanistan, a history from 1260 to the present*, pp. 365-366.

⁹³ Generalii britanici declarau: „Am cucerit o țară, dar nu și pe locuitorii săi”.

ABSTRACT

Afghanistan, it is said, is the place where „empires come to die”. We see that in time the saying not only that was true, but the reality behind it kept repeating with every occasion, no matter what empire came about: the Macedonian Empire, the Russian Empire, Pax Britannica, Pax Americana and so on. If it is just a coincidence, one can only find out by analyzing the historical past and events. Also, if one wants the past not to repeat itself such investigations are mandatory.

Cuvinte cheie: Afganistan, Asia Centrală, istoria Afganistanului, primul război Anglo-Afgan, al doilea război Anglo-Afgan, evoluții geopolitice

Carola Frey este cercetător în studii de securitate în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Cărți și reviste primite la redacție

Per Concordiam, revistă publicată de George C. Marshall European Center for Security Studies, vol. 9, nr. 4, 2019.

Din sumar:

- Constantin Sorin Tudor, Social Media Intelligence, pp. 18-23.
- Janos Matus, European Integration before Brexit, pp. 53-63.

Perceptions. Journal of International Affairs (Centre for Strategic Research SAM – Turcia), vol. XXIII, nr. 1, Spring-Summer 2019.

Din sumar:

- Helin Sari Ertem, Introduction: American Foreign Policy in an Era of Transition, pp. 1-5
- Helin Sari Ertem, Radiye Funda Karadeniz, Lost In Translation: A System-Level Analysis of the Turkish-U.S. Alliance under the Obama and Trump Administrations, pp. 7-38

ASPJ. Air and Space Power Journal, vol. 33, nr. 3, Fall 2019.

Din sumar:

- Lt Col Justin J. Elliott, Maj David R. Schmitt, Unexplained Physiological Episodes, pp. 15-32.
- Col Kevin L. Parker, Thinking Differently about Air Bases, pp. 52-68.

The Israeli Journal of Foreign Affairs (Israeli Council on Foreign Relations – World Jewish

Congress) – volumul 13, 2019

Din sumar:

- Balint Molnar, Israel and the Visegrad Group (V4): Challenges and Opportunities, pp. 3-21.
- Philip Earl Steele, Rediscovering the Dream: A Proposal for a “Pivot” in Polish–Israeli Relations, pp. 37-47.

Cols bleus, publicație a Marinei Naționale a Franței, nr. 3080, iulie 2019

Din sumar:

- Mathematiques et cartes marines, p. 21
- Attirer les jeunes talents au sein de la Marine militaire, pp. 37-48.

Revista Gândirea militară românească, nr. 1/2019 serie nouă, anul XXIX

Din sumar:

- Corneliu Postu, România in NATO: 15/70, pp. 6-11.
- Bogdan Dumitrescu – Operaționalizarea spațiului cibernetic - de la Securitate cibernetică la success operational – pp. 50-75

Revista Infosfera, anul XI, nr. 1/2019 și nr. 2/2019

Din sumar:

- Lucian Ivan, Aspecte privind războiul hibrid rus
- Theodor Leșu, Noi provocări și tendințe in activitatea de intelligence

Din sumar:

- Lucian Ivan, *Doctrina Gherasimov 2.0*, 39-43.
- Iulia Monica Oehler Șincal, *Reevaluați poziției UE față de China*, pp. 55-64.

Chaillot Papers – EU's Institute for Security Studies, Nr. 153, July 2019 – *The Eastern Partnership. A decade on*, by Stanislav Secrieru and Sinikukka Saari (coord.).

Chaillot Papers – EU's Institute for Security Studies, Nr. 154, September 2019 – *Arab Futures 2.0*, by Florence Gaub.

International Strategic Studies – China Institute for International Strategic Studies,

volumul 133, nr. 78, septembrie-octombrie 2019.

Din sumar:

- Zheng Zeguang, *Seventy Years of Diplomatic Achievements Since the Founding of the People's Republic of China*.
- Zhang Mengying & Li Xinfeng, *Middle Eastern Countries' Involvement in the Horn of Africa*
- Xue Zhihua, *New Situation and Future Prospects for Maritime Cooperation between India and Vietnam*

TABLE OF CONTENTS

EURO-ATLANTIC SECURITY / 3

Dragoș Ilinca - Typologies, functionalities and initiatives to generate defense capabilities / 5

Șerban F. Cioculescu – Conflicting and unstable neighborhoods, the prospect of Brexit and trans-atlantic tensions: some elements of vulnerability and uncertainty for the EU / 17

Marius Iorgulescu – The “ideological equalization” of the West, between peace and war / 37

Silviu Petre - Poland and the chessboard. The Polish gambit and Eastern European chess board. Lessons for Romania / 44

OP-EDS / 53

Mirel Țariuc - The Changing of the security environment and the new national defense strategy. Risk identification and ranking / 55

Robert Gabriel Țicălu – About Putin's political regime in Russia / 62

Carola Frey – The lasting problems in Afghanistan and what history should teach us / 72

BOOKS AND REVIEWS RECEIVED AT THE EDITORIAL OFFICE / 87

